

Alexandra Kollontay (1908)

Kvinnans kamp för politiska rättigheter

Den proletära kvinnans frigörelse kan inte vara en angelägenhet för kvinnor ur alla klasser. Den uppgiften kan endast fullgöras genom hela proletariatets gemensamma ansträngningar utan könsåtskillnad.

Ur *Gotha-programmet*, citerat av Lily Braun

Huvudfrågan för den borgerliga feministiska rörelsen är utan tvekan kvinnornas politiska jämlikhet. Inför denna angelägna fråga förbleknar och underordnas både det komplicerade familjeproblemet och kvinnornas hårda dagliga kamp för sitt ekonomiska oberoende.

Politisk jämlikhet, tillträde till valurnorna och deputeradestolarna ”på samma villkor som männen” – är det inte feministernas högsta önskan? I den mån som allt fler kvinnor ingår i den självförsörjande befolkningen, får detta krav allt mer avgörande betydelse för kvinnorna. Eftersom den politiska rättslösheten utgör ett av de främsta hindren för kvinnornas frigörelse, skymmer den alla andra förhållanden i vårt samhällssystem, som inte är mindre besvärliga för kvinnorna. All feministisk litteratur kretsar främst kring kravet på politisk jämlikhet och försöker logiskt motivera kvinnornas ”rätt” att delta i landets politiska liv. Kravets rättmätighet söker feministerna underbygga med en rad ideologiska motiveringar, som kom till användning redan på den tiden då det tredje ståndet kämpade för sin frigörelse. Bortglömda argument ur den borgerliga ideologin, som länge legat begravda längst in i farmors byrålåda och som hänvisar till ”naturrätten” och ”det medfödda förnuftet”, dras åter fram i ljuset av feministerna.

Den feministiska rörelsen är – med Clara Zetkins träffande definition – det sista ekot av det tredje ståndets kamp för sin frigörelse. Är det då inte naturligt att vår tids arvtagerskor till bourgeoisins ”bästa traditioner” försöker agera med samma metoder och blåsa liv i samma, låt vara något rostiga kampmedel som deras klassfränder så ofta använt? Enligt feministerna och de borgerliga förespråkarna för kvinnornas jämlikhet är det inte de ändrade ekonomiska förhållandena som är den reella viktiga grunden till att kvinnan småningom kommer in i det politiska livet, utan det är samhällets ”förnuftiga klarsyn” som äntligen inser att ”också kvinnan är en människa” och att ”den högsta rättvisan” och ”humaniteten” kräver att dagens kultiverade mänsklighet tillerkänner kvinnorna samma rättigheter som männen.

Med likgiltighet förbigår feministerna de fakta som den samhällsekonomiska vetenskapen samlat om den ekonomiska faktorns roll när det gäller kvinnans gradvisa frigörelse, och de klamrar sig alltså fast vid de rent idealistiska argumenten för könets jämlikhet.

Vilka argument stödjer de inte sin sak med, dessa jämlikhetens ideologer – vad allt använder de inte för att motivera det rättmätiga i sina krav! De tar upp både principen om ”rättvisa” och ”rättsmedvetande” och ”kulturens och lärdomens inspirerande inflytande”, de värderar de båda könets karaktärsegenskaper och de liknar kvinnorna vid ”lägre raser”, vilka dock inte förvägrats vare sig politisk eller rättslig handlingsförmåga av rättsvetenskapen.

De ekonomiska argumenten för kvinnornas jämlikhet saknas antingen helt eller framställs på ett snedvridet sätt. När det nybildade Internationella förbundet för kvinnlig rösträtt utarbetade en deklaration vid feministernas kongress i Berlin år 1904, beslöt feministerna att ”stödja sig” på den ekonomiska faktorn för att ge större tyngd åt sin argumentering. Men vilket konstigt sätt de använde den på! De härledde sitt krav på kvinnlig rösträtt ur ”det växande välståndet” hos den delen av den kvinnliga befolkningen, som börjat komma in på olika arbetsområden. Är inte den förklaringen karakteristisk? ”Det är inte i det växande välståndet hos ett obetydligt skikt av den kvinnliga befolkningen som kravet på kvinnlig rösträtt har sin främsta och mest

välgrundade motivering. Nej, den ligger i fattigdomen, misären och exploateringen bland kvinnornas breda massor”, påpekar helt riktigt Clara Zetkin. ”Vi protesterar på det bestämdaste mot den ovan citerade motiveringen för kvinnornas rösträtt. I den formen är den bara en variant på det gamla liberala temat om nationens välstånd, om politiska rättigheter som bestäms av egendomen.”¹

Det är naturligtvis inte bara de utländska feministerna som stödjer sig på rent ideologiska argument i sitt försvar för kvinnornas politiska jämlikhet. Slå upp vilken resolution som helst som våra jämlikhetskämpar skrivit, vilken artikel som helst som behandlar frågan om kvinnlig rösträtt, så finner ni samma principer om ”rätt och rättvisa” som den västerländska agitationslitteraturen är fylld av.

Det är inte med saklig information från den samhällsekonomiska vetenskapen utan med hetsigt, känslösamt tal som jämlikhetens förkämpar hoppas övertyga vårt klassamhälle om rättmätigheten i sina krav. Men med sådana bräckliga vapen som den betryckta kvinnosjälens bevakande klagorop och hjärteknipande vädjanden till känslan för ”rättvisa och humanitet” uppnår man ingenting i den hårda kampen för sociala rättigheter. Trots all sin självupps-offrande hängivenhet för kvinnosaken skulle feministerna inte kunna påräkna seger i kampen mot den obevekliga verkligheten, om inte sanningen själv råkat hamna på deras sida – den levande sanning som de i sitt ensidiga försvar för kvinnosaken så ofta ignorerar. Principen om kvinnornas jämlikhet har redan för länge sedan upphört att vara en skrivbordsprodukt av välvilliga tänkare som vill skapa en rättvis ordning på jorden. Den har förlorat sin ideologiska karaktär och blivit ett uttryck för den faktiska verkligheten, som man måste räkna med i realpolitiken antingen man vill eller inte.

Det är sant att man redan tidigare har ställt krav på lika rättigheter för kvinnan som en av demokratins omistliga principer och i viss mån stöddes detta även av bourgeoisin i dess kamp för att konsolidera sin makt. Men det var först med de breda kvinnomassornas inträde i den kapitalistiska produktionen som kravet på politisk jämlikhet för kvinnorna verkligen kunde bli en allvarlig samhällsfaktor, som det inte längre gick att strunta i.²

Den omvälvning som skett i samhällsekonomin under de senaste seklerna, har gjort det möjligt för kvinnan att gå ut i produktionen och hjälpt henne att inta en bestämd plats i dagens samhälle. En vidare utveckling av produktivkrafterna i vår civilisation blir otänkbar utan kvinnornas deltagande. Men på samma sätt som den juridiska ideologiska överbyggnaden i sin utveckling släpar efter de ekonomiska förhållanden som skapat den, så fortsätter i detta fall kvinnan att vara socialt beroende och politiskt rättslös, även sedan hon blivit ekonomiskt oberoende och i samhällets ögon fått ett bestämt värde som självständig producent.

För att få behålla frukterna av sin nyvunna ekonomiska självständighet måste kvinnan kämpa för att tillerkännas sin politiska och rättsliga handlingsförmåga. Frågan om att tillåta kvinnorna att delta i statens angelägenheter förvandlas från en from önskan på grund av abstrakta principer till en livsavgörande nödvändighet inte bara för kvinnorna utan – vad som är betydligt viktigare – för en hel samhällsklass. Om det tredje ståndet erinrade sig principen om kvinnornas jämställdhet endast i perioder av hård kamp för sin makt, så står detta krav numera ständigt skrivet på arbetarklassens baner. Bourgeoisins proklamation av kvinnornas lika rättigheter hade en rent teoretisk karaktär – att kvinnorna vann politisk makt kunde inte ge bourgeoisin några klassmässiga fördelar. Tvärtom är det proletariatet som kan se fram emot oräkneliga fördelar genom att rösträtten utvidgas till att gälla även kvinnorna, och detta tvingar det att hålla jämlikhetens fana högt och kämpa för kravets förverkligande med den uthållighet som endast de människor förmår visa, som leds av klassintressets okuvliga instinkt.

Men från det ögonblick då kravet på politisk jämlikhet mellan kvinnor och män förvandlas från en abstrakt princip till en av klassrörelsens faktorer, upphör denna princip att behövas såsom bekräftelse på de tidigare argumenten av ideologisk sentimental karaktär. Tvisten om kvinnornas jämlikhet flyttas över från de teoretiska bedömningarnas område till den levande politiska kampen.

Ju bredare befolkningsskikt som vinner tillträde till det politiska livet, desto fullständigare blir demokratins annalkande triumf, desto mäktigare blir dess kampmedel emot kapitalet. Ju fler medlemmar av arbetarklassen som får möjlighet att aktivt delta i landets samhällspolitiska liv, desto större segrar väntar också hela arbetarklassen.

I samma mån som kvinnorna i allt större antal dras in bland de självständiga arbetskrafts-försäljerskorna, är det inte det *kvinnliga* utan det rent *proletära* kravet som ljuder allt envisare och hårdare: ”politiska rättigheter för alla till myndig ålder komna medborgare utan könsåtskillnad”. Inför klassintressets levande drivkraft fördunklas alla feministernas sentimentala utrop, alla idealistiska argument som hämtats ur den liberala ideologins arsenal.

Men, svarar feministerna, låt vara att vår argumentation för kvinnornas politiska rättigheter förefaller er felaktig – minskar det då själva kravets betydelse – politisk jämlikhet för kvinnorna – ett krav som är lika angeläget för både feministerna och för arbetarklassens företräderskor?

Kan inte kvinnorna ur de båda samhällsskikten för sin gemensamma politiska strävans skull överbrygga den klyfta av klassantagonism som skiljer dem åt? Kan de inte gemensamt ta upp kampen mot de fientliga krafter som omger dem? Om nu oenigheten mellan de borgerliga och de proletära kvinnorna är oundviklig i andra frågor, så finns det dock enligt feministerna inga som helst åsiktsskillnader på denna punkt mellan kvinnor i olika samhällsklasser.

Feministerna återkommer till den frågan med bitterhet och förvirring och noterar den genomtänkta partisolidariteten i arbetarkvinnornas beslutsamma vägran att förena sina krafter med feministernas för att vinna politiska rättigheter åt kvinnorna.

Hur är det egentligen? Har kvinnorna fullständigt identiska intressen, eller är det likadant i detta avseende som i alla andra, att klassantagonismen hindrar kvinnorna från att gå samman i en ouplöslig arme utan hänsyn till klassgränserna?

Först när vi besvarat denna fråga, kan vi skissera de proletära kvinnornas fortsatta taktik när det gäller att skaffa politiska rättigheter även åt kvinnorna.

* * *

Vad menar borgarklassens kvinnor med lika politiska rättigheter? Politiska rättigheter – det är ett medel att få del i de klassprivilegier och fördelar i livet som nu endast gäller borgarklassens män. Om de politiska rättigheterna för den proletära kvinnan endast är ett vapen i kampen mot det rådande kapitalistiska systemet, så är det för den borgerliga kvinnan tvärtom en ny metod att stärka sin klassmakt.

Det är inte för att krossa det rådande klassamhället utan för att stärka det som de borgerliga kvinnorna tänker använda de rättigheter de kämpar för. I själva verket har det aldrig hänt att de borgerliga förkämparna för kvinnornas jämlikhet – hur radikala åsikter de än haft – gjort misstaget att hävda att de behöver politiska rättigheter i samma syfte som de proletära kvinnorna. Inte någon gång och inte någonstans har feministerna förklarat att de tänker förvandla sina nyvunna rättigheter till vapen i kampen för ett bättre samhällssystem, för en genomgripande omvandling av de ekonomiska förhållandena. Klassamhället är för dem oantastligt, orubbligt och permanent. Att ordna det lite bekvämare inom ramen för klassamhället, att utnyttja alla de privilegier som klassmakten innebär – det är de borgerliga

feministernas främsta strävan. Det händer visserligen att de borgerliga kvinnorna under trycket från arbetarrörelsen drar på sig den sociala reformismens kapp. Och de uttrycker visserligen ibland sin sympati till för proletariatets slutmål. Men dessa muntliga uttjuterelser står i så skarp motsättning till den feministiska rörelsens hela mentalitet, till deras krav, strävanden och kampmetoder, att endast mycket naiva personer kan vilseledas av dem.

När feministerna förklarar att de är positiva till sociala reformer och till socialismen – i en oerhört avlägsen framtid förstås – är det ändå inte deras avsikt att kämpa i arbetarklassens led för att förverkliga detta heliga proletära mål. Med naiv uppriktighet är de bästa bland dem övertygade om att när de kämpat sig fram till deputeradestolarna, då skall de kunna läka de sår i samhället som de nuvarande makthavarna – männen – i sin karakteristiska egoism inte bara accepterar utan också tillåter breda ut sig. Men hur välvilligt stämde vissa feministgrupper än är gentemot proletariatet, så överger de förskrämt slagfältet varje gång som de ställs direkt inför frågan om klasskampen, eftersom de inte vill beblanda sig med proletärerna som är dem så främmande, och de skyndar att ta sin tillflykt till den kära gamla liberalismen som de begriper sig på.

Nej, hur mycket de borgerliga feministerna än anstränger sig för att dölja sina verkliga politiska mål, hur mycket de än söker övertyga sina små systrar att deras deltagande i det politiska livet kommer att innebära enorma fördelar även för arbetarklassens kvinnor – så sätter den borgerliga klassmentaliteten som genomsyrar hela den feministiska rörelsen, sin prägel även på ett sådant – som det kunde förefalla – allmänkvinnligt krav som jämlikhet mellan könen när det gäller politiska rättigheter. De skilda uppfattningarna om målet och de skilda sätten att använda de politiska rättigheterna skapar en oöverstiglig klyfta mellan de borgerliga och de proletära kvinnorna. Detta motsägs inte alls av det faktum att de närmaste uppgifterna för både borgerliga och proletära kvinnor i viss mån sammanfaller och att kvinnor ur alla klasser när de vunnit politisk makt kommer att kasta sig över en genomgång av civilrätten, som missgynnar kvinnan mer eller mindre i alla länder, och att de genom lagstiftning kommer att försöka skapa bättre arbetsförhållanden för kvinnorna, gå till storms mot de reglementen som legaliserar prostitutionen osv. Men denna överensstämmelse mellan prioriterade uppgifter är rent formell. Klassintresset upprätthåller ju fortfarande det rakt motsatta förhållandet till dessa reformer. Man behöver inte gå så långt för att finna exempel. Se hur Finlands borgerliga deputerade förhöll sig till det – som det kunde tyckas – allmänkvinnliga kravet på moderskapsförsäkring: samtidigt som de erkände att reformen var principiellt önskvärd, vägrade de att acceptera att den formulerades i enlighet med arbetarklassens intressen. Trygghet för varje kvinna som blir mor – även i det fall då hennes äktenskap inte sanktionerats av kyrkan – skulle enligt deras åsikt bara leda till ökad ”sedeslöshet” och fler utomäktenskapliga barn. Den borgerliga moralens stränga väkterskor fann det omöjligt att rösta för denna lag, som ur deras moraliska synpunkt är farlig.

En sådan kollision mellan de två världarna är lika oundviklig bland kvinnorna som bland männen. Man får absolut inte låta sig förledas av den yttre likheten mellan de krav som ställs: varje fråga måste oundvikligen präglas av den samhällsgrupp kvinnor som tar upp den.

Den klassantagonism som skiljer de borgerliga och proletära kvinnorna åt, kommer att framträda med särskild kraft just då kvinnorna vinner rösträtt. Redan nu verkar det som om det inte finns någon väsentlig samhällsfråga, som inte kan framkalla en ursinnig dispyt mellan kvinnorna i de båda ekonomiska huvudklasserna. Det är helt naturligt att kvinnornas politiska jämlikhet tolkas på olika sätt, beroende på klassintressena hos den ena eller andra samhällsgruppen av kvinnor.

Vad menar de borgerliga kvinnorna med lika politiska rättigheter och vilka är deras verkliga krav på det området? Det kan bedömas bäst utifrån den internationella feminismens kampsätt,

detta typiska uttryck för den borgerliga kvinnorörelsen. Den internationella feminismen framför liksom i koncentrerad form de borgerliga kvinnornas skarpaste och mest genomtänkta krav och bestämmer deras verkliga inställning till de olika aspekterna av kvinnofrågan.

Så länge som den internationella feminismens organ utgjordes av Internationella kvinnorådet (International Council of Women), som grundades på amerikanskornas initiativ i Washington år 1888 och som under sin fana samlade kvinnoorganisationer av vitt skilda typer och verksamheter, så var oförmågan till samarbete mellan proletära kvinnor och feminister alltför uppenbar och ifrågasattes inte. Internationella kvinnorådet måste främst tjäna som förenande länk mellan de mest olikartade kvinnoförbund och -organisationer oberoende av deras mål och inriktning. Det har också fått i uppgift att bedriva informationsverksamhet och att sammankalla internationella kvinnokonferenser. I Internationella kvinnorådets uppgifter ingår ”att i alla länder med representativt statskick verka för lika rösträtt för män och kvinnor, att bidra till att stärka den internationella gemenskapen och till att politiska konflikter mellan nationerna löses med hjälp av skiljedomstol.”³

Men trots detta braskande program som t o m överskrider gränserna för de rena kvinnomålen, berör Rådets stadgar inte med ett ord lönearbetarnas ekonomiska ställning, kampen mot exploateringen av det kvinnliga lönet och lagstiftat skydd för kvinnorna. För medlemmarna av Internationella kvinnorådet, dessa hedervärda damer, som aldrig känt fasan av att sälja sin arbetskraft, kan naturligtvis inte den ekonomiska sidan av kvinnofrågan ha någon särskild betydelse. Men oberoende av detta förbiseende, som emellertid ganska klart beskriver den internationella feminismens sanna karaktär, har de utländska jämlikhetskamparnas inställning till frågan om kvinnornas politiska rättigheter ytterligare skärpt motsättningarna inom den borgerliga feminismen.

Lägg märke till hur allmänt och vagt kravet på politiska rättigheter för kvinnorna formulerats i Rådets stadgar. Naturligtvis är det Internationella rådets avsikt att härigenom underlätta för en bredare krets kvinnor att ansluta sig till den internationella feministiska organisationen, att köpa största möjliga antal kvinnohjärtan oberoende av deras politiska och sociala åsikter. Men en sak har de internationella feministerna inte tänkt på: deras försiktiga attityd till kvinnornas mest angelägna krav, deras rädsla för att ta ansvar inför de demokratiska kvinnorna har klart visat vilken opålitlig bundsförvant Internationella rådet är i kampen för kvinnornas totala politiska jämlikhet och hur lite man har utlovat åt arbetarklassens kvinnor.

Den internationella feminismens ursprungliga organisation fram till dess att de mer radikala elementen bröt sig ur 1902, hade en så markerad ”dam”prägel att frågan om de proletära kvinnornas anslutning aldrig uppstod. Visserligen pratade feministerna också då mycket och högljutt om sina ”förbisedda” och ”förtryckta” systrar och försäkrade att när de kämpade för sina rättigheter och privilegier, då röjde de väg för politiska rättigheter åt alla kvinnor. Men samtidigt undvek de så räddhågat arbetarklassens företräderskor, dessa främmande kvinnor som ständigt talade om nödvändigheten av att omvandla det rådande samhället – det ”kultiverade”, ”upplysta” och behagliga samhället – att enighet tycktes helt omöjlig att åstadkomma.

Vid den första internationella feministiska kongressen i Chicago 1893⁴ som sammankallades av Internationella rådet, kom de borgerliga resp proletära kvinnornas skilda åsikter till uttryck. Feministerna tog visserligen upp ”fattigdomens problem”, men detta huvudproblem för vår tids samhälle förlorade hela sin verkligt tragiska karaktär, när det bröts genom den borgerliga världsåskådningens prisma. ”Fattigdomens problem” rymdes helt inom ramen för damernas välgörenhet.

Vid den följande internationella kongressen i Berlin 1896 ansträngde sig de välvilligt sinnade feministerna ännu mer för att kringgå de känsliga frågor, som berörde klassantagonismen, och

undvek allt som kunde påminna om det kapitalistiska samhällssystemets förstörande och nedbrytande inflytande. När socialdemokraten Lily Braun dristade sig till att nämna klassantagonismen som ju råder även bland kvinnorna, och härigenom störde den harmoniska stämningen bland de församlade damerna, så hämnades kongressdeltagarna på sitt eget sätt på den som stört damernas högtid: de tog inte med hennes ”farliga” tal i kongressprotokollet.⁵ Denna skräck inför det klasshat som framgår av socialdemokratins ”partisystem”, var så stark hos de borgerliga kvinnorna att när feministerna följande år samlades i Bryssel, satte kongressarrangörerna som villkor i inbjudan till delegaterna att alla deltagare var hjärtligt välkomna ”utom de som står på klasskampens grund”.

De två följande internationella kongresserna hade samma ”dam”karaktär: i London 1899⁶ och i Paris 1900. Vålgörenhet, konst och hushållsskötsel fick här nästan större utrymme än frågan om kvinnornas politiska och medborgerliga rättigheter.⁷

Samtliga fem sektioner av Londonkongressen ägnades åt damernas intressen. Man diskuterade svårigheterna i konstnärskarriären, man analyserade pedagogiska principer – särskilt i den sexuella uppfostran – som endast kan användas i ”respektabla” familjer, man talade mycket om den ”anda av renhet” som kvinnorna måste inympa i konsten och om hur denna anda påverkar ”folkens välbefinnande”, man debatterade hetsigt frågan om beskydd av ”unga kvinnliga resenärer” osv. Och endast i förbigående tog man i industrisektionen upp den kvinnliga arbetskraftens situation inom industrin. I det sammanhanget diskuterade man här också ”en annan verkligt upprörande fråga – husmödrarnas obetalda arbete” och nödvändigheten för den borgerliga matronan att ha egna ”fickpengar”. Det är ytterst karakteristiskt att det var debatterna om de kvinnliga lönearbetarnas ställning inom industrin, om tillsättandet av fabriksinspektriser och om arbeterskornas organisering som drog minst publik. De feministiska korrespondenterna försökte förklara detta med att industrisektionens och konstnärsektionens sammanträden ägde rum samtidigt. Eftersom kongressdeltagarna hade ”fin” konstnärlig smak, föredrog de att besöka de senare. Men detta urskuldande visar oss kongressens sanna karaktär och låter oss bedöma de borgerliga kämparnas verkliga intresse för kvinnans jämlikhet. De feministiska korrespondenternas karakteristik av kongressdeltagarna bekräftar helt av själva kongressarbetets inriktning. Hör bara vilka goda råd de ärade kongressdeltagarna gav varandra, när de påpekade hur nyttig brukskonsten och den dekorativa konsten är som räddar en från sysslolöshet och leda, och när de rådde varandra att ägna sig åt ”konstnärlig emaljering”, porslins- och glasmålning, fotografering, bokbinderikonsten osv. Man hade också ett recept för nerver som irriterats av ett tomt och mått liv: fågeluppfödning, lantbruk och särskilt trädgårdsskötsel ansågs vara sysselsättningar som är ”synnerligen nyttiga för kroppen, behagliga för ögonen, vederkvickande för själen” och som t o m ”inspirerar till kontemplation och ett ädelt tänkesätt”.

Och vidare? Man föreslog att ”mer merkantilt inriktade personer” skulle ägna sig åt att uppföda – strutsar, eftersom det visat sig vara synnerligen inbringande att sälja strutsfjädrar i våra dagar. Alla dessa exempel låter som en löjeväckande karikatyr, men de finns antecknade i protokollet . . .⁸

Ytterst lärorikt var det att lyssna på våra ryska pionjärer för kvinnornas jämlikhet vid kongressen i London. Två kvinnliga läkare redogjorde med häpnadsväckande naivitet för sin behagliga situation i Ryssland: en kvinnlig läkare har inte bara tillträde till statlig tjänst utan får t o m pension om hon gifter sig, och efter hennes död får barnen även om fadern lever behålla pensionen tills de blir myndiga. Sådana idylliska förordningar som i Ryssland har man inte maken till i det ruttna Europa! Den tredje ryska representanten – delegaten från Ryska kvinnors vålgörenhetssällskap – beskrev i lika positiva ordalag den ryska kvinnans civilrättsliga ställning. Hon kunde påvisa för de andra ländernas representanter hur långt ”efter” Ryssland de var och hur mycket bättre den ryska kvinnan hade det när det gällde

egendoms- och äktenskapsförhållanden, t o m bättre än ”de fria republikernas” medborgarinnor . . .

Kvinnans bedrövliga lott, det hemska dagliga förtrycket av den ryska bondkvinnan, arbeterskan, handlerskan och t o m adelsdamen, folkets rättslöshet och förtryck försvann på något sätt, gled bort från horisonten för feministerna som flämtade av entusiasm vid tanken på de blygsamma ”privilegier” som de borgerliga kvinnorna har i Ryssland.

Londonkongressens deltagare försummade givetvis inte att besöka Windsor-palatset – drottningens favoritresidens, där de på särskild befallning av ”*kvinnokönets* högsta representant” ”serverades en luxuös frukost”, som de länge mindes med rörelse. Londonkongressen spelade en viktig roll för den borgerliga kvinnorörelsen: den var inte bara ovanligt välbesökt (det kom mer än 2000 deltagare) utan den tilldrog sig också särskild uppmärksamhet från samhället och pressen.

Om Londonkongressen ägnat minimal uppmärksamhet åt kvinnoarbetet, kvinnans ekonomiska ställning, sexualmoralen och prostitutionen, så kom denna lucka att fyllas av Pariskongressen som hölls år 1900. I Paris lät man samhällsekonomiska frågor inta första rummet. Vi har redan i diskussionen om kvinnans ekonomiska ställning tagit upp de slutsatser som feministkongressen i Paris 1900 kom fram till när det gällde skydd av kvinnlig arbetskraft. Den fientliga stämning som fanns redan i London, blev i Paris till en enig kör av fientliga röster – man nämnde knappt laglig reglering av det kvinnliga lönearbetet.⁹ De borgerliga kvinnorna bestred i ”jämlikhetsprincipens” namn att något speciellt skydd för kvinnlig arbetskraft skulle behövas. Särskilt fransyskorna och engelskorna gick emot detta med stor hetsighet. Pariskongressens arbete präglades av en total brist på förståelse för arbetarkvinnornas behov och deras ekonomiska intressen negligerades fullständigt. Pariskongressen visade att den feministiska rörelsen långt ifrån omfattar hela kvinnorörelsen. Stora kvinno-massor har den lämnat därhän. Den har inte kunnat förstå deras grundläggande, angelägna intressen. Inte heller de kvinnor som har intellektuella arbeten har blivit nöjda. Feminismen är fortfarande vad den alltid varit: i huvudsak borgarklasskvinnornas representant.¹⁰ Detta påpekande är desto allvarligare som det kommer från en person som inte är smittad av de ”ensidiga” socialdemokraternas fördärvliga inflytande. I själva verket hade man i Paris varken tid eller intresse för arbetarklassens kvinnor. Visst nämnde man dem titt och tätt men det var främst med en förmyndaraktig attityd gentemot denna ”olyckliga varelse” och syftet var antingen att sprida den borgerliga moralen bland dem eller utöva en förolämpande välgörenhet ”ovanifrån”.

I takt med att den borgerliga kvinnorörelsen vuxit och allt fler intellektuella kvinnor blivit självförsörjande, har feministrörelsen vuxit ifrån nybörjarstadiets ”damvälgörenhet”, ”dekorativa konst” och ”mönsterhushåll”. Internationella kvinnorådets kaotiska frontbildning tillfredsställer inte längre feministernas vänsterflygel, som vuxit förbi välgörenhetsstadiet. Den politiska rättslösheten har vilat tung över de självständiga borgarkvinnorna, som i sina egna liv upplevt många av de dystra aspekterna hos våra dagars exploaterande arbetsförhållanden. De borgerliga kvinnorna har allt mer insett nödvändigheten av samhällsreformer som lindrar den intellektuella arbeterskans lott genom en genomgripande granskning av civilrätten, avskaffande av det förnedrande prostitutionsreglementet osv. Kvinnan saknade tillträde till samhällsförvaltningen och hon insåg att utan hennes direkta medverkan skulle dessa reformer inte genomföras. De politiska rättigheterna fick därför den främsta betydelsen i de borgerliga kvinnornas ögon.

Under tiden fortsatte Internationella kvinnorådet att prata välvilligt om ”sexualuppfostran” och om trädgårdsskötselns tjusning för uttråkade damer. Man berömde den verksamhet som bedrevs av föreningarna för fallna kvinnors räddning osv. Vänsterfeministerna tyckte att

denna atmosfär blev trång och kvav. Och år 1902 organiserade det amerikanska nationella förbundet ett slags internationellt kvinnomöte i Washington, där mer demokratiskt sinnade feminister beslöt att grunda Internationella förbundet för kvinnlig rösträtt. Den nya organisationen fick i uppgift att energiskt arbeta för kvinnans politiska jämlikhet.¹¹

Det unga Internationella förbundet skilde sig väsentligt från Internationella kvinnorrådet genom att det organiserade feminister som var mer enhetliga till inriktning och åsikter. Den deklaration som Förbundet antog vid feministkongressen i Berlin 1904, visade att organisationen ställer sig en konkret och bestämd uppgift: man överger alla Rådets sentimentala försök att förbättra världen med hjälp av ”damföreningar”. Medan den internationella feminismen av äldre typ inte hade något gemensamt med arbeterskorna, så sammanfaller nu tvärtom den uppgift Internationella förbundet ställer sig, med det rent proletära kravet på politiska rättigheter åt alla myndiga medborgarinnor. Detta gemensamma mål tycktes på ett naturligt sätt leda till frågan om samarbete mellan kvinnogrupper som dittills stått främmande för varandra. Vad fanns det egentligen som hindrade att kvinnor ur olika klasser gick samman, när de inte ens hindrats av att de hade olika nationaliteter? Det gällde ju bara ett samarbete för att nå ett klart och konkret mål, som var lika önskvärt för alla kvinnor.

Men uppfattas verkligen detta ”önskvärda mål” likadant av kvinnor ur så skilda samhällsklasser? Internationella förbundet för kvinnlig rösträtt säger i sin deklaration: ”1) Män och kvinnor föds lika fria och självständiga, lika utrustade med förstånd och talanger och de har lika rätt att fritt utveckla dessa. 2) Det naturliga förhållandet mellan könen är samverkan och samarbete, och en inskränkning av det ena könets rättigheter och frihet skadar med nödvändighet det andra könet och dessutom hela mänskligheten. 3) I alla länder finns det lagar, seder och trosföreställningar som medverkat till kvinnornas förslavande, begränsat deras uppfostran och hindrat utvecklingen av deras medfödda talanger och som grundats på felaktiga föreställningar och skapat ett konstlat och snedvridet förhållande mellan könen i dagens samhälle. 4) Självstyrelse inom familjen och inom staten är varje myndig, normalt utvecklad persons oförytterliga rätt, och att denna förvägrats kvinnorna har skapat en social, juridisk och ekonomisk orättvisa mot dem och ökat det ekonomiska kaos som råder i hela världen. 5) En regering som stiftar lagar för medborgarinnorna och indriver skatter från dem utan att tillerkänna dem den rätt till samtycke eller avslag som de manliga medborgarna har, utövar ett tvång mot dem som inte bör tillåtas i en rättsstat. 6) Allmän rösträtt är det enda lagliga och säkra sättet att bevara liv, frihet och lycka, som erkänns i den amerikanska självständighetsförklaringen och därmed av alla civiliserade nationer såsom människans omistliga rättighet. Därför måste kvinnorna i alla representativa stater erhålla alla politiska rättigheter och väljarprivilegier.” (N. Mirovitj: *Kvinnorörelsen i Europa och Amerika*, ss 6-7.)

Denna stiliga rättighetsförklaring från 1900-talskvinnan behandlade dock huvudpunkten på kravlistan med stor försiktighet: ”kvinnorna måste erhålla alla väljarens rättigheter och privilegier” – vad gömmer sig bakom denna vaga, till intet förpliktande formulering? Är dessa rättigheter knutna till egendom eller någon annan census? * Är de bara ett privilegium för ”dam”skiktet eller omfattar de alla kvinnor, även dem som inte äger census?

Att Internationella kvinnorrådet bara uttryckte sin inställning till kvinnans politiska rättigheter i de mest allmänna ordalag, förklaras av deras strävan – som är naturlig hos en allomfattande organisation – att under sin moderliga vinge samla kvinnor ur alla möjliga samhällsskikt och av alla politiska schatteringar. Men man får komma ihåg att Internationella kvinnorrådet inte heller ställt upp några konkreta mål för sig. Dess roll har alltid varit och är fortfarande främst organisatorisk. Internationella förbundet tog tvärtom från första stund på sig en alldeles bestämd politisk uppgift, och därför borde vi ha rätt att kräva större konkretion och klarhet av

* Census: särskilda förmögenhetsvillkor för valrätt eller valbarhet.

deras program. Men den frontprincip som Förbundet ärvt av Rådet har avsevärt hindrat denna ”radikala” feministiska organisation från ett självständigt arbete.

Man måste i själva verket observera att Förbundets sammansättning av de mest heterogena kvinnogrupper – från storbourgeoisin och till kvinnor med fria yrken och t o m halvproletära kvinnor – har gjort det ytterst svårt för dem att närmare konkretisera programmets huvudpunkt. Det har känts som om man bara behövt fråga rakt på sak vilka principerna för kvinnornas politiska rättigheter bör vara, så hade Förbundets berömda styrka och enighet fått ett abrupt slut. Frågan om census, om direkt och jämlik rösträtt skulle med nödvändighet splittra feministernas eniga led och framkalla tumult och oenighet där det nu – tack vare kravens allmänna, vaga formulering – härskar ”harmonin” och ”enighet”.¹²

Själva deklARATIONEN ger kanske inte längre tillräcklig grund för misstanken att Förbundet har en rent borgerlig tendens, men det finns andra objektiva indikatorer på dess sanna karaktär. Se på Förbundets sammansättning: kärnan består av samma kända representanter för den borgerliga feminismen, som nyss arbetade under det gamla goda Rådets fana. Bland dem finns naturligtvis ytterst hedervärda förkämpar för feminismen, som utan tvekan gjort den borgerliga kvinnorörelsen ovärderliga tjänster. Men att man gör dem rättvisa och t o m beundrar deras personliga egenskaper betyder inte att man låter sig förledas av illusionen att dessa kvinnor skulle kunna stå över alla klassintressen och i sin organisation för första gången i världen förverkliga idén om en enighet över klasserna. Att den borgerliga klassmentaliteten osynligt svävade över deklARATIONENS författarinnor framgår ändå av att det i punkt 6 uttryckligen står: kvinnorna bör erhålla samma politiska rättigheter som männen där det redan finns representativt statskick. Varför har inte de ”radikala” feministerna stipulerat att Förbundets medlemmar där det ännu inte finns någon folkrepresentation eller där denna är grundad på odemokratiska principer, skall kämpa för en demokratisering av statskicket för att uppnå så vidsträckt politiska rättigheter som möjligt även för kvinnorna? Är inte en demokratisering av statskicket en av de främsta förutsättningarna för en utvidgning av de politiska rättigheterna till bredare skikt av den kvinnliga befolkningen? Frågan om representationssystemets form förlorar sin prioriterade betydelse endast ifall Förbundets medlemmar ser frågan om kvinnornas jämlikhet ur sin snäva klassståndpunkt, ifall de inte arbetar för att alla kvinnor skall få tillträde till det politiska livet som de säger utan bara de som representerar ett visst privilegierat samhällsskikt.

Kan en sådan formulering av frågan vinna de proletära kvinnornas förtroende? När det gäller att hålla samman Förbundet är det möjligt att den försiktiga formuleringen av huvudprinciperna i feministernas deklARATION är effektiv, men när det gäller att dra in arbeterskorna i Förbundet är denna attityd synnerligen misslyckad. Om de ”radikala” feministerna vågade uttala sig för ett fullständigt, utvecklat valsysteem, skulle man fortfarande kunna tänka sig – inte att de proletära kvinnorna skulle ansluta sig till dem – men ett villkorligt samarbete med dem. Men som det nu är med de avsiktligt dimmiga grundkraven kommer den frågan att falla bort totalt och definitivt.

Den attityd feministernas vänsterflygel intar till den allmänna rösträtten säger en hel del. När Internationella förbundets kongress i Berlin 1904 diskuterade hur man skulle formulera principerna för kvinnornas politiska jämlikhet, var det bara enstaka röster som hördes ivra för allmän rösträtt men de rösterna dränktes genast i den samfälliga kören från motståndarna till ett utvecklat systeem. ”Är det inte pikant att ordföranden i det moderata Tyska kvinnors allmänna förbund denna gång visade sig vara radikalare än jämlikhetskämparnas vänsterflygel, som på den internationella kongressen hade ivrat för principen om kvinnornas politiska jämlikhet?”¹³

Men de radikala feministerna återkom inte till frågan om allmän rösträtt på den följande kongressen i Köpenhamn heller. Kongressen ägde rum vid en tidpunkt då intresset för folkrepresentationens frågor ökat i hela världen. Den revolutionära stormen i Ryssland hade ännu inte lagt sig utan hade också bringat det europeiska samhällslivet ur jämvikt och aktualiserat en rad av massornas politiska intressen även där. Det verkade som om ögonblicket var speciellt väl lämpat för en noggrann översyn av huvudpunkten på Internationella förbundets program. Kravet på allmän oinskränkt rätt att delta i val både till lagstiftande församlingar och till lokala självstyrelseorgan låg mycket nära till hands. Men kongressen slog dövörat till för det väldiga politiska skeende som tilldrog sig utanför dess väggar, och förbigick även denna gång med häpnadsväckande halsstarrighet den ömtåligaste frågan på programmet. Visserligen hördes även nu enstaka röster som pläderade för principen om allmän rösträtt, och t o m Internationella förbundets sekreterare – dess nuvarande ordförande – amerikanskan Chapman Catt förklarade att hädanefter skulle feministernas stridsrop vara parollen: ”en röst åt varje människa”. Men de demokratiska kvinnornas förslag krossades mot en mur av envist motstånd från den stora massan av kongressdeltagare. Någon översyn av huvudpunkterna på Förbundets program krävdes heller inte i den finska delegatens tal, som betonade att de mest betydelsefulla resultaten i fråga om kvinnornas politiska jämlikhet uppnåtts där denna kamp förts i nära och oupplösligt samband med proletarietets gemensamma kamp för en demokratisering av statsskicket.¹⁴ Kongressdeltagarna hade sina egna skäl till att inte ta upp en diskussion om alla dessa känsliga frågor och till att inte acceptera några ”oförsiktiga” beslut, som kunde förpliktiga – bevare oss väl! – till ”revolutionära” aktioner.

Våra ryska delegaters – Jämlikhetsförbundets representanter – agerande på kongressen i Köpenhamn är intressant och synnerligen karakteristiskt. Vilka tendenserna i den internationella feminismen än är, så har de endast sekundär betydelse för oss och medverkar bara indirekt till att förklara det ömsesidiga förhållandet mellan den feministiska och den proletära kvinnorörelsen. Å andra sidan är våra ryska jämlikhetskämpars inställning i frågan ytterst väsentlig och har omedelbar och stor betydelse för hela kvinnoärendet i Ryssland. Men hur förhöll sig våra feminister till kravet på politisk jämlikhet, när de i egenskap av officiella delegater från Ryssland för första gången deltog i förbundets kongress? Man hade kunnat tro att Rysslands representanter som kom direkt från det politiska slagfältet med folkupprorets mäktiga dån ännu ringande i öronen och med storslagna, skakande scener från folkets politiska frihetskamp ännu kvar på näthinnan, inte skulle kunnat komma överens med de fredligt stämde feministerna från politiskt ”gynnade” länder. Man hade kunnat tro att de ryska delegaterna på kongressen i Köpenhamn ofrivilligt skulle fört med sig ekot av de revolutionära stormar de upplevt och att de t ex när det gällde principerna för politiska rättigheter skulle visat en särskilt demokratisk inställning som skulle förmått rycka med sig även de andra kongressdeltagarna.

I realiteten hände inget sådant. Fr Mirovitj redogjorde mycket omständligt för Jämlikhetsförbundets fruktbara verksamhet, berömde den första riksdumans förstående inställning till frågan om kvinnans jämlikhet, utmålade i ljusa färger den rörande sympati som alla oppositionsgrupper i det ryska samhället hyser för kvinnofrågan. Men på grund av någon egendomlig ”glömska” nämnde hon inte de mest betydelsefulla aspekterna av den revolutionstid vi just upplevt, hon skildrade inte för ”den civiliserade världens” delegater den imponerande bilden av hur arbeterskorna och bondkvinnorna i massor deltog i strejk- och jordbruksrörelsen, hon nämnde inte den enorma otacksamma arbetsbörda som kvinnorna under långa år burit på sina skuldror, i likhet med männen, i kampen för både kvinnornas och hela folkets rättigheter. Den proletära kvinnan, hennes arbets- och levnadsvillkor, hennes uppgifter, målsättning och hennes uthålliga deltagande i befrielsekampen liksom gled bort

från synfältet för de ryska representanterna. Och detta i den stund då hela den proletära världens ögon var riktade mot Ryssland, då demokrater i alla länder jublande hälsade varje seger för det ryska proletariatet och med sympati följde alla enskilda händelser i det politiska drama som utspelade sig på den ryska jorden... Man fick intrycket att de enda som kämpar för kvinnans politiska rättigheter i Ryssland skulle vara medlemmarna i Jämlikhetsförbundet, och att det bara är tack vare denna ”driftiga och energiska organisation”, som det ryska samhället äntligen fäst sin uppmärksamhet på kvinnornas behov. Principerna för kvinnornas politiska rättigheter togs inte alls upp av Jämlikhetsförbundets medlemmar. I ett sådant avgörande ögonblick kunde de inte ställa upp för den oinskränkta rösträttens princip och låta de utländska ”systrarna” förstå att det kravet är ett oeftergivligt villkor för att de skall delta i den internationella feministiska rörelsen. Och det hade varit desto lättare att ställa det kravet som vårt Jämlikhetsförbund har principen om allmän rösträtt inskriven i sin plattform! Men kanske hör detta krav till den typ av ”skådevaror” som står på parad i de förföriska billiga varuhusens skyltfönster för att locka den oerfarne och naive köparen ...

Fr Wolkenstein talade i allmänna ordalag om nödvändigheten och nyttan av att ”demokratisera” kvinnorörelsen, men varken hon eller någon annan av de ryska delegaterna ansåg det nödvändigt att lägga fram något förslag för kongressen om att utveckla och konkretisera Internationella förbundets grundkrav. Den punkt som gäller kvinnornas politiska jämlikhet fick alltså stå kvar i Internationella förbundets deklaration i hela sin diffusa oantastlighet.

Inte heller den tredje kongressen som hölls av Internationella förbundet för kvinnlig rösträtt i Amsterdam i år [1908], ledde till några framsteg i detta avseende. Helt felaktigt berättar fr Mirovitj i högstämda ordalag i sin rapport i tidskriften *Retj [Tal]* om kongressens radikalism och förklarar att ”kongressen i Amsterdam utgjorde ett nytt framsteg i civilisationens historia. Alla regeringar som erkänner principen om allmän rösträtt utan könsåtskillnad vittnar inför hela världen om reformens resultat. Och erfarenheten talar entydigt till förmån för att de politiska rättigheterna utvidgas till att omfatta kvinnorna.” Det är klart att om man anser det som ”en oerhörd seger” att borgerliga regeringar hade sänt officiella delegater (Norge, Australien och tre nordamerikanska stater hade skickat representanter till kongressen), då hade fr Mirovitj rätt. Men för kvinnornas politiska intressen hade det varit ett betydligt större framsteg, om Internationella förbundet klart och bestämt tagit ställning i frågan om kvinnornas politiska jämlikhet.

Men den välbesökta kongressen i Amsterdam (omkring 300 delegater från 20 länder var där) hade tyvärr en ännu moderatare karaktär än den i Köpenhamn. Den inleddes på ett förvånansvärt rörande och typiskt sätt: en kvinnlig präst höll en mäsas i en av de protestantiska kyrkorna. Sedan sjöngs under kongressens högtidliga öppnande en specialkomponerad kantat till den holländska regentens ära, drottning Wilhelmina (som ju också är kvinna!), varvid kören dirigerades av en kvinna. Inte en enda av de demokratiskt sinnade feministerna höjde sin röst emot en sådan inledning på en kongress, vars syfte var ”beslutsam och uthållig kamp” för kvinnornas demokratiska rättigheter. Följande episod under kongressen var också karakteristisk: Finlands representant fr Furuholm betonade i sitt tal åter det nära samband som finns mellan befrielseörelsen i Finland och kampen för kvinnornas politiska jämlikhet. Hennes föredrag väckte enskilda kongressdeltagares intresse och hotade att föra över debatten på farligt område. Kongressen skyndade sig att avbryta diskussionen med hänsyn till att Finland är ”ett revolutionärt land”. Observera att det inte var polisens repression som tvingade kongressdeltagarna att tåla ett sådant beslut utan feministernas egen häftiga avsky för allt som smakar kamp.

Den centrala frågan – kvinnlig rösträtt – uppsköts till sista dagen. Det var sannolikt inte utan avsikt: fastställandet av principerna för kvinnornas politiska och rättsliga handlingsförmåga hotar alltid att leda till tvister och sammanstötningar. I diskussionen framlades följande

resolution: ”Kongressen slår fast att det f n är kvinnornas omedelbara skyldighet att försäkra sig om stöd och samarbete från alla samhällskrafter som sympatiserar med kvinnlig rösträtt utan hänsyn till deras politiska och religiösa åsikter; vidare att undvika att spilla kraft på frågor som inte hör till saken; att kräva rösträtt för kvinnor utan hänsyn till deras politiska och religiösa åsikter; att kräva rösträtt för kvinnor enligt samma principer som gör att männen har eller kan ha rösträtt, och att hänskjuta varje ytterligare utvidgning av valsystemet till gemensamt avgörande av både män och kvinnor, då båda könen fått lika rösträtt, representation och politiskt inflytande.” (*International Woman Suffrage Alliance, Report of Fourth Conference, s 7*). På så sätt uppsköt kongressdeltagarna avgörandet av frågan om allmän rösträtt för kvinnor till en tidpunkt då feministerna hamnat bland folkrepresentanterna tillsammans med sina borgerliga manliga kamrater och anser det lämpligt att demokratisera valsystemet. De borgerliga kvinnorna har tydligen ärvt förhållningstaktiken efter männen i sin klass . . .

Internationella förbundets tredje sekreterare fr Cramer ville att en rättelse skulle tillfogas den citerade resolutionen med lydelsen: ”Internationella förbundet för kvinnlig rösträtt erkänner visserligen klasskampens existens men uttalar sin fasta vilja att ena hela världens kvinnor i syfte att uppnå rösträtt för kvinnorna och även i övrigt samma rättigheter för kvinnor som för män.” (*Die Gleichheit, 1908, nr 16, s 143*). Men denna rättelse mötte en sådan protest att det inte återstod något annat för fr Cramer än att stryka den från dagordningen. Särskilt var det representanterna från England, Förenta Staterna och Holland som blev upprörda och protesterade. De sade till sina systrar att vara förnuftiga och inte ställa krav som bara kunde skada deras sak – censusrepresentation för kvinnor. I England var det fullt möjligt att en reform skulle kunna genomföras som innebar politiska rättigheter för de kvinnor som ägde census. Men om man satte upp nya paroller i detta kritiska ögonblick så skulle alltihop kunna gå om intet. Med 28 röster mot 11 gick resolutionsförslaget igenom utan någon ändring.

Sålunda betonade kongressen i Amsterdam ännu en gång att de proletära kvinnorna inte skall vänta sig något av ett samarbete ens med feministernas vänsterflygel när det gäller kvinnornas politiska rättigheter. Det är inte genom det ena könets kamp mot det andra utan genom att hävda sina klassintressen gentemot andra antagonistiska klassers anspråk som arbeterskan skaffar sig fullständig politisk handlingsförmåga. ”Intressegemenskapen är en pampig tom fras, men klasskampen är hård verklighet.”¹⁵

* * *

Under de senaste åren har den feministiska rörelsen i England präglats av oerhörd intensitet och livaktighet. Här visar kvinnorna en förvånansvärd energi i kampen för politisk jämlikhet. De engelska feministernas osjälviskhet och entusiasm väcker hela världens uppmärksamhet. Gatudemonstrationerna, de bullersamma mötena, ”attacken” mot parlamentet, deputationerna som belägrar ministrar och andra militanta metoder för att väcka det engelska samhället ur dess likgiltighet leder utan tvekan till att frågan om kvinnornas jämlikhet uppmärksammas.

Två jättelika demonstrationer som följde på varandra i juni i år (den ena den 13, den andra den 21 juni enligt den nya tideräkningen) hade samma syfte: att väcka intresse för kravet på en rösträttsreform till förmån för kvinnorna.¹⁶ Men den sympati som de engelska kvinnornas energi i kampen för kvinnosaken väcker, svalnar snabbt när man får klart för sig vilket syfte de engelska rösträttskvinnorna och ”suffragetterna” har.

De engelska feministernas stridsrop är för ögonblicket: ge kvinnorna samma valrättigheter som männen har enligt de engelska lagarna. Då får man inte glömma att England fortfarande har *inskränkt* rösträtt även för män, att endast den man har rösträtt (definitionen infördes i vallagen 1832 i stället för den tidigare allmänna beteckningen ”person”) som självständigt hyr ett rum, som han betalar minst 4 shilling (ca 2 rubel) i veckan för. När de engelska feministerna kräver att kvinnorna skall jämföras med männen i fråga om politiska rättigheter

under det rådande valsystemet, förespråkar de en censusrepresentation. De förnekar fö inte heller detta. De engelska suffragetterna grundar sina krav på den gamla engelska regeln: "No taxation without representation", dvs "ingen beskattning utan representation".

Den parollen är gemensam för Englands båda främsta feministiska organisationer som kämpar för politiska rättigheter åt kvinnorna: både den moderata flygeln av suffragetter som är grupperade kring Nationella förbundet för kvinnlig rösträtt – en gedigen och redan gammal organisation för kvinnor ur storbourgeoisin – och det unga Kvinnornas samhällspolitiska förbund (numera Kvinnornas befrielseliga) som grundades 1905 och omfattar mer demokratiska skikt.¹⁷ Nationella förbundet har till helt nyss undvikit alla utomparlamentariska kampmedel och inskränkt sig till det eviga överlämnandet av petitioner till parlamentet och till att påverka parlamentsledamöterna "på omvägar" – i privata samtal, genom påtryckningar från respekterade ladies osv.

Ligan slog däremot genast in på den militanta taktikens väg, eftersom de ansåg att ju bråkigare de uppträdde, desto större uppmärksamhet skulle kvinnornas krav väcka hos både samhälle och regering. Ligan förespråkar "aktiv påverkan" av regeringen genom att man låter bli att betala skatt¹⁸, den ordnar demonstrationer framför parlamentet och i själva parlamentshuset, bekämpar de politiska partier som är motståndare till kvinnornas politiska jämlikhet, saboterar deras möten och agiterar emot dem under valen.¹⁹ När premiärminister Asquith inför en deputation suffragetter (så kallas dessa militanta feminister till skillnad från de konstitutionella, moderata "suffragisterna") deklarerat att regeringen inte just nu kunde ta initiativet till en så radikal reform som att ge kvinnorna tillträde till landets politiska liv, beslöt Ligans medlemmar att "i handling" visa sin protest. De agiterade energiskt mot det liberala partiets kandidater under fyllnadsvalen till parlamentet och medverkade i viss mån till de konservativas seger bara för att reta den liberala regeringen. Fängelsestraffen, böterna och förföljelsen som suffragetterna utsattes för från regeringens sida, ökar naturligtvis bara deras popularitet och utgör det bästa propagandamedlet för kvinnornas jämlikhet. Men denna militanta taktik möter kraftigt ogillande från högerflygelns suffragister. Särskilt är det suffragetternas fientliga attityd till den liberala regeringen som inte faller Nationella förbundet i smaken.

Men oenigheten mellan de engelska feministernas båda flyglar sträcker sig inte utöver frågan om taktik och kampmetoder. Deras arbetsuppgifter och målsättningar överensstämmer helt. Enligt tidskriften *Sojuz zjensjtjin* [*Kvinnoförbundet*] tillbakavisade suffragetterna – denna "revolutionära och demokratiska" del av feministerna – med *indignation* i förbundsorganet *Women's Franchise* den falska beskyllningen att de skulle vilja knyta frågan om kvinnornas lika rättigheter till frågan om allmän rösträtt.²⁰ Någon sådan "synd" erkänner inte Ligans medlemmar: de vill överhuvudtaget inte att motståndarna till den allmänna rösträtten – dvs bourgeoisin – skall kunna blanda samman kvinnans intressen med "pöbelns". Det vore tvärtom förmånligt om bourgeoisin kunde lära sig skilja på feministiska krav och proletära krav. Då skulle de borgerliga kvinnornas intressen ha betydligt större framgångar. Ligans orubbliga ståndpunkt när det gäller censusrösträtt gör de moderata suffragisterna så pass försonligt inställda till suffragetternas "utomparlamentariska" och "okvinnliga" kampmetoder att – enligt fr Mirovitj – ett slags tyst överenskommelse slutits mellan de båda feministiska organisationerna. Denna rörande enighet mellan suffragister och suffragetter framhäver att hur "revolutionära" och "militanta" kampmetoder som än används av feministernas vänsterflygel, så är de i grund och botten en lika borgerlig klassorganisation som Nationella förbundet.²¹ Feministernas klasständpunkt ger sig särskilt till känna då deras krav direkt kolliderar med proletariatets intressen. Två lagförslag som gällde utsträckning av rösträtten till den kvinnliga befolkningen, lades fram för parlamentet 1907. Det ena kom från bourgeoisin och representerades av den liberala deputeraden Dickenson, och det andra lades fram av sir

Charles Dilke och motsvarade arbetarklassens krav. Dickensons lagförslag berörde inte principerna för det valsysteem som råder i England utan utgjorde endast en korrigerings genom att det krävde att rösträtt skulle ges inte bara till manliga utan även till kvinnliga skattebetalare. Charles Dilkes lagförslag syftade däremot till en radikal förändring av valsystemet och ville ge varje vuxen och medborgare och medborgarinna aktiv och passiv valrätt. Ni skulle sett vilket oväsen alla engelska suffragister och suffragetter ställde till med för att stödja Dickensons förslag och med vilken hetta de föredrog det framför Dilkes förslag. De motiverade sitt handlande med att det alltid är lättare att genomdriva "korrigeringar" av det rådande systemet än att förändra själva systemet, och de hävdade att om man knöt frågan om kvinnans politiska rättigheter till frågan om allmän rösträtt, så skulle det ofelbart medföra att man gick miste om den förstnämnda reformen, som man så gott som hade i sina händer. Som stöd för sina argument brukar feministerna dra fram ett ytterst problematiskt räkneexempel som skall visa att om rösträtten i England utsträcks till kvinnorna, kommer 80 % av de kvinnliga väljarna även enligt de rådande census-principerna att visa sig tillhöra arbetarklassen. De talar hela tiden om att huvudsaken är att "principen" segrar, att det bara gäller att "slå hål på muren" som skiljer det ena könet från det andra, att det bara behövs att några censusägande kvinnor tränger in i parlamentet, så kommer det att genomföras ytterligare reformer till förmån för "den lilla systemen" ...

Våra ryska jämlikhets kämpar sympatiserade helt och fullt med engelskornas kamp för censusrättigheter. Som en glädjande händelse nämner de "segern" som vunnits i det engelska parlamentet genom den andra läsningen av Stengers lagförslag, som vill utsträcka det rådande censusvalsysteem även till kvinnorna.²² Samma kvinnor som ännu lider av den politiska rättslöshetens stora tyngd och olycka, samma kvinnor som – kunde man tro – av egen erfarenhet vet vad det innebär att inte ha möjlighet att bevaka sina mest angelägna intressen, rusar nu med lätt hjärta fram för att förespråka ett valsysteem som lämnar de mest exploaterade och åsidosatta kvinnorna rättslösa och förbigångna liksom tidigare. . .

Enligt feministernas egna uppskattningar (och deras beräkningar tenderar naturligtvis att överdriva antalet väljare) kommer "det begränsade lagförslaget" att ge rösträtt åt totalt 1 1/2 miljoner kvinnor. Med andra ord: 11 1/2 miljoner av Englands 13 miljoner vuxna medborgarinnor kommer liksom tidigare att vara rättslösa. Men eftersom rösträtten kommer att utnyttjas endast av kvinnor som uppfyller censuskraven, så kommer även dessa 1 1/2 miljoner väljerskor naturligtvis främst att komma ur borgarklassen. Men våra jämlikhets kämpar gläder sig och applåderar sina "generösa" engelska systrar ... Och givetvis är det inte klassintresset som vägleder *dem*: det viktigaste för dem liksom för engelskorna är att principen segrar!

Förgäves förklarar socialdemokraterna att en utvidgning av rösträtten till kvinnorna under det rådande systemet i hög grad hotar att stärka de väljarskikt som är motståndare till arbetarklassens intressen, att en sådan reform bara ökat ojämlikheten mellan klasserna, eftersom den s a s inför ett "röstackumulerings"system för den manlige väljaren. Varje borgare får möjlighet att till sin röst lägga sin hustrus, dotters, kvinnliga släktings röst och att utnyttja möjligheten att betala separata rum för dem. Och dessutom: hur många proletärer finns det som har råd att hyra separata rum för sin dottrar och hustrur – rum som kostar minst 4 shilling i veckan utan möbler? Vi vet tvärtom att de flesta, t o m välavlönade arbeterskor bor två eller tre i ett enda rum, att proletärens hustru aldrig har råd att tillåta sig lyxen av en separat våning, och slutligen att allt tjänstefolk – butiksbiträden, hantverkarskor – hela denna kolossala armé av kvinnor som är inhysta hos sitt husbondefolk, inte kommer att få någon chans att hamna på väljarlistorna enligt detta reformförslag. Clara Zetkin påpekar helt riktigt: "Om man alltså skulle införa begränsad rösträtt för kvinnor, skulle bara en liten del av de proletära kvinnorna kunna uppfylla kravet i den 17:e paragrafen i det engelska parlamentets vallag om census – förmögenhet, utbildning, yrke, bostad och tjänst – och erhålla lika politiska rättigheter.

Antalet kvinnor som undantogs från rösträtten skulle säkert bli relativt större än antalet arbetare som saknar rätt att delta i valen på grund av vallagens krav. För arbeterskorna är i allmänhet sämre avlönade än arbetarna. Enligt det synsätt som ligger till grund för kvinnornas censusrösträtt är dessa mindre lämpade för att utnyttja röstsedeln, eftersom de har det sämre ekonomiskt än de bättre betalda arbetarna. Och ur denna synpunkt är det alltså utan tvekan egentligen inte principen om köns lika rättigheter som karakteriserar den begränsade kvinnliga rösträtten utan erkännandet av egendomens och inkomstens makt och betydelse.” (C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s. 31)

Hur som helst är rösträttscensus – vilken form det än har – ett institut som skyddar egendomens och kapitalets intressen. Det berövar arbetarklassens kvinnor deras politiska rättigheter, inte därför att de tillhör ”det täcka könet” utan därför att de tillhör den egendomslösa klassen. De proletära kvinnornas rättslöshet kan jämföras med proletariatets rättslöshet liksom den välfyllda dampportmonnän kan jämföras med den respekterade borgarens stinna plånbok. Vilken ”jämlighet” är det feministerna arbetar för? ...

Tyvärr är det ett rätt betydande antal representanter för arbetarklassen som stödjer en censusreform och därför hamnar i suffragisternas vänsterflygel. Trots att Kvinnornas befrielseliga är en typisk borgerlig organisation, trots att den gång på gång uttalat sin totala brist på förståelse för proletariatets strävanden och betonat sitt ”enda och uteslutande mål” – kampen för lika rättigheter åt kvinnorna – så driver det trängande behovet av politiska rättigheter de proletära kvinnorna till ett farligt samarbete med de borgerliga kvinnorna. En sådan fördunkling av klassmedvetandet har givetvis en ytterst skadlig inverkan på den proletära kvinnorörelsens framsteg och försätter ofta framstående aktivister på detta område i en synnerligen besvärlig situation. Det har funnits tillfällen då så erfarna kvinnliga förkämpar för arbetarnas sak som miss Pankhurst och miss Billington lockats av iden om kvinnornas likaberättigande och under en valkampanj tagit upp en rent feministisk agitation och övergett den klassmedvetna arbetarpolitikens grund.²³

Som förespråkare för censusrösträtt för kvinnor i England har också representanten för det oberoende arbetarpartiet, parlamentsledamoten Keir Hardie, framträtt.²⁴ Vid Arbetarpartiets sjunde kongress i Belfast stödde Keir Hardie ivrigt en resolution som ville införa censusrepresentation också för kvinnor: ”Kongressen uttalar sig för rösträtt åt alla vuxna och för ett erkännande av köns jämlighet. Vi kräver att det rådande valsystemet utvidgas till att omfatta kvinnor enligt samma principer som män.” Med denna formulering gick resolutionen emot medlemmen av den socialdemokratiska federationen, Quelch: ”Kongressen anser: för det första, att det är dags att utsträcka rösträtten till alla vuxna män och kvinnor; för det andra, att varje lagförslag gällande rösträtten som bygger på census och följaktligen endast omfattar en begränsad del av befolkningen, måste betraktas som en reaktionär åtgärd.”

Den andra resolutionen fick starkt stöd även av fackföreningarnas representanter. ”Ett lagförslag som skrivits i den första resolutionens anda skulle inte tjäna arbeterskornas intressen”, förklarade Mabel Hoope, post- och telegraafförbundets delegat. Med en majoritet av 605.000 röster mot 268.000 gick Quelchs resolution igenom. Vid den följande årskongressen som Arbetarpartiet höll i Hull fick denna resolution hela 784.000 röster mot 257.000.²⁵ Är det inte ett tydligt bevis på att arbetarna själva uppfattar riskerna med en censusreform och att det bara är bristen på politisk medvetenhet som driver en minoritet att stödja ”det begränsade rösträttsförslaget”?

En tålmodig kamp för politiska rättigheter åt alla kvinnor förs av Förbundet för rösträtt åt vuxna (Adult Suffrage Society), som grundades 1905 på de socialdemokratiska kvinnornas initiativ (medlemmar av socialdemokratiska federationen). Denna organisation får fler anhängare för varje år. Tack vare den börjar arbeterskorna få en större medvetenhet om sin

rättslösa ställning och komma underfund med de frågor som hör ihop med iden om kvinnans jämlikhet. Det var under dess inflytande som Belfastresolutionen gick igenom vid Arbetarpartiets kongress förra året. Och tack vare dess propaganda börjar även det engelska fackföreningsfolket att uttala sig för allmän rösträtt och därmed gå emot sina krav på censusrepresentation för kvinnorna.

Socialdemokratiska federationen behöver vi inte ta upp i detta sammanhang – dess ställningstagande är klart. Och det är bara Oberoende arbetarpartiet som fortsätter att förespråka ”det begränsade rösträttsförslaget”. De betonade sin inställning i denna fråga vid sin senaste kongress då de antog följande resolution: ”Kongressen uttalar sig för lika politiska rättigheter för båda könen och kräver att rösträtten omedelbart skall utsträckas till kvinnorna på samma villkor som männen.”²⁶

Vi måste dröja lite längre vid kvinnorörelsen i England, eftersom det är just i detta land – med feministernas energiska kamp för rösträtt och särskilt med de möjligheter som skymtar att i praktiken förverkliga detta efterlängtade krav – som den gränslinje som delar kvinnorna i två olika samhällsgrupper håller på att suddas ut och det uppstår en möjlighet till gemensamma aktioner av proletära och borgerliga kvinnor. Man måste ha en god del medvetenhet, en djupt rotad förståelse av klassintresset för att inte frestas av de ”principiella” framsteg som ligger kvinnorna så varmt om hjärtat. I ett sådant ögonblick är det nödvändigt att arbetarpartiet står upp till militant försvar av sin klara klasståndpunkt och särskilt noga bevakar de frågor som är aktuella för de proletära kvinnorna, och att det förmår att förena dessa intressen med arbetarklassens gemensamma kamp för sin frigörelse. Det motstånd socialdemokratien gjort mot censusrösträtt för kvinnor framkallar i England hätska angrepp från feministernas sida och får dem att nästan räkna socialdemokraterna till motståndarna till kvinnornas jämlikhet.²⁷ Men antag att feministerna inte hetsar upp sig utan orsak, och antag att de kommer att ge ett uppriktigt svar när de sett objektivt på saken: döljer sig inte en omedveten klassavsikt bakom deras yrkande på censusrepresentation?²⁸ ”Den som inte är med oss, är mot oss.”

När de engelska feministerna avstår från att yrka på politiska rättigheter åt de fattiga och exploaterade skikten av den kvinnliga befolkningen, lämnar de själva principen om kvinnornas fullständiga politiska rättigheter och sällar sig öppet till dem som bevakar egendomens och kapitalets intressen. Det förnekar feministerna fö inte heller. Den kända suffragisten fr Fawcett säger i sitt brev till tidningen *Times* att de herrar grymt misstar sig som inbillar sig att feministerna förknippar sina krav på rösträtt för kvinnor med en reform av hela det engelska valsystemet. ”Många av oss vill inte alls ha allmän rösträtt”, utropar den hedervärda ladyen naivt. En annan feminist, lady Balfour, skriver i *World's Work*: ”Rösträtten för kvinnor kommer utan tvekan att sätta en gräns för de överdrivna krav, som ultraradikalerna arbetar för att genomföra, t ex kravet på allmän rösträtt. Bland oss finns många motståndare till allmän rösträtt.” Och t o m miss Pankhurst, socialist och en av ledarna för suffragisternas ”kampavdelning”, underlät inte att meddela följande i tidningen *Daily Mail*: ”Många tror att vi arbetar för rösträtt åt alla kvinnor. *Detta är helt felaktigt*. Tvärtom: våra ytterst moderata krav går inte längre än till att en kvinna som har en tryggad ställning och bär samma ansvar som en manlig väljare, skall kunna hamna på vallistorna.”²⁹ ”En utvidgning av rösträtten till kvinnor som betalar pålagor och skatter”, erkände lady Knightley öppet, ”skulle undanröja nödvändigheten att införa allmän rösträtt, som är ett stort hot mot dagens samhälle.”

Borgarklassens män stödjer naturligtvis gärna feministerna i detta avseende. Vid ett möte i Queen's Hall framträdde dr Stanton Coite och skrapade med foten för principen om censusrepresentation för kvinnor: ”Begränsad rösträtt avvärjer den fara som är förenad med en utvidgning av rösträtten till obildade personer av kvinnligt kön.”³⁰ Censusrepresentation som utsträcks till kvinnor betraktas av många kända parlamentsledamöter såsom ett medel att stärka bourgeoisins klassmakt. ”Begränsad rösträtt för kvinnor är ett exempel på ett öppet

klassvals-system. En sådan reform skulle fördubbla den besuttna klassens röstantal, medan arbetarnas röstantal bara skulle öka med en tiondel”,³¹ hävdar den utmärkte kändaren av engelska rättsförhållanden, parlamentsledamoten Arthur Henderson.

Trots alla feministernas ansträngningar att ena Englands kvinnorörelse, att leda den in i en och samma flodfåra, glider grunden för enighet mellan kvinnorna i de två främsta samhällsgrupperna ständigt undan. Suffragisterna kämpar för sina klassprivilegier och sin makt. De proletära kvinnorna kräver tillsammans med männen i sin klass att alla privilegier avskaffas och de sant demokratiska principerna skall segra. Ju mer de proletära kvinnornas klassmedvetande växer, desto omöjligare blir enigheten. Och om det f n ännu finns rätt många arbetarklasskvinnor bland de engelska feministerna, så är det ofrånkomligt att suffragisternas kadrer kommer att glesna kraftigt i och med att proletariatets rörelse för allmän rösträtt växer.

Englands samhällspolitiska förhållanden och – främst av allt – den rådande censusprincipen medverkar till en tydlig avgränsning av de uppgifter som borgerliga respektive proletära kvinnor ägnar sig åt. I andra länder – t ex Frankrike, Förenta Staterna och Schweiz – är de yttre kännetecknen som skiljer de två strömningarna i kvinnorörelsen för politiska rättigheter, betydligt subtilare och mer svårfångade.

Låt oss stanna i Frankrike. Här är situationen för dem som kämpar för kvinnornas politiska rättigheter ojämförligt mycket mer komplicerad och förvirrad än i England. Censusprincipen som förespråkas av de engelska feministerna, definierar genast deras karaktär och klassträvan. När de hävdar principen om kvinnornas jämlikhet och samtidigt stöder de besuttna klassernas intressen mot ”den fräcka och obildade pöbelns” försiktiga strävanden, har de möjlighet att få bourgeoisins sympatier, att framstå som egendomens försvarare och därigenom säkra sina klassfränders stöd åt kraven. I Frankrike där alla vuxna män har rösträtt återstår inget annat för feminister som yrkar på politisk jämlikhet än att förkunna den demokratiska principen också för sin egen del. På så sätt framstår de mot sin egen vilja som mer demokratiska i sina krav än engelskorna. Det finns ingen orsak att yrka på census-rösträtt för kvinnorna och den skulle inte innebära några omedelbara fördelar för kvinnosakens framgång.

Arbetarklasskvinnornas situation är också besvärligare i Frankrike än i England. Där sammanfaller kampen för kvinnlig rösträtt på ett naturligt sätt med proletariatets kamp för en demokratisering av vals-systemet. Men i Frankrike måste de proletära kvinnorna föra en självständig kamp eftersom de rättigheter som arbetarklassens kvinnor arbetar för, tillhör alla vuxna män sedan länge. Det krävs en stor del klassmedvetande och djup förtrogenhet med klassintressena för att inse det nära sambandet mellan de proletära kvinnornas strävan efter fullständiga politiska rättigheter och det intresse av demokrati som finns hos arbetarklassen i dess helhet. Även om proletariatets främsta förkämpar har denna medvetenhet, saknas den naturligtvis ännu hos de breda massorna. Den franska socialdemokratin har ett stort arbete framför sig, innan de stora arbetarmassorna övertygats om att det finns ett oupplösligt samband mellan proletariatets gemensamma demokratiska strävanden och kravet på politiska rättigheter åt kvinnorna, innan proletariatet inser att man hävdar hela klassens intressen när man kämpar för rösträtt åt kvinnorna.

Det faktum att det franska kvinnoproletariatet måste framträda under samma paroll som de borgerliga feministerna, skadar den proletära kvinnorörelsen i de mindre medvetna arbetarnas ögon. Misstron mot den borgerliga feminismen, mot damernas upptåg, kastar sin skugga också på de proletära kvinnornas kamp. Situationen blir komplicerad och betydligt besvärligare än i England. Men man måste noga betrakta Frankrikes borgerliga feministrörelse, för att kunna urskilja de många motsättningar som drar en skarp gräns mellan de båda kämpande kvinnliga samhällsgrupperna trots att de har en gemensam politisk dagsparoll. Man kan med visshet säga att den feministiska rörelsen i Frankrike – t o m enligt utsago av

feministerna själva – har en typisk borgerlig karaktär. Den franska feminismen är en av de mest moderata och efterblivna i Europa. Vålgörenhet är dess främsta verksamhetsfält. Hittills har de flesta franska kvinnoällskap och -förbund begränsat sig till upplysande och filantropisk verksamhet.³² Det enda de franska feministerna har brytt sig om att arbeta för inom samhällspolitiken är en reform av civillagen, vilken som bekant är ytterst ofördelaktig för kvinnorna, särskilt de gifta.

De borgerliga kvinnorna har också kämpat för att de skall få tillträde till de fria yrkena och för rätten att avlägga högre examina. Men frågan om politiska rättigheter har först på senare år blivit angelägen för den franska kvinnan. Behovet av politiska rättigheter har aktualiserats i takt med att allt fler kvinnor i mellan- och småbourgeoisin i Frankrike blivit självförsörjande. Impulsen till att organisera de borgerliga kvinnorna kring detta krav kom naturligtvis från den internationella feministiska rörelsen. År 1900 uppstod för första gången i Frankrike en organisation som ställt sig uppgiften att uppnå politiska rättigheter för kvinnorna. Det var de franska feministernas vänsterflygel med den energiska och begåvade Hubertine Auclair som eldsjäl. Högerflygeln som grupperar sig kring Franska kvinnors nationalförbund med den försiktiga och moderat sinnade Sara Monot i ledningen, har som enda mål en genomgripande reform av civillagen. En sådan uppgiftsfördelning mellan de feministiska organisationerna verkar helt naturlig, när man tänker på att högerorganisationen främst består av kvinnor ur storbourgeoisin – ”damer” i ordets fulla bemärkelse – vilkas djärvaste önskan är en reform av civillagen, medan vänstergruppen som organiserar borgerligt demokratiska element, naturligtvis har kvinnornas politiska jämlikhet som hörnsten för sina krav. Men Ligan för kvinnornas rösträtt har knappast skilt sig från högerfeministerna till sin sammansättning, taktik och hela den anda som genomsyrar den. Längre hörde man ingenting om några manifestationer, bråkiga möten, gatudemonstrationer eller några andra ”okvinnliga” aktioner i Frankrike, trots att det fanns ett speciellt feministiskt ”kampförbund” för jämlikhet. Sansade möten, föredrag med ”belevat” åsiktsutbyte, utsökt genomförda och helt ”anständiga” feministiska kongresser och banketter, i bästa fall artiklar och överlämnande av petitioner till deputeradepalatset – det var de franska feministernas kampmetod. Men trots fransyskornas sedesamma uppförande gick det trögt för kvinnosaken. Kravet på politiska rättigheter förblev en trana på himlen utan att kompenseras av den minsta lilla mes i handen.* Det verkade som om damernas kampmetod inte skulle ge några som helst uppmuntrande resultat. De proletära kvinnorna hade lämnat plats för feministerna, och de borgerliga kvinnorna sneglade ängsligt på de främmande ”små systrarna”.

På detta sorgliga sätt levde den franska borgerliga kvinnorörelsen ett undanskymt och anspråkslöst liv. Men kampen för politiska rättigheter växte inte bara bland de självförsörjande borgerliga kvinnorna. Behovet att bevaka de egna kvinnointressena såväl som de gemensamma klassintressena ökade även bland de mest demokratiska franska kvinnorna. Ett försök av socialisten dr Madeleine Pelloutier att organisera de demokratiska kvinnorna – främst de proletära kvinnorna – kring parollen ”rösträtt åt alla vuxna franska medborgarinnor” blev en tveklös framgång. Den nya organisationen Kvinnoolidaritet (Solidarite des femmes) beslöt gå ut med en militant taktik och sätta sin revolutionära kampmetod mot de borgerliga feministernas ”salongstaktik”. En demonstration ordnades framför palatset 1906 av Kvinnoolidaritetsklubben. En direkt appell till socialisternas parlamentsfraktion om stöd för kvinnornas rättigheter,³³ en kvinnomanifestation den 14 juli 1907 – allt detta var nya kampmetoder som lanserades av den unga organisationen för att fästa samhällets uppmärksamhet på kvinnornas behov och krav. De militanta metoderna hämtade de franska suffragisterna först hos engelskorna. Men organisationen Kvinnoolidaritet skiljer sig betydligt från den engelska Ligan (Samhällspolitiska förbundet). Kärnan i denna organisation

* Ryskt ordspråk ungefär: Bättre en mes i handen än en trana på himlen. ö.a.

utgörs av socialistiska kvinnor. Initiativtagaren till Solidaritetsklubben, Madeleine Pelloutier, strävar att bevara ett nära samband med arbetarpartiet. Under inflytande av denna nya kvinnoorganisation uttalade sig de franska socialisterna vid sin kongress i Nancy 1907 för nödvändigheten av *praktisk kamp* för kvinnlig rösträtt i Frankrike. Denna resolution som antogs enhälligt har stor betydelse för den franska arbeterskan, som ännu bara i mycket obetydlig utsträckning ingår i den allmänna arbetarrörelsen. I Frankrikes syndikat är inte mer än 50.000 arbeterskor organiserade, vilket är en försvinnande liten del av de yrkesarbetande kvinnorna. Den franska arbeterskan har kanske i ännu högre grad än den proletära kvinnan i andra kulturländer i det stora hela förblivit likgiltig till ”politik”, dels under inverkan av syndikalismen som förringar betydelsen av ”politik och parlamentarism”, dels på grund av att socialisterna otillräckligt utvecklat sin speciella propaganda bland proletariatets kvinnor.³⁴

Klubben Kvinnsolidaritet skakade upp de proletära kvinnorna ur deras likgiltighet: dess militanta taktik som följs av specialorganet *La Suffragiste*, vinner de demokratiska kvinnornas hjärtan. Högerfeministerna med Nationalförbundet i spetsen tar naturligtvis avstånd från denna revolutionära organisation som chockerar dem med sitt uppförande. Men Rösträttsligan är däremot helt på det klara med de öppna aktionernas effektivitet och stöder gärna den unga demokratiska organisationen. Det politiska väderkornet säger till de borgerliga vänsterfeministernas ledare Hubertine Auclair att den nya metoden kommer att ge större resultat än den gamla fredliga. I den våldsamma majdemonstrationen som suffragisterna ordnade till stöd för sin kandidat till Paris' stadsfullmäktige, den oberoende socialisten Jeanne Lalouais³⁵, medverkade båda kvinnoorganisationerna gemensamt – den feministiska Ligan och den proletära Solidaritetsklubben. Den manifestationen hade stor propagandistisk betydelse även om den inte gav några praktiska resultat.

Utan tvekan har existensen av en beslutsam proletär kvinnoorganisation med en energisk taktik medverkat till att radikaliserat den feministiska rörelsen i Frankrike. Åtminstone har den resolution om kvinnornas politiska rättigheter som antogs vid de franska feministernas kongress sommaren 1908 (Congrès national des droits civils et du suffrage des femmes), en ovanligt beslutsam ton för att komma från de franska borgarkvinnorna.³⁶ Här är texten till resolutionen som antogs enhälligt:

”Mot bakgrund av att franska kvinnor som ägde förläningar under den gamla regimen alltid hade samma rätt som männen att rösta i kommunala och provinsiella rådsförsamlingar, att kvinnor som självständigt ägde egendom också hade rösträtt i valen av deputerade till Riksförsamlingen mellan 1302 och 1789 i enlighet med provinsernas lagregler och sedvänja, att dessa rättigheter frantogs kvinnorna under revolutionen och sedan inte återlämnats till dem, att kvinnorna år 1848 när männen fick s k ”allmän” rösträtt, förgäves motarbetade denna lag som berövade mer än halva nationen all delaktighet i samhällsarbetet och skatteomröstningarna, – mot denna bakgrund uttalar kongressen sin önskan att alla fransmän utan könsåtskillnad skall äga en rösträtt som kan betecknas som allmän.”

Men om man bortser från den unga demokratiska kvinnoorganisationens insatser i propagandan och agitationen för kvinnornas politiska rättigheter, kan man då med övertygelse hävda att Solidaritetsklubben är ett pålitligt försvar för det kvinnliga proletariatet? Det är sant att dess kärna består av socialistiska kvinnor. Det är sant att den inte avbryter förbindelserna med det socialistiska partiet och att den använder en militant taktik som får de borgerliga suffragisterna att resa sig till beslutsammare kamp för politiska rättigheter åt kvinnorna. Men det finns omständigheter som stämmer till eftertanke och gör att man måste iaktta en viss försiktighet i sin inställning till denna ännu inte helt utvecklade organisation. Dels är kvinnokraven alltför skarpt avskilda från proletariatets kamp för gemensamma demokratiska ideal och Solidaritetsklubbens verksamhet alltför påtagligt isolerad från proletariatets

gemensamma klasskamp, dels råder ett alltför nära samarbete med de typiskt borgerliga organisationerna i form av Ligan.

Att avskilja det kvinnliga proletariats kamp för sin frigörelse till en särskild, i viss mån självständig gren av proletariats gemensamma klasskamp är inte bara förenligt med arbetarnas intressen utan oerhört förmånligt för proletariats gemensamma kamp, som erfarenheten visar från de länder där man redan gjort ett sådant avskiljande (England, Förenta Staterna, Tyskland, Österrike, Sverige, Norge, Holland, Belgien, Finland). Man kan med fog hävda att det bara är när arbetarpartiet ägnar speciell kraft och omsorg åt den praktiska kampen för rösträtt även för den kvinnliga hälften av arbetarklassen, som detta krav har en chans att uppfyllas. Till dess förblir principen om kvinnornas jämlikhet tomma ord på partiets papper. Men att avdela en punkt på arbetarnas program inom ramen för den gemensamma klasspolitiken i syfte att genomdriva ett snabbare resultat är en helt annan sak än att *avskilja* och *isolera* arbetet kring ett visst krav.

När Solidaritetsklubben tekniskt avskilde arbetet för kvinnlig rösträtt, borde den mycket tydligare i sin propaganda utvecklat det nära samband som finns mellan socialisternas gemensamma demokratiska krav och frågan om de proletära kvinnornas politiska rättigheter. Man skulle inte ha skilt dessa frågor åt utan kopplat ihop dem. Man skulle ha strävat att förena kampen för kvinnlig rösträtt med kraven på en demokratisering av Frankrikes statskicks: en rättvisare valkretsindelning, avskaffande av den obligatoriska anmälan till valet sex månader i förväg, införande av referendum osv. Men Solidaritetsklubben koncentrerar hela sin verksamhet, alla sina krafter på frågan om kvinnornas politiska rättigheter och gör på så sätt sin målsättning snävare och omvandlar oavsiktligt – precis som feministerna – kravet på kvinnlig rösträtt från ett *vapen*, ett *medel* i klasskampen till ett mål i sig. Man kan befara att Frankrikes unga demokratiska organisation under dessa omständigheter kommer att gå i de engelska arbeterskesuffragetternas fotspår och föra en feministisk politik i nära samarbete med de borgerliga kvinnorna i stället för en klassmedveten arbetarpolitik. Om denna farhåga besannas finns det inte längre plats för proletära kvinnor i Solidaritetsklubben utan det blir då arbetarpartiets plikt att bryta helt med denna kvinnoorganisation och ta arbetet för arbetarklasskvinnornas politiska intressen i egna händer.

Våra ryska jämlikhetskämpar kommer att explodera av indignation över denna åsikt. ”Själve” Bebel erkänner att även om den borgerliga och den proletära kvinnorörelsen måste driva var och en sin linje, är det synnerligen fördelaktigt att sluta sig samman inför fiendens attacker: ”getrennt marschieren, zusammen schlagen!”* Och det är bara hans ”intoleranta” ryska lärjungar som inte vill erkänna denna regel och som jämt och ständigt drar fram sina oförsonliga övertygelser. Men är det verkligen sant att ”själve” Bebel rekommenderar ett sådant samarbete mellan bourgeoisins och arbetarklassens kvinnor, som våra feminister trånar efter? En samfällid attack mot fienden är inte bara acceptabel utan t o m synnerligen önskvärd, men på ett villkor: att samarbetet inte förmår de proletära kvinnorna att mjuka upp sina krav lite, att ändra sin klasspolitik. Om de proletära kvinnoorganisationerna kämpar under arbetarprogrammets vajande fana, om de inte för en reducerad utan en bestämd klasspolitik och de ändå inte skrämmer bort feministerna – då är dessa välkomna! I så fall kan ett gemensamt agerande från de båda kvinnliga samhällsgrupperna bara vara till nytta för sakens framgång. Men kan detta grundläggande villkor uppfyllas? Går de feministiska organisationerna med på att hålla proletariats takt? När det gäller samarbete, ”enighet” osv brukar feministerna vilja hålla i taktpinnen. De vill inte att tonen i kvinnokampen skall anges av de ”halvbildade”, ”okunniga” små systrarna utan av dem själva – gräddan av de borgerliga intellektuella kvinnorna.

* ”Marschera åtskilda, slå till gemensamt.”

Om Solidaritetsklubbens nära samarbete med feministerna är förvirrande, så är det därför att denna organisation ännu i sig själv är för svag för att imponera på de borgerliga kvinnorna och förmå dem att ta hänsyn till arbetarkornas klasskrav. Även om man antar att Solidaritetsklubben driver på suffragisternas vänsterorientering, att den vid enstaka tillfällen tvingar dem till ett mera aktivt handlande, så kan man inte undgå att notera att även feministerna å sin sida påverkar den proletära organisationen och diskret bleker dess röda färg. För att undvika denna risk som dyker upp överallt där man med hjälp av kompromisser försöker skapa fred och skyla över verklighetens oförsonliga klassantagonism, måste man behandla samförståndsfrågan med stor försiktighet. Naturligtvis är det alltid feministerna som skördar vinsterna av detta "samförstånd", men eftersom de egentligen inte har med saken att göra, innebär risken med samförståndet inte på något sätt något hinder för de proletära kvinnorna.

Om de två riktningarna inom kvinnornas befrielse rörelse – den borgerliga och den proletära – i England kan samverka och om feministrörelsen i Frankrike som är rätt svag i sig själv ändå har övertaget över de proletära kvinnogruppernas första blygsamma försök att hävda sina intressen, så har däremot den proletära kvinnorörelsen i Tyskland med sin utmärkta organisationsförmåga och klara målsättning gått förbi feministernas relativt efterblivna rörelse.

De tyska feministerna är inte mindre lojala mot sina klassintressen än vad de franska eller engelska är: "de aktade damerna" har ingen benägenhet att falla för den socialistiska lärans trollmakt; de hyser inga som helst varma känslor för socialdemokratin utan visar mycket öppet och klart sin fiendtlighet mot den. Och ändå är feministerna i Tyskland mer än i andra länder i hemlighet trollbundna av den. Sådan är alltså den makt som utövas av en enig och stark organisation med ett klart klassprogram – t o m de som i djupet av sin själ avskyr den tvingas ta hänsyn till den.

De tyska feministernas politiska radikaliserings sker helt öppet. Ännu för 5 – 6 år sedan hade t o m deras radikala flygel en mycket försiktig inställning till frågan om kvinnornas politiska rättigheter. De tyska kvinnoförbundens sammanslutning formulerade detta krav på följande sätt vid sin kongress i Wiesbaden: "Det är synnerligen önskvärt att förbunden med alla medel arbetar för att utbreda idén om den kvinnliga rösträtten."³⁷ Trots att denna organisation så sent som vid Berlin-kongressen anslöt sig till Internationella förbundet och t o m yrkade på allmän rösträtt, har den inte gått in på några detaljer i sitt program. Att döma av artiklar som stått i sammanslutningens centralorgan och varit riktade mot allmän rösträtt, så är sammanslutningen inte heller nu pålitlig i sina krav. Men detta är ju den tyska feminismens högerflank! Den organiserar gamla förkämpar för kvinnornas politiska rättigheter, som ännu helt nyligen inte vågade drömma om politiska rättigheter utan bara ville få tillträde för kvinnor till högskolorna, de fria yrkena och till statlig och offentlig tjänst. Den korrekta Helene Lange och den stadgade Maria Striet tycker fortfarande om att inrikta rörelsen på fredliga köksbestyr, pedagogiska problem och saliggörande filantropiska infall. Enligt *Kvinnoförbundet* fick "frågan om rösträtt till industri- och handelsdomstolarna och avskaffandet av förbudet för kvinnor att delta i organisationer och möten samt den kvinnliga rösträtten inta andra rummet" t o m vid högerflygelns kongress i Hamburg, dvs i september 1907."³⁸

När det gäller feministernas unga vänsterflygel som bildades 1904 under ledning av sådana lysande förkämpar för kvinnornas politiska rättigheter som Minna Cauer, Anita Augsburg och Käthe Schiermacher, så tvekade även den länge beträffande principerna för dessa politiska rättigheter. Den växande styrkan hos den proletära kvinnorörelsen som uthålligt kämpade för obegränsad rösträtt, gav effekt: vid de progressiva feministernas kongress i Frankfurt 1907 uttalade de sig äntligen för allmän rösträtt utan könsåtskillnad i valen till alla lagstiftande församlingar och lokala självstyrelseorgan. Men trots all deras radikalism var det mycket svårt för de tyska feministerna att besluta sig för att ta detta steg. Helt säkert är det så att om den

proletära kvinnorörelsen hade varit mindre betydelsefull, om inte dess inflytande över massorna hade vuxit för varje år, om inte deras förintande kritik av den begränsade rösträtten hade misskrediterat censusivrarna i de stora kvinnomassornas ögon, så hade aldrig vänsterfeministerna vågat proklamera en sådan radikal paroll. Men nu hade de inget val: viljan att bli populära hos de demokratiska kvinnorna och rädslan för att bli kvarlämnade ”i den trånga damkretsen” förmådde dem att maskera sig till politiska radikaler.

Hur demokratiska de progressiva tyska feministernas politiska krav än är, så ändrar inte det den borgerliga karaktären hos deras organisationer och målsättningar. Verkligheten motsäger hela tiden deras pampiga principdeklarationer. Trots alla ansträngningar slår klassympatierna ständigt igenom t o m hos de tyska vänsterfeministerna. I arbetet på att skaffa kvinnorna rösträtt till den preussiska lantdagen har de progressiva kvinnorna inte glömt att förbinda sina krav med frågan om ”liten census”: som väljare och väljerska skall den räknas som botten på ett och samma ställe i mer än ett år och betalat de direkta skatter som åligger honom.

Under 1903 års valkampanj förklarade den radikala flygeln att de denna gång i sin agitation inte bara tänkte stödja de kandidater som lovade att bevaka kvinnornas politiska intressen utan också dem som stod för ”frihet, rättvisa och framsteg”, med andra ord de borgerliga liberalerna. Feministerna gjorde sig t o m besväret att skicka ut ett sådant cirkulär till närstående organisationer. Klassintresset visade sig vara starkare än ”könsintresset”. Vart tog alla vackra ord vägen om att feministerna kämpar ”över klasserna” för principen om kvinnornas likaberättigande? Feministernas avfall framstod desto klarare som majoriteten av den liberala bourgeoisin förhöll sig antingen ogillande eller likgiltigt till kvinnornas politiska krav. Men dessa män var klassfränder. De arbetade för paroller som den borgerliga kvinnan begrep och kände för: de förespråkade egendomens och kapitalets intressen mot socialdemokratiens ”principlösa” anspråk. Det var tillräckligt för att feministerna skulle börja stödja liberalerna – motståndarna till kvinnornas emancipation – mot dess anhängare, socialdemokratiens kandidater. Det finns fakta som visar att feministerna (själva förnekar de detta) stödde en liberal kandidat t o m mot själve Bebel. I Hamburg agiterade feministerna öppet för den liberala kandidaten, fastän det inte fanns den minsta chans att han skulle vinna, eftersom huvudkampen stod mellan socialdemokraterna och de konservativa. Men de borgerliga kvinnorna föredrog att splittra rösterna, bara inte socialdemokraterna vann.³⁹

Inför de senaste valen till den preussiska lantdagen vände sig Breslaukommittén i Förbundet för kvinnornas rösträtt till tre nominerade konservativa och tre frisinna kandidater med frågan: tänkte de arbeta för passiv och aktiv valrätt för kvinnorna till alla lagstiftande församlingar? De konservativa partikandidaterna svarade naturligtvis helt negativt. De ansåg att frågan inte ens borde diskuteras. De frisinna skrapade som alltid med foten inför principen om kvinnornas jämlikhet, men alla tre betonade att tiden ännu inte var mogen för att denna fråga skulle tas upp. Förargad över dessa svar ställer den lokala kvinnokommitténs ordförande frågan: borde inte kvinnorna i så fall helt undvika valkampanjen och påverka sina män i samma riktning? ”Det är nu totalt likgiltigt för oss kvinnor vilken av kandidaterna som blir vald, eftersom inte någon av dem tänker kämpa för kvinnornas krav.”

Den radikala föreningen kom inte ens på tanken att nämna de tre socialdemokratiska kandidaterna – kandidater som för ögonblicket för en energisk kamp i Preussen för en fullständig demokratisering av valsystelet inklusive rättigheter åt kvinnorna. Men klassintresset går alltid före de tyska jämlikhetskamparnas feministiska uppgifter, och de står hellre ut med sin rättslöshet än de medverkar till den egendomslösa klassens politiska frigörelse och stärker socialdemokratiens inflytande. Efter en kort tvekan uttalade sig Breslauförbundet till stöd för det frisinna partiets kandidater. De motiverade sitt beslut med att de frisinna i allmänhet förespråkade ett valsystelet med fyra väljarkategorier; följaktligen höll de på ”rättvisan” och den som beundrar rättvisa lagar och förordningar kan inte vara motståndare till lika rättigheter för

kvinnorna!⁴⁰ Sådant barnsligt joller kommer från de tyska jämlikhets kämparna. Men även denna grundlösa motivering faller bort, när man tänker på att de frisinnade just i Preussen kräver att man skall införa inte jämlik utan plural röstning. Hur jämlikhets kämparna än maskerar sitt handlande så är det nu som alltid en bestämd klassavsikt som vägleder dem.

Klassympatierna bland Tysklands borgerliga kvinnor får en allt tydligare karaktär trots jämlikhets kämparnas politiska radikaliserings. En del borgerliga kvinnor finner det meningslöst att dölja sin klassympati längre och ansluter sig öppet till borgerliga partier. Så handlade jämlikhets kämparnas nybildade organisation när den tog namnet Kvinnornas liberala parti och anslöt sig till de frisinnade. Det partiet som ledes av fr Lisjnevska och den kända jämlikhets kämpen Elsa Lüders beslöt att stödja en rösträttsreform i Preussen på grundval av ett system med fem kategorier och att endast agitera för de kandidater som förpliktat sig att arbeta för denna. Men det var naturligtvis bara ett ”teoretiskt” beslut. De frisinnades negativa inställning till jämlikhets kämparnas krav har inte avskräckt Kvinnornas liberala parti. Vid de frisinnades senaste kongress riktade kvinnorna bara några förebräelser mot dem men stannade trots allt kvar i partiet. Förr var de tyska liberalerna så förekommande mot damerna att de ägnade en enda session under kongressen åt en speciell diskussion om kvinnornas politiska rättigheter. Elsa Lüders som refererat frågan lade därför fram följande resolution: ”Liberalismen hänför nationens välbefinnande till personlighetens utveckling och resning – det säger sig självt att även den tyska kvinnan måste delta i denna personlighetsutveckling. Liberalismens uppgift när det gäller kvinnofrågan är att ge kvinnan samma rättigheter som mannen, att jämställa henne med mannen som människa och medborgare inom utbildning, offentlig, politisk verksamhet och i yrkeslivet. Med detta som utgångspunkt kräver vi: 1) kvinnornas fulla medverkan i alla kommunala myndigheter, skolråd, förvaltningar för fattigvård och vård av föräldralösa samt övervakning av fabriker och bostäder, 2) kvinnornas obegränsade och jämställda medverkan i alla myndigheter som har till uppgift att tillvarata ekonomiska intressen: sjukvård, hantverksdomstolar, arbets- och hantverksmyndigheter, 3) fritt tillträde för kvinnor till representationen i kejsardömet, staten och kommunen.” (*Kvinnoförbundet*, 1908, nr 4, s 19, ”Krönika om den utländska kvinnorörelsen”).

De frisinnade som inte genast märkte hur svag deras politiska situation var och som inte var tvungna att liksom klerikalerna tillgripa den sista möjligheten – rösträtt för kvinnor – visade ingen särskild sympati för deras krav. Elsa Lüders' medreferent dr Lehmann skyndade sig att förklara att han visserligen också var för kvinnornas jämlikhet i princip men ”politiken måste ju ändå förbli männens angelägenhet”. ”Dessutom”, fortsatte han, ”finns det fler kvinnor än män i världen. Om man gav dem rösträtt skulle de utgöra majoriteten i parlamentet. Det får vi inte tillåta! Referenten åtog sig inte att lösa frågan praktiskt men trodde att det i framtiden skulle bli möjligt att dela in Tyskland i 400 manliga och 100 kvinnliga valkretsar, så att det skulle gå 100 kvinnliga deputerade på 400 manliga i riksdagen. Man kan också förordna att kvinnan skall fråntas sin rösträtt när hon gifter sig liksom mannen mister sin när han gör sin militärtjänst.”⁴¹ Naturligtvis kunde inte kongressen ta dr Lehmanns förslag på allvar. Men pastor Naumann som var ännu mer negativ till frågan om politiska rättigheter för kvinnan, fick ett klart gensvar på sitt tal hos åhörarna. Naumann visade att det skulle vara mycket riktigare att dela upp de frisinnades program i två delar precis som socialdemokraternas program. I den första delen tar man upp alla önskemål som inte förpliktar partiet till praktisk handling, och i den andra delen tar man upp angelägna uppgifter och dagskrav. Politiska rättigheter för kvinnorna måste givetvis räknas till den första delen. Gud bevara oss från att nu sätta kampen för en ändring av det preussiska representationssystemet i samband med kravet på kvinnans politiska jämlikhet – det vore ett oerhört misstag från de frisinnades sida. De liberala feministerna blev mycket besvikna och upprörda. De hade inte väntat sig att möta ett sådant motstånd från sina ”utvalda” kamrater och favoritbunds förvanter.

Man kom då ofrivilligt att tänka på ett annat parti – det var visserligen arbetarpartiet – som har en helt annan inställning till kvinnornas krav. ”Varför”, klagade jämlikhetskämparna på kongressen, ”har kvinnorna en helt annan ställning i det socialdemokratiska partiet än hos de frisinnade? Därför att de kan föra en gemensam kamp med männen där. Vi måste följa deras exempel.” De uppretade jämlikhetskämparna hotade tom att lämna liberalerna om de fortsatte att ignorera kravet på kvinnlig rösträtt, och gå över ”till centern eller socialdemokraterna”. Men naturligtvis stannade även detta hot vid det principiella. Det är otänkbart att ett samarbete med socialdemokraterna skulle kunna byggas på ett enda gemensamt krav, redan därför att Kvinnornas liberala parti trots sin kortvariga existens hunnit visa allmänheten sin sanna karaktär utan någon som helst radikal förklädning. Det räcker om man nämner att kvinnornas liberala parti under ett möte där man diskuterade frågan om konfiskering av polska landområden och förstärkning av den tyska kulturen i Poznan, förklarade att de liberala jämlikhetskämparna sympatiserade med dem som spred ”den preussiska kulturen”.⁴²

Hur ljuvt Kvinnornas liberala parti än kuttrar, hur det än betonar att de stödjer obegränsade politiska rättigheter åt kvinnorna, finns det inte och kommer aldrig att finnas någon grund för samförstånd mellan dem och arbetarpartiet.

Efter denna överblick av tre länder med mycket typiska former av kvinnorörelse kan vi konstatera att feminismen överallt behåller sin snäva klassprägel och att inte ens den borgerliga kvinnorörelsens mest radikal flagga förmår höja sig över det omedvetna klassintresset. Om arbetarklassens kvinnor verkligen hade velat ansluta sig till den internationella feminismen, hade de först och främst blivit tvungna att stoppa sitt eget program i fickan. Den västerländska feministiska rörelsens historia lär oss att inte ens när det gäller ett sådant – som man kunde tycka – allmänskvinntligt krav som politiska rättigheter för kvinnorna har de olika klasserna samma intressen. För den proletära kvinnan är politisk jämlikhet bara den första etappen på väg mot målet. Hennes mål är inte kvinnliga rättigheter och privilegier utan arbetarklassens befrielse från kapitalismens förtryck. När de proletära kvinnorna höjer den kvinnliga jämlikhetens fana, är det inte för att bringa ”harmonisk rättvisa” i vår gamla värld utan för att påskynda dess krossande.

Man kommer ofrivilligt att tänka på Clara Zetkins ord som hon en gång framkastade i polemik med feministerna: ”Det är inte vi som inte vill ha det *lilla* som ni borgerliga kvinnor arbetar för, utan det är ni som inte vill ha det *stora* som den proletära kvinnan arbetar för.”

* * *

Men det kan hända att alla våra slutsatser om det omöjliga i ett nära samarbete mellan den borgerliga och den proletära kvinnorörelsen grundar sig på en felaktig analogi med de västerländska feministerna. Till skillnad från de flesta utländska feminister har våra jämlikhetskämpar fullständigt demokratiska krav på sitt program – fram till ett valsysteem med fem väljarkategorier. Den subtila differentieringen av samhällsskikten och nödvändigheten av att hela den politiska oppositionen samordnar sina aktioner i kampen mot de mörka fiendekrafterna som ännu är långt ifrån slagna – bäddar inte det för enighet och samarbete mellan alla samhällsgrupper som arbetar för kvinnornas politiska jämlikhet?

Låt oss först se på Kvinnornas jämlikhetsförbund. Det är tveklöst den mest inflytelserika feministiska organisationen i vårt land. Den har ett mycket stort ideologiskt inflytande på den ryska feminismens inriktning och karaktär och utgör dessutom rörelsens demokratiska vänsterflygel. När man granskar dess program – plattform – får man i första ögonblicket en känsla av gripenhet inför de radikala krav som Rysslands feminister ställer. Vad allt finns inte här: från en konstituerande församling till amnesti! Allmän, jämlik, direkt och hemlig rösträtt behöver vi förstås inte ens nämna. Men innan man blir rörd och välkomnar detta som en glädjande företeelse som vittnar om en utomordentligt demokratisk inställning bland våra

feminister, bör man göra klart för sig vilken politisk och samhällelig atmosfär som rådde vid jämlikhetskamparnas första framträdande i den politiska kampen. Man kan inte studera en politisk organisations programmatiska krav utan att samtidigt ta hänsyn till det aktuella samhällsklimatet som dikterat den ena eller andra ståndpunkten. Jämlikhetsförbundet tillkom under en tid av feberaktigt ökad aktivitet i det ryska samhället. Oppositionella befolkningsgrupper som väckts av revolutionens första åskmuller, skyndade att stödja varandra och sluta sig tätt samman för att bättre kunna göra motstånd mot fiendestyrkorna, som vek undan och retirerade. Det var den minnesvärda, bistra och storslagna våren 1905.

Under sin första tid organiserade Jämlikhetsförbundet vitt skilda kvinnogrupper, från stadgade borgerliga kvinnor till ”socialistiska” kvinnor. Men organisationens dragningskraft i det ryska samhället var sådan att frontprincipen inte skrämde eller förvirrade någon. Samhället hade knappt hunnit skakas upp ur den törnrosasömn som det invaggats i av den gamla regimen, när det bländades av den purpurröda soluppgången som grydde vid horisonten och med hänförelse grep varje möjlighet att manifesteras sin ”samhällstillvändhet” och initiativförmåga. Det var en förbundens blomstringsperiod. Luften fylldes av politiska paroller om allt mellan himmel och jord och ju radikalare, extremare och mer revolutionära de var, desto större gensvar fann de. Allteftersom befrielseörelsen utvecklades i hela sin omfattning kom den växande klassantagonismen att liksom skymmas av oppositionens passionerade vilja att agera gemensamt för ett enda mål. När socialdemokratin påminde om sin existens och pekade på de naturliga gränser som delar även oppositionen i två antagonistiska läger, viftades de bort som ”trångsynta doktrinärer” av ”samhället”, dvs den liberala demokratiska bourgeoisin.

Vid det första kvinnomötet i Petersburg den 10 april 1905 som organiserades av dem som tagit initiativet till Jämlikhetsförbundet, hördes enskilda röster ur socialdemokraternas led som störde harmonin och varnade de proletära kvinnorna för att tjusas av den borgerliga feminismen. De lade också fram ett motförslag till feministernas resolution – ett motförslag som utgick från arbeterskorna. Feministerna som var fredligt och välvilligt stämde och naivt nog inbillade sig att de var kallade att äntligen ena alla kvinnor under en och samma fana, blev uppriktigt besvikna och ledsna. Trots all sin förmenta demokratism och radikalism förkastade de arbeterskornas resolution och mötet som främst utgjordes av borgerliga kvinnor, antog förstås sin egen resolution.⁴³ Liknande sammanstötningar mellan de två klasserna kom att upprepas vid varje större kvinnomöte. Trots detta bildades Jämlikhetsförbundet som hade åtagit sig att tjäna kvinnor ur alla skikt och klasser, just vid den tiden – i april 1905. Förbundet utarbetade sitt program under det oavbrutna dånet från de vaknande samhällskrafterna. Livet fick ett ökat tempo, hela atmosfären verkade laddad av revolutionär elektricitet som samlats under åratal. Även bland kvinnornas massor sjöd det av oro men också av glädje. Man får komma ihåg vilken aktivitet som rådde bland kvinnorna under år 1905. ”Fram till förra året (dvs 1905)”, skriver *Zjenskij Kalendar [Kvinnokalendern]*, ”var det ytterst få kvinnor som intresserade sig för rösträttsfrågan, åtminstone tog sig detta intresse inte något som helst uttryck. Då var det liksom 1903 en hel rad landsting [*zemstvo*] – först de liberala, sedan t o m de konservativa – som tog upp rösträttsfrågan. Somliga talade för aktiv och passiv valrätt, andra för att utvidga kvinnornas nuvarande fullmaktsrättigheter, åter andra uttalade ingen åsikt alls i frågan, som om den inte rörde deras vitala intressen. Men så förra året – 1905 – uppstod plötsligt inte bara ett intresse för frågan utan ett ovanligt uppsving och en entusiasm som utan någon propaganda eller gemensam plan eller organisation började visa sig i vitt skilda delar av landet med en märklig samtidighet.”⁴⁴

Kvinnorna slumrade i själva verket inte alls. Petitioner, deklamationer och proklamationer kom flygande från alla Rysslands hörn. Fanns det någon som kvinnorna inte vände sig till! Fanns det något som de nybakade feministerna inte talade sig varma för! Det var krav på en omarbetning av civillagen till förmån för kvinnorna, en ansökan till inrikesministeriet om

tillstånd för kvinnor att bli kommunalskrivare⁴⁵, en hänvändelse till landstingen med hopp om att kvinnor skulle få tillträde till den lokala självstyrelsen, en begäran om att kvinnor skulle antas i tjänst hos statliga ämbetsverk, statskassan, den statliga banken osv. Men naturligtvis var huvudkravet politiska rättigheter. Om man inte räknar de andra kvinnoorganisationernas petitioner, deklARATIONER och ansökningar, hann enbart Kvinnornas välgörenhetssällskap med att under 1905 överlämna 398 petitioner till landstingsnämnderna och 108 till stadsnämnderna om stöd till kravet på kvinnornas jämställdhet. De skickade ut 37 förfrågningar till de lokala självstyrelseorganen om deras beslut i frågan om kvinnornas rättigheter, de skickade 600 upprop till olika offentliga och statliga myndigheter, de överräckte petitioner om stöd för kravet om lika rättigheter för kvinnorna till 5 generalguvernörer, 80 guvernörer och 46 adelsmarskalkar. Och då har vi ändå inte tagit med de speciella petitionerna till ministerierna och t o m till ministerrådet.⁴⁶ För Kvinnoorganisationen som är ytterligt försiktigt, moderat och dessutom ointresserat av politik, var även dessa politiska barnsligheter ett slags medborgerliga handlingar. Men det viktiga är att de visade att t o m en sådan ärkeborgerlig kvinnoorganisation måste ge vika för befrielsens flodvåg och inlåta sig på sådana ytterligheter som krav på amnesti och avskaffande av dödsstraffet.⁴⁷

Över hela Ryssland reste sig kvinnorna och gjorde sig påminda. Bläddra igenom 1905 års tidningar, så kommer ni att i praktiskt taget varje nummer finna meddelanden om kvinnomöten, sammanträden, resolutioner, petitioner, beslut osv. Ena dagen är det Petersburgs kvinnor som skickar en resolution med 1208 kvinnors namnunderskrifter till landstingsfunktionärernas konferens i Moskva och begär fullständigt politiska rättigheter⁴⁸, nästa dag är det en grupp moskvakvinnor, främst pedagogisk personal, som lämnar en begäran till Moskvas guvernementsförsamling om att denna skall ”uttala sig för kvinnornas rätt” och inte glömma bort dem när de genomför statliga reformer. De polska kvinnorna sänder en petition till kommissionen som utarbetar en förordning om det polska rikets landstingsmyndigheter, där de kräver *aktiv* rösträtt till de framtida landstingen. Kvinnorna i Saratov organiserar på våren 1906 ett välbesökt och livligt möte, varpå de överlämnar en deklARATION till guvernementsförsamlingen om nödvändigheten av att ge kvinnorna aktiv och passiv valrätt till de lokala självstyrelseorganen. En sådan deklARATION skickar också kvinnorna i staden At-karsk till guvernementsförsamlingen. Kvinnorna i Tjernigov skriver också under med sina namn. En annan grupp kvinnor i Saratov skickar en deklARATION med samma krav till stadsnämnden i Saratov.⁴⁹ I Kisjnjov sätter kvinnorna in ett brev i tidningarna med 102 namnunderskrifter, där de förklarar att de ansluter sig till moskva- och saratovkvinnornas krav. På sommaren 1905 får borgmästaren i Moskva en deklARATION från 955 kvinnor som kräver att kommissionen som valts av stadsduman för att utarbeta principer för en ny stadsförordning, skall godkänna principen om allmän rösträtt även för kvinnorna. Kvinnorna i Voronezj vänder sig till guvernementsförsamlingen och påtalar nödvändigheten av att ge kvinnorna rätt att delta i landstingens självstyrelse. Kvinnornas välgörenhetssällskap skickar ett hälsningstelegram till de medlemmar av landstings- och stadsfunktionärernas kongress i Moskva som uttalat sig för kvinnlig rösträtt. I Minsk håller kvinnorna ett välbesökt kvinnomöte, där man tar en resolution om nödvändigheten av att förbättra kvinnornas ställning och ge dem samma politiska och medborgerliga rättigheter som männen.

Kvinnomöten äger rum i Petersburg, Moskva, Odessa, Saratov, Jalta och andra städer. Överallt på mötena hör man också de politiska ytterlighetspartiernas representanter. De moderata rösterna drunknar i en kör av eggande och kamplystna paroller, som visar entusiasm och tro på en snar seger. Frågan om kvinnornas politiska rättigheter hänger nära ihop med hela folkets befrielsekamp. En konstituerande församling, ett valsysteem med sju väljarkategorier, de fyra friheterna, amnesti för politiska fångar – med mindre ville kvinnorna inte nöja sig.

Sådan var den politiska atmosfären när Jämlikhetsförbundet bildades. Föfanns det inga andra liberala borgerliga eller borgerligt demokratiska organisationer som ställde hovsammare krav. Censusrepresentation ville den borgerliga oppositionen inte ens höra talas om under Förbundens förbunds blomstringsperiod.* Är det då förvånande att Jämlikhetsförbundet som ville samla bredast möjliga skikt av den kvinnliga befolkningen under sin fana, fogade sig i demokratins krav när de formulerade sina huvudparoller?

I stadgans första paragraf sätter Förbundet upp som sitt mål ”att arbeta för allmän politisk frihet och lika rättigheter för män och kvinnor”. Det är en omfattande uppgift som överskrider ramarna för de vanliga feministiska organisationerna. Men just därför att Förbundet satt som sitt mål ”att arbeta för landets allmänna politiska befrielse”, måste de också ta hänsyn till de intressen och krav som är aktuella i den rådande politiska situationen. När man granskar dessa föråldrade dokument – Förbundets plattform och stadga –, får man inte glömma att många punkter som tagits med där under inverkan av de exceptionella historiska händelserna, numera har mist sin betydelse för medlemmarna och om de inte stryks, så är det bara för att de genom en tyst överenskommelse inte anses existera.

Men vi skall betrakta Förbundets program som om det ännu inte hade förlorat sin sanna kraft, och vi skall se efter om arbetarklassens kvinnor kunde samlas kring Förbundets ”radikala” fana utan att skada sina klassintressen, vid den tidpunkt då denna fana ännu inte mist sin färg, innan den blivit urblekt.

Plattformen utgår från följande ”considerants” †: 1) under den rådande regimen är kvinnan politiskt totalt rättslös och kampen för kvinnans rättigheter är ouplösligt förbunden med den politiska kampen för Rysslands befrielse, 2) om kvinnorna som utgör drygt halva befolkningen, förblir rättslösa medan endast männen blir politiskt befriade, kommer både landets ekonomiska utveckling och folkets politiska medvetenhet att försenas, osv. Läs detta dokument noga. Finns där så mycket som en antydning till avsikt att kämpa för arbetarkvinnans befrielse inte bara från politisk och medborgerlig rättslöshet utan också från vårt samhällsystems värsta missförhållande – från kapitalismens kedjor och förtryck? Från första början har Förbundet begränsat sig till det politiska området. Det påpekar de också själva: Förbundet har inga anspråk på att kämpa för kvinnans ekonomiska frigörelse. Vår uppgift är mycket anspråkslösare: ”lika rättigheter för kvinnor och män i valen till lagstiftande församlingar och vid en omarbetning av civillagen”. Mer kräver Förbundet heller inte.

Men hur skall arbetarklassens kvinna kunna skilja kampen för politiska rättigheter från kampen för ekonomisk frigörelse, när båda kampformerna ständigt går i varandra och kompletterar varandra? I kampen för sina politiska krav närmar sig arbetarkvinnan också sin ekonomiska frigörelse – och tvärtom: när hon försvarar sina ekonomiska intressen mot kapitalets exploatering, banar hon väg för sin politiska emancipation. Feministerna har föreslagit henne att lämna den gemensamma klasskampens väg och strikt skilja mellan ekonomiska och politiska intressen och kämpa för de förra – om det nu skall vara nödvändigt – tillsammans med sin klass, och för de senare tillsammans med de feministiska förbunden.⁵⁰

Men varför skulle den proletära kvinnan kasta sig i armarna på jämlikhetskamparna för att arbeta för sina politiska intressen? Har kanske Förbundet utlovat något slags ovanliga fördelar för kvinnorna i det avseendet? Vad var det som krävdes i plattformens första punkt, där de politiska parollerna definierades: ”Omedelbart sammankallande av en konstituerande

* Sammanslutning av liberala förbund för fria yrkesutövare t ex läkare, advokater, som bildades 1905 av bl a Miljukov. Ö.a.

† Motiveringar (fr.)

församling på grundval av allmän, direkt och hemlig rösträtt utan åtskillnad på grund av kön, nationalitet eller trosåskådning, deklaration om personlighetens och bostadens okränkbarhet, yttrande- och tryckfrihet, församlings- och föreningsfrihet, återställande av rättigheterna till alla som lidit för sin politiska eller religiösa övertygelse.” Vi talar i förfluten tid om Förbundet, eftersom dess avgörande punkter numera i praktiken länge varit borttagna och ersatta av blygsammare önskemål. Vad återstår egentligen av Förbundets tidigare krav?

Den politiska karaktären hos Förbundet har liksom hos alla borgerligt liberala organisationer förändrats i och med det ändrade samhällsklimatet. Ju högre reaktionen rutit, desto mer dämpade har våra vänsterjämlikhetskämpar blivit. Det betyder inget att deras tidigare program inte officiellt har avskaffats. Man kan inte bestämma en organisations karaktär enbart utifrån dess programförklaringar utan snarare utifrån dess praktiska handlande, utifrån de sympatier den uttalar. Och Förbundets sympatier blir allt klarare och tydligare . . .

Om Förbundet under sin första tid ännu hade någon dragning till arbetarpartiet och flörtade med socialismen, så har sympatierna för proletariatet numera sloknat i takt med att Förbundets konsolideringsarbete och dragningen till den borgerliga liberalismen blivit starkare. Förbundet har skrutit med att det är en organisation som står över klasserna, över partierna, vilket feminister alltid och överallt har skrutit med. De har själva berömt sig av att ha stött alla sorters opposition med samma ”opartiskhet” under revolutionstiden – än den borgerligt liberala, än den borgerligt demokratiska och än den proletära – med ett ord, den som man vid en viss tidpunkt och på en viss plats tyckte var viktigast.⁵¹ Ändå gjorde Förbundet under sina första månader klara närmanden till de socialistiska partierna, fast utan att riktigt veta vilket av de två som de skulle välja. Vid delegatkongressen i oktober sade Förbundet att ”en enighet med socialisterna är önskvärd, eftersom arbetarpartiernas intressen när det gäller det rådande ekonomiska systemet sammanfaller med kvinnornas intressen”.⁵² Denna förklaring har en mycket speciell karaktär – den låter jämlikhetskämparna antyda att de begriper sambandet som finns mellan proletariats befrielsekamp och kvinnornas kamp för sina rättigheter. Men man skall inte dra några förhastade slutsatser. Under vilka omständigheter ägde jämlikhetskämparnas andra kongress rum? Den hölls under de stormiga dagarna i Moskva, då den väldiga strejkvågen blåste upp i oktober. ”Livet hade ett hastigare tempo”, konstaterar jämlikhetskämparna själva i sin tredje bulletin, ”det var åska i luften, nerverna var spända till bristningsgränsen. Den stämningen kunde inte annat än sätta sina spår i kongressens arbete, men den förde också in livets pulsslag i det.” Vem avgjorde den stämningen? Vems krafter satte samhället sitt hopp till? Vems styrka var det som för första gången utvecklades inför den borgerliga oppositionens häpna och t o m glada ögon, som ännu inte hunnit uppfatta den proletära rörelsens ”avigsidor”? Att inte ta hänsyn till folkets massor i det läget – det var detsamma som att ge slaget förlorat, att avsäga sig varje chans till framgång för framtiden. Det är inget att förvåna sig över att jämlikhetskämparna vid sin oktoberkongress började tala inställsamt och älskvärt betrakta proletariatet som en ”bundsförvant”. Det är betydligt mera typiskt att kongressen trots denna kurtis med de socialistiska partierna beslöt att stöjda även *andra demokratiska* organisationer, som hade kravet på politiska rättigheter åt kvinnorna på sin plattform, och ”bara låta bli att gå in i de partier”, som inte hade tagit upp den punkten.⁵³

Om Förbundet hade haft en allvarlig dragning till de socialistiska partierna, om dess uttalande verkligen hade varit uppriktigt, då hade naturligtvis ett sådant tillägg till den antagna resolutionen inte varit möjligt. Vad var det när allt kom omkring som hindrade Förbundet från att närma sig arbetarpartiet, att på allvar föreslå ett samarbete, att bli ett slags speciell avdelning av detta för att tjäna de demokratiska kvinnornas intressen? Kanske skrämdes de bort av socialdemokratins taktik? Inte alls! Å, jämlikhetskämparna älskade på den tiden att stoltsera med sin revolutionära inriktning. Kravet på en konstituerande församling, bojkotten

av duman och *de mest militanta aktioner* – jämlikhetskamparna drog sig inte för någonting. Men vad var det då som hindrade dem från att närma sig arbetarpartiet? Den instinktiva insikten om klassantagonismen, oenigheten, de grundläggande ekonomiska intressena. Avskyn för arbetarpartiet växte i takt med Förbundets långsamma men säkra högervändning. Stegen åt höger tog Förbundet redan under sitt första år och vilket år – 1905!

Redan i maj 1906 vid Jämlikhetsförbundets delegat-kongress uppkom frågan om en revidering av plattformen – först och främst hela första punkten, där det står om en konstituerande församling. En del talare ville helt avskaffa Förbundets politiska program. Det motiverades med att Förbundets tendenser att sympatisera med befrielse rörelsen ”svävar som ett hot” över dess utvecklade, skrämde högermedlemmar och verkar nedslående på dem”. Fr L. Gurevitj ansåg att just den första punkten var det som hindrade många presumtiva medlemmar att gå med i Förbundet. Fr Klirikova och Konstantseva yrkade på att programmets tyngdpunkt skulle flyttas från befrielse rörelsen till kvinnlig rösträtt och endast ett minimum av politiska krav behållas.⁵⁴

När man diskuterade Förbundets hejdlösa politiska radikalism – hade de hedervärda delegaterna då klart för sig vem det egentligen är som skräms bort av deras program, de borgerliga damerna eller arbetarklassens kvinnor? Naturligtvis inte de senare... Och ändå, trots att man ständigt suckar över att Förbundet har så få proletära medlemmar, att det måste demokratiseras och dra till sig ”de små systrarna” – ändå glömde man bort dem igen när man såg över de rent politiska kraven! Sådan är ju den liberala bourgeoisins logik!

De flesta kongressdeltagare ville dock att programmet skulle behållas i oförändrat skick. Men inte heller detta faktum får överskattas: det är lärorikt att återigen tänka på under vilka politiska förhållanden majkongressen ägde rum.

Den första duman genomlevde sin smekmånad, oppositionsgrupperna sporrades av friskt humör och massor av förhoppningar och illusioner, reaktionen gömde sina klor. Feministerna kände sig särskilt segerrika och övermodiga: de utförde sin första ”medborgerliga handling” när de överlämnade två petitioner till riksduman – en från Kvinnosällskapet och den andra från Förbundet. Det var politiskt omöjligt att göra något avsteg från det tidigare programmet. Desto mer typiskt var det att Förbundets politiska paroller framkallade anklagelser och betänkligheter trots det triumfartade ögonblicket.

Det säger verkligen mycket att jämsides med tvisterna om en översyn av programmet haglade beskyllningarna över Förbundet just vid denna kongress för att det hade deltagit alltför aktivt i den allmänna befrielsekampen. Förbundets medlemmar hade totalt glömt den första paragrafen i sin stadga, de hade glömt att deras syfte inte bara var kampen för kvinnornas jämlikhet utan också ”att arbeta för den allmänna politiska befrielsen”. Fr Tjechova, numera redaktör för *Kvinnoförbundet*, blev tvungen att tillbakavisa dessa anklagelser och påvisa att Förbundet inte hade åsamkat kvinnosaken någon skada genom att delta i den allmänna politiska kampen.⁵⁵ Det märktes att Förbundet började få en allt mer snävt feministisk framtoning. Kongressdeltagarna förebrådde Förbundet för att verksamheten ”flöt ut” och för att det inte förmådde utföra sin främsta uppgift ordentligt – kampen för kvinnornas rättigheter. ”De andra förbunden har sin särskilda prägel”, sade en av de närvarande, ”men det har inte Jämlikhetsförbundet. I våra rapporter står det inget om kvinnornas jämlikhet. Dessutom måste den frågan avgöras genast, annars blir den bara uppskjuten under lång tid.” Fr Wolkenstein ansåg det vara onödigt att slösa krafter på ”att organisera matservering, hjälp åt de svältande, de fängslade, de arbetslösa osv och föreslog att man skulle spara på krafterna och bara använda dem till agitation för kvinnornas rättigheter mot bakgrund av den betydelsefulla tidpunkten”. Samma åsikt hade fr L. Gurevitj. Hon förebrådde medlemmarna deras rädsla för att framträda som feminister: ”Skulden till detta har kvinnornas utvecklade logik och argumentations-

förmåga förutom rent psykologiska orsaker. Skulden ligger också hos de ryska socialdemokraterna. Bebel själv fruktar inte kvinnofrågan, när de ryska socialdemokraterna småler hånfyllt åt honom” (var och när har det skett?) ”Man måste klart inse det djupa samband som råder mellan kvinnofrågan och den revolutionära rörelsen. Om vi lämnar kvinnofrågan olöst, lämnar vi ett kryphål åt reaktionen. Jämlikhetsförbundet måste kämpa inte bara för sina egna rättigheter utan också för hela folkets rättigheter.”⁵⁶

Fr Gurevitjs sista påståenden är helt riktiga. Man kan bara förundras över den politiska närsyntheten hos de medlemmar som i revolutionens stund föreslog att man skulle avhålla sig från all medverkan i den allmänna rörelsen och koncentrera sig uteslutande till de snävt kvinnliga kraven. Under det stormiga revolutionsåret 1905 gick faktiskt förbundet utanför den rena kvinnorörelsens gränser: folkupprorets mäktiga flodvåg drog med sig alla oppositionsorganisationer inklusive våra jämlikhetskämpar. Men skall man lasta Förbundet för att det avvek från feminismens omedelbara uppgifter? Inbillar sig verkligen de fanatiska feministerna att Förbundet skulle arbeta effektivare för kvinnornas politiska frigörelse om de avgränsade sig från folkets allmänna befrielsekamp och likt Jakobs skata började tjata bara om kvinnornas rättigheter?

Jämlikhetsförbundets rapporter från maj 1905 till maj 1906 är fyllda av exempel på dess medverkan i den allmänna rörelsen och kampen för en reform av statskicket. Förbundets lokalorganisationer ordnar på olika platser hjälp åt arbetslösa och strejkande arbetare, öppnar matserveringar, organiserar sjukvårdspatruller och -stationer (som visade sig vara oumbärliga under sammanstötningarna med ”det svarta hundradet”^{*}, hjälper politiska fångar och landsförvisade, deltar i manifestationer (t ex i Moskva vid Baumanns begravning då jämlikhetskämparna bar sin fana med parollen ”allmän rösträtt utan könsåtskillnad”), samlar in pengar till stöd för rörelsen. Särskilt aktiv var moskvaavdelningen – genom deras händer flöt mer än 10 000 rubel in på ett år. Även i Tver arbetade avdelningen energiskt och koncentrerade sig främst på att hjälpa de arbetslösa. De flesta avdelningarna insåg betydelsen av det politiska skeendet som sköt de rena kvinnokraven i bakgrunden, och ägnade sig åt hjälparbete inom befrielsekampen, eftersom deras fina väderkorn sade dem att kvinnosakens seger ”helt skulle bero på utgången av folkets gemensamma kamp.”

Förbundets huvudkontor var heller inte överksamt. Förutom att man sände hälsningar till den finska senaten och de finska kvinnorna (när senaten satt in orden ”utan könsåtskillnad” i sitt lagförslag om ett nytt valsysteem) och till Bebel med anledning av ett förslag i den preussiska lantdagen om en valreform som även omfattade kvinnorna, så agerade Förbundet allmänpolitiskt. Det fanns nästan ingen betydande samhällspolitisk händelse eller någon betydande aspekt av befrielsekampen som inte Förbundets kontor reagerade på i någon form.⁵⁷

Har Förbundets politiska verksamhet verkligen förtjänat medlemmarnas klander? Har den inte tvärtom vittnat om politiskt väderkorn som är karakteristiskt i viss mån även för de trångsynta förkämparna för ”endast rättigheter åt kvinnorna”? Förbundets avvikelser från den omedelbara uppgiften, att man ständigt överskridit feminismens markerade gränser och gjort sitt för de allmänpolitiska strävandena, visar bara att kampen för kvinnornas politiska rättigheter är så intimt förknippad med den allmändemokratiska kampen att det inte går att skilja det ena från det andra. Det var naturligtvis inte därför som jämlikhetskämparna vid sin majkongress revolterade mot lokalavdelningarnas hjälpverksamhet i befrielsekampen, för att den skulle ha dragit bort feministernas krafter från deras omedelbara uppgift, utan därför att den revolutionära inställning som de skröt med under det revolutionära uppsvinget, nu hade förlorat sin tidigare attraktion i deras ögon och hindrade mer solida och fredligt stämda borgerliga kvinnor från att gå in i Förbundet.

* Reaktionär monarkistisk organisation.

Den fortsatta högervändningen av Förbundet ledde kort före majkongressen i Petersburg till att vänsterflygeln bröt sig ur och närmade sig de socialistiska partierna. Förbundet sörjde inte denna förlust. Visserligen försökte de på grund härav att återigen ta upp frågan om jämlikhets-kämparnas relation till de socialistiska partierna, men mötet vågade inte gå in på den känsliga frågan. Det fick räcka med att Förbundet gav sitt erkännande åt socialdemokratin för dess ”idealistiska (?) förkunnelse” av kvinnornas jämlikhet. Vidare nämnde fr Tjechova som en merit för Förbundet att det *påverkat* socialdemokraterna till att ”ändra sin inställning till kvinnofrågan. De hävdar inte längre att kvinnornas jämlikhet endast kan förverkligas under ett socialistiskt system, utan de talar nu överallt på sammanträden och massmöten om kvinnornas jämlikhet.”⁵⁸ Vad är nu detta – en medveten förträngning av fakta eller naiv okunnighet? Bådadera är lika oförlåtliga hos en person som tillhör ledarna för en viss samhällsrörelse. Fram till slutet av 1905 tog Förbundet fortfarande i någon mån hänsyn till socialdemokratin, men efter en rad händelser som drog upp en demarkationslinje mellan bourgeoisins resp arbetarklassens syften, gjorde skräcken för en eventuell ”proletariatets diktatur” att jämlikhets-kämparna tog avstånd från alla farliga bundsförvanter. Redan vid valen till första riksduman var det många avdelningar av Förbundet som öppet stödde ”folkfrihetens” kandidater.⁵⁹ Men vid delegatkongressen i maj började man tala om att etablera regelbunden kontakt med riksdumans deputerade och då uppstod frågan om vilken fraktion man skulle kontakta. Olika förslag inkom från Förbundets medlemmar om ”att vända sig till kadettpartiet, till trudovikgruppen, att skapa kontakter med alla oppositionspartier”, men arbetar-representanterna kom aldrig på tal, fastän de vid den tidpunkt då petitionen överlämnades redan hade bildat en fraktion. Till slut överlämnade jämlikhets-kämparna petitionen direkt till jämställdhetskommittén. De ville tydligen inte knyta sina aktioner till ett parti som till sin åskådning och sina tendenser är främmande för dem.

Att Kvinnornas välgörenhetssällskap valde att uttrycka kvinnornas krav genom kadetterna och att professor Petrazjitskij fick ta emot Kvinno-sällskapets petition är helt naturligt. Kvinno-sällskapets sympatier ligger alltför tydligt hos högern, och om oktobristerna hade lovat att stödja kvinnorna, hade kanske Kvinno-sällskapet ännu hellre vänt sig till dem. Men att Jämlikhetsförbundet som gör anspråk på politisk radikalism, försiktigt undviker ytterlighets-partierna – det är ett typiskt faktum som man måste hålla i minnet när man bedömer denna politiska kvinnoorganisation.

I maj 1907 vände sig Förbundet återigen med en petition till andra riksduman och trots att de flesta av petitionens 20 000 namnunderskrifter enligt jämlikhets-kämparna själva tillhörde proletära kvinnor, riktades petitionen till trudovikgruppen. Denna gång saknade man t o m sin tidigare ursäkt: det inte bara fanns en socialdemokratisk fraktion i duman utan den hade både inflytande och prestige. Men fiendskapen som jämlikhets-kämparna hyste för arbetarklassens representanter var så stor att de föredrog att knyta sina aktioner till den föga inflytelserika trudovikgruppen i andra duman, bara de slapp att komma i kontakt med arbetarnas representanter.

Kontakten med trudovikgruppen var den sista tribut som Förbundet gav åt de demokratiska traditionerna. Allteftersom Förbundet utvecklades kom medlemmarnas sympatier att mer och mer tendera åt kadettismen. Samtidigt ökade deras fientlighet mot ytterlighetspartierna. I mars 1907 proklamerades officiellt en ”andlig union” mellan Förbundet och kadetterna. På ett välbesökt möte som Förbundet ordnade i Petersburg, talade enbart kvinnliga kadetter. De medlemmar av riksduman som inbjudits att tala tillhörde främst kadettpartiet. Några deputerade från arbetarpartiet var naturligtvis inte där. Både föreläsarnas tal och hela publiken hade en mycket värdig damkaraktär. Mötesarrangörerna var angelägna om att inte några ”skrikiga” extremister skulle störa det idylliska mötet, och de blev mycket förargade över en partimedlems tal.

I början av 1908 bildades Politiska kvinnoklubben av medlemmar i Förbundet med klara kadettsympatier. Klubben sprider ren kadettpropaganda, och där talar de främsta funktionärerna i kadettpartiet. Kontakten mellan klubben och kadetterna är uppenbar. Visserligen arbetar inte klubben under Jämlikhetsförbundets namn och de mer vänsterinriktade bland jämlikhetskamparna betonar det förhållandet och antyder att de inte skulle ha något med kadettismen att göra. Men inte bara klubbens tillkomst utan ännu mer hela Förbundets verksamhet och inställning vittnar om dess rörande enighet med den borgerliga liberalismen.

För att övertyga sig om den oerhörda utveckling som Förbundet genomgått från sitt grundande och tills det började ge ut en egen periodisk tidskrift, räcker det att bläddra igenom Förbundets första bulletiner och gå igenom artiklarna i det nya organet. Under sina första månader försökte Förbundet bedyra att kvinnor med de mest ytterliga politiska åsikter kunde samlas under deras fana, men redan 1907 tog man energiskt avstånd från dem och lät förstå att man inte delade deras ytterlighet och trångsyn. Naturligtvis anpassade Förbundet också sin taktik till denna mer moderata hållning: ”Vi står långt från den naiva och närsynta feminismen”, står det i en ledarartikel i *Kvinnoförbundet* (nr 2, 1907), ”som drömmer om att lösa kvinnofrågan utan kontakt med de allmänpolitiska och sociala frågorna, som vill jämställa mäns och kvinnors rättigheter oberoende av den allmänna rättsliga och sociala jämlikheten. Taktiken i vår kamp för kvinnans jämställdhet måste med nödvändighet ändras i många avseenden eftersom den beror t ex av folkets allmänna kamp. Därför gjorde den breda ideologiska spännvidden i den första riksdumans arbete att vi åtog oss att se över de lagar som rör kvinnornas rättigheter och lägga fram ett lagförslag om kvinnans rättsliga jämlikhet inför den ansvariga dumakommittén. Man kunde vänta sig en radikal lösning av kvinnofrågan av den första riksduman eftersom den tagit upp frågan om jämlika rättigheter i allmänhet. Men den andra dumans arbete har inte längre den breda och ideella karaktär som den första dumans hade.” (*Kvinnoförbundet*, nr 2, 1907)

På den tiden gjorde Förbundet anspråk på en mer aktiv roll. På den tiden begränsade de inte sin verksamhet till att propagera för jämlikhetsidén. På den tiden hävdade de inte att det bara var Förbundets aktiva medverkan som kunde åstadkomma politiska rättigheter för kvinnorna. Men ”taktiken måste ändras eftersom den beror av villkoren för folkets allmänna kamp”. Jämlikhetskamparna uppfattade denna ståndpunkt på sitt eget sätt och den ändrade taktiken fick bestå nästan helt av en ändring i Förbundets förhållande till arbetarpartiet. Denna ansträngning att avgränsa sig från arbetarpartiet är lika stark som den på sin tid dominerande önskan att på alla sätt sudda ut skillnaden mellan de borgerliga och de proletära kvinnornas krav. Det fanns en tid då Förbundet kände sig förargat och förolämpat därför att arbetarpartiet visade att eftersom de socialistiska kvinnornas intressen skilde sig från de borgerligas, kan och bör de inte kämpa inom Förbundet. Nu betonar jämlikhetskamparna själva ständigt sin ideologiska oenighet med socialdemokratin och kritiserar och letar noga fram dess misstag. Med ett ord: de låter förstå att Förbundet inte har och inte kan ha något gemensamt med denna. Men fiendskapen till socialdemokratin hindrar inte att Förbundet precis som förut förkunnar att det är en organisation som står över klasserna och över partierna och tjänar alla kvinnors intressen, även de mest kränkta och rättslösa. ”Framför oss”, säger *Kvinnoförbundet*, ”står bykvinnan – denna gåta för de intellektuella – en stark slavinna med en kejsarinnas blick och hållning, som är skyldig att underordna sig under slaven intill sin död, att vara slavens slavinna ... Vi måste sätta oss in i denna bykvinnas svåra situation, som på en och samma gång är ett exempel på en initiativförmåga och självständighet som inte alltid utmärker oss själva, och på ett förtryck av kropp och själ som kommer blodet att isa sig i ådrorna och hjärtat att stanna i kroppen på den som hör talas om det.”

Och sedan – som en eftergift åt nödvändigheten – tillägger Förbundet: ”Må den proletära kvinnan själv kämpa för sina rättigheter i det medvetna proletariatets led, men vi intellektuella, som utbildats till priset av blod och svett, vi är förpliktade att bistå henne häri med vår kunskaps hela rikedom.”⁶⁰ Men tro inte att Förbundet i ett anfall av idealism verkligen avsäger sig ledarskapet över den proletära kvinnan, att man på allvar vill låta henne ”kämpa för sina rättigheter i det medvetna proletariatets led”. Det är just det som är det olycksaliga att jämlikhetskämparna utmärkt väl vet och förstår att om de vill vara en *kraft* som både samhälle och partier och regering måste räkna med, då måste de först och främst värva tillräckligt många ”små systrar” till sin feministiska organisation och om de stödjer sig på dessa måste de med skärpa kräva att deras kvinnokrav uppfylls. Härav kommer deras dubbeltydiga inställning till kvinnoproletariatet och dess uppgifter, mål och kamp – en dubbeltydighet som är karakteristisk även för den utländska feministrörelsen. Å ena sidan hyser man en ohöjd fientlighet mot socialdemokratin, dess uppgifter och mål, en kokande vrede mot allt som har med arbetarpartiet att göra, å andra sidan har man lånat en rad krav härifrån och leker ständigt med begrepp och intressen som är angelägna för de proletära kvinnorna. Hör hur jämlikhetskämparna talar om sina uppgifter i *Kvinnoförbundet*, så förstår ni att de är som sirener som med sin ljuva sång vill locka politiskt oerfarna och naiva kvinnor ur arbetarklassen i sina nät. ”Framför alla uppgifter vi satt upp för oss måste vi sätta uppgiften att popularisera iden om kvinnornas del i den allmänna rösträtten. Endast en folkrepresentation där den kvinnliga lagstifterskan står vid sidan av den manlige, kan krossa trälidomens ok och befria mänskligheten. Endast med den politiskt jämlika kvinnans medverkan kan socialismens ideal förverkligas.”⁶¹

I sitt tal vid kongressen i Amsterdam betonade Jämlikhetsförbundets representant Förbundets uppgifter på ett ännu tydligare sätt. ”Alltför ofta har vi fått höra av socialdemokraterna att kvinnorörelsen är en rent borgerlig rörelse, att den bara tjänar de borgerliga kvinnornas intressen, att den bara kämpar för politiska rättigheter och att så snart man uppnått detta mål kommer den proletära kvinnan att förtryckas av den politiskt fria borgerliga kvinnan på samma sätt som den politiskt fria proletären nu förtrycks av den politiskt fria borgaren. Jag vet inte om de är uppriktigt övertygade om detta eller om det är en illa genomtänkt taktik som de har. Men vi måste klara ut den frågan i enighetens intresse. Utan denna enighet kommer kvinnorörelsens storslagna mål – jämlikhet och rättvisa i de mänskliga relationerna – inte att uppnås på länge. Vi måste publicera någon sorts manifest, så att det blir omöjligt att splittra kvinnorörelsen och hindra dess arbete. – *Rösträtten är inte kvinnorörelsens slutmål*. Den är bara det *närmaste* målet, *medlet* eller *hävstången* för att nå *huvudmålet*. Men huvudmålet är att under kvinnornas medverkan i samhälls- och statsangelägenheterna införa rättvisa i de mänskliga relationerna, göra slut på uppdelningen av människorna i klasser liksom djur, införa broderskap mellan folken och för alltid avskaffa vapnen, knytnävarna och den ömsesidiga utrotningen.” (*Kvinnoförbundet*, nr 9, 1908).

Inte sant, visst får man intrycket att Förbundet skulle vilja förverkliga socialismens ideal? Med all sin avsky för socialdemokratin håller jämlikhetskämparna ändå sig fast i kanten på den socialistiska fanan. Att avsvära sig socialismen är detsamma som att öppet erkänna att man tillhör den borgerliga världen, det betyder att man ofelbart stöter ifrån sig det skikt bland kvinnorna som man särskilt gärna vill dra till sig. Förbundet har ju inte förlorat hoppet om att även samla de demokratiska kvinnorna under sin fana.⁶² Jämlikhetskämparnas ställning är under dessa förhållanden mycket svår men det finns en utväg: att med hela sin avsky angripa den *ortodoxa* marxismen och utropa sig till anhängare av *revisionismen*. Under detta flytande begrepp kan lyckligtvis alla möjliga eklektiska teorier passa in, och dessutom – och mest väsentligt – öppnar sig då en möjlighet att förneka klasskampens princip. ”Där den ortodoxa marxismen endast ser det oåterkalleliga förloppet av en förutbestämd process som styrs av

den ekonomiska utvecklingen, där ser den kritiska socialismen en väldig arena där inte bara enväldiga ekonomiska drivkrafter kämpar utan också autonoma psykiska impulser ... I motsats till den ortodoxa marxismen som manar till förstörelse – om än i en avlägsen framtid – av de samhällsliga grundvalar som skapats genom en lång historisk process, arbetar den kritiska socialismen för deras *omskapande*. Det redskap som den kritiska socialismen valt, det medel den hoppas nå sitt mål med – det är den kulturella och rättsliga kampen, det är den breda *demokratismen*. Det är inte bara genom ekonomisk kamp, genom skärpning av klassinstinkten, med skrik av vrede och maningar till ockupation utan genom ett långvarigt och tåligt kulturellt upplysningsarbete, genom att väcka rättsmedvetandet och genom ett omfattande samhällsekonomiskt reformarbete som man kan nå den höga nivå av *kultur* och makt som med säkerhet bär med sig den nya skapelsen och som samtidigt är ett övergångsstadium mellan demokratin och socialismen.”⁶³ Alltså är ”den breda demokratismen” den paroll som omärkligt ersatt ”socialismen”, och ”kulturellt upplysningsarbete” och ”den omfattande socialreformismens” fredliga väg ersätter ”skrik av vrede och maningar till ockupation”. Med ett ord: klasskampens obehagliga verklighet avskaffas och ersätts av ett fredligt och vänligt samarbete mellan alla kvinnor som mer motsvarar Förbundets mål. Vägen till socialismen förvandlas när den rensats på alla skarpa stenar som socialdemokraterna med flit har lagt dit, till en angenäm och helt ofarlig liten stig som sakta och omärkligt leder mänskligheten till det avlägsna men ändå inte så tokiga målet – det socialistiska systemet . . . De socialistiska idealen är inte skrämmande i sig själva. Det är bara socialdemokratin som gör dem ”farliga”, detta oroliga, otåliga parti som flammar av hat mot hela bourgeoisin. Och Förbundet hyser motsvarande uppriktiga fientlighet: det är i sin klassmässiga förblindelse redo att rikta alla möjliga falska beskyllningar och uppbyggda amsagor mot den, t ex genom att hävda att ”det finns väldigt många och dessutom helt uppriktiga anhängare av jämlikhetens i& som har en negativ inställning till den s k kvinnorörelsen och till kvinnornas arbete på att finna dellösningar på sina problem och att bilda en politisk kvinnoorganisation. De förknippar lösandet av kvinnofrågan med det ögonblick då det rådande politiska systemet skall störtas och ersättas av ett socialistiskt system, och de uppmanar kvinnorna att tillsammans med dem kämpa för de arbetande massornas ekonomiska frigörelse.” (*Kvinnoförbundet*, nr 3, mars 1908.)

Vi skall här passa på att påminna om att Jämlikhetsförbundets representant vid Amsterdamkongressen hävdade att ”socialdemokraterna föredrar att bli situationens herrar med hjälp av kvinnorna och därefter förlåta oss . . .” och vidare att ”med undantag av Bebel och några andra framstående personer som har insett mänsklighetens sanna intressen och törs kämpa för dem, var partiet i allmänhet obeslutsamt och snarare fientligt än välvilligt inställt mot oss”. (*Kvinnoförbundet*, nr 9, 1908)

Det vore intressant att höra varifrån *Kvinnoförbundet* har fått uppgiften om att partiet ”har en negativ inställning till den s k kvinnorörelsen” och att det förknippar lösandet av kvinnofrågan med ”det ögonblick då det rådande politiska (?) systemet störtas och ersätts av ett socialistiskt”, att partiet snarast är ”fientligt” mot kvinnorna osv? I brist på konkreta fakta som vittnar om partiets fientlighet mot kvinnornas befrielse, måste jämlikhetskämparna tillgripa komplicerade logiska konstruktioner, av vilka man lyckas dra slutsatsen att den ortodoxa marxismen ”inte kan godkänna agitationen för kvinnornas jämlikhet, och heller inte någon annan agitation som grundar sig på en rättslig eller någon annan rörelse som har en annan uppfattning än de om den historiska ekonomiska utvecklingen och en annan bedömning av dess grundläggande faktorer. Denna föraktfulla och ibland fientliga inställning till kvinnorörelsen följer *naturligt och t o m logiskt* av deras grundläggande *lära* och *teoretiska konstruktioner*.” (*Kvinnoförbundet*, nr 5, 1907) De borgerliga kvinnornas kamp för sina snäva klassprivilegier och -rättigheter identifierar jämlikhetskämparna avsiktligt med arbetarklass-

kvinnornas kamp för kvinnans verkliga, allsidiga befrielse. Och efter att ha gjort denna förväxling anklagar de lättvindigt arbetarpartiet för att inte vilja applådera deras försök att stärka borgarkvinnans makt vid sidan av borgaren . . . Fö agerar våra jämlikhets kämpar efter sina utländska kollegors mönster. Och i utlandet har feministernas radikalare flygel inget emot att drömma om ett framtida socialistiskt system. Där håller man också på att ersätta klasskampen med samarbete mellan kvinnorna, och där rustar sig feministerna mot arbetarpartiet och samarbetar mer och mer med den liberala bourgeoisin, samtidigt som de fortsätter att locka till sig proletära kvinnor och försöker övertyga dem om att klasskampsteorin är ”en föråldrad och ovetenskaplig doktrin”. Denna dubbelhet hos de feministiska organisationerna är deras farligaste egenskap – farlig för de mindre medvetna skikten bland de proletära kvinnorna. Om Förbundet var djärvt nog att erkänna att det är en organisation som uteslutande tjänar de borgerliga kvinnorna, en organisation som strävar mot de *demokratiska* målen och inte har några anspråk på rollen som ledare för det kvinnliga proletariatet, då skulle man bara kunnat väkomna dem som ännu en oppositionsorganisation. Men även om Förbundet i praktiken redan slitit av de få trådar som under den första tiden ännu band det till folkets partier och även om det egentligen instämmer i uttalandet från en framstående tysk feminist att ”vi – borgarklassens kvinnor – kan inte stödja socialdemokratins klasspolitik”, så vill Förbundet ännu inte hänga av sig den socialistiska kappan som det draperade sig i så sent som 1905. Och detta måste man ta med i beräkningen: att jämlikhets kämparna medvetet döljer sin klasskaraktär kan åsamka den proletära kvinnorörelsen stor skada. Därför måste man anstränga sig att riva av vänsterfeministerna deras förklädnad och avslöja den sanna *borgerliga karaktären* hos denna kvinnoorganisation som ”står över klasserna” och ”över partierna”. Det är inte genom att dölja klasståndpunkterna hos de olika samhällsgrupper som kämpar för kvinnornas frigörelse, utan genom att tydligt avgränsa dessa ståndpunkter och uppgifter som man bäst gagnar arbetarklassens kvinnor.

* * *

Om det inte kan finnas utrymme för de proletära kvinnorna i en organisation som river sönder arbetarpartiets fanor och fortsätter att svänga med de sönderrivna trasorna för att lura till sig lätttrogna och naiva kvinnor, så har arbetarklassens kvinnor ännu mindre gemensamt med den andra politiska kvinnoorganisationen – Kvinnornas progressiva parti.

Som vi redan sagt står det partiet politiskt sett till höger om Förbundet och har en ännu starkare prägel av borgerlig feminism. De progressivas önskemål är naturligtvis blygsammare än Förbundets. De progressivas program undviker frågan om allmän politisk befrielsekamp och ställer öppet upp kampen för politiska rättigheter åt kvinnorna som sin uppgift. Eftersom de utgår från tesen att ”avsaknaden av politiska rättigheter är en av de främsta orsakerna till förtrycket av kvinnan”, nämner de naturligtvis inte ett ord om kampen mot de rådande ekonomiska och sociala förhållandena, som i ännu högre grad än den politiska rättslösheten betungar och förtrycker kvinnorna. Politiska och medborgerliga rättigheter – det är det progressiva partiets paroll. Hur definierar då Kvinnornas progressiva parti politiska rättigheter för kvinnor? Vilka krav ställer de? ”Folkrepresentanter skall väljas av alla medborgare, som uppnått 25 års ålder utan könsåtskillnad, alla medborgare tillerkänns aktiv och passiv valrätt utan könsåtskillnad, den lokala självstyrelsen organiseras efter samma principer som folkrepresentationen.” Vi ser alltså att de progressiva kvinnornas program inkluderar kravet på allmän rösträtt för medborgare som fyllt 25 år. Men varför har de inte specificerat sina krav? Varför tiger de om huruvida det är *direkt* och *jämlik* röstning som menas med att ”alla medborgare tillerkänns aktiv och passiv valrätt”?

Om man skall döma efter partiets karaktär och den anda som genomsyrar det, så borde de progressiva – om de vore uppriktiga – i programmet uttala sig antingen för tvåstegsval eller för ojämlig censurrepresentation. Tvåstegsval filtrerar på ett utmärkt sätt bort samhällsgrupper

som inte passar i ”den högre politiken” och är den säkraste garantin för att ”gräddan av vår kultur” – de borgerliga intellektuella – får plats i folkrepresentationen. Kvinnopartiets önskan att höja väljarens ålder från 21 till 25 år visar deras tydliga tendens att på omvägar vilja införa en principiell begränsning i definitionen av medborgarnas rättigheter. Hur de än anstränger sig att övertyga oss att de inte har en tanke på att inskränka några rättigheter⁶⁴ så avslöjar höjningen av väljarkårens ålder deras sympatier för census. Denna åldersbegränsning är ju också en census som med hela sin tyngd vilar på arbetarklassen, eftersom människans medvetna liv börjar betydligt tidigare där och den politiska självständigheten utvecklas intensivare i yngre ålder där. Den försiktiga formuleringen av huvudkravet i Kvinnopartiets program är desto mer typisk som den kom till under en period av ökad politisk aktivitet i Ryssland – på våren 1906 – när de radikala politiska parollerna ännu inte stod i motsättning till en förstelnad verklighet.

I de progressivas program frapperas man av den mycket suddiga formuleringen av ett annat viktigt krav: medborgerliga rättigheter åt kvinnorna. Programpunkten lyder: ”De rådande straff- och civillagarna måste ses över under medverkan av kvinnor.” Inte ett ord om principerna för genomgången och dessutom är det ett krav som allra närmast skulle intressera just storbourgeoisens kvinnor – Kvinnopartiets medlemmar. Jämlikhetsförbundet uttalade sig mycket bestämdare och handlade också praktiskt på denna punkt: med hjälp av en speciell juridisk kommitté gick de igenom hela den ryska civillagstiftningen och införde korrigeringar på lämpliga ställen för att åstadkomma en utjämning av de båda könsens medborgerliga rättigheter.⁶⁵ Förslaget lades fram för en underkommitté för jämställdhet som tillsatts av den första riksduman, och härigenom visade sig jämlikhetskamparna vara mer aktiva än de progressiva kvinnorna i detta avseende. Men dessutom har tidskriften *Zjenskij vestnik* [*Budbärskan*] ägnat särskild uppmärksamhet åt kvinnornas medborgerliga rättigheter, och man hade väntat sig att de progressiva kvinnorna för en gångs skull skulle lägga bort sin vanliga slapphet och inte bara i ord utan också i handling försöka hävda principen om kvinnornas medborgerliga jämlikhet. Det progressiva kvinnopartiet är än så länge en svag och passiv politisk organisation, ur stånd att bevaka några som helst av kvinnornas intressen och krav. Det är kanske därför som de inte heller har genomgått en sådan politisk utveckling som Förbundet gjort.

Fram till dess att partiet officiellt bildades var en del feminister med moderat inriktning grupperade kring tidskriften *Budbärskan* under dr Pokrovskajas ledning. *Budbärskan* har aldrig utmärkt sig för någon politisk radikalism och den lyckades t o m under oktoberdagarna behålla sin ”opartiska” ton och sin kritiska inställning till folkets massrörelse. I en tid av häftiga revolutionära strider förmådde den bevara sin trångsynta borgerliga feminism helt intakt, och inga politiska stormar under åren 1905-06 kunde få den att visa något starkare gensvar på de världshistoriska händelser som pågick. T o m *Budbärskans* ”Krönika” hade samma specifika damkaraktär som tidigare under hela det händelserika året 1905. Det var som om hela världen rymdes inom de snäva damintressena, som om den väldiga kampen för folkets befrielse – en kamp som bl a också omfattar tusentals, ja tiotusentals kvinnor – inte angick feministerna. Frågor som gällde arbeterskornas liv fick givetvis också minimalt utrymme. F ö hade *Budbärskan* inte heller på den tiden några anspråk på enighet och samarbete med de proletära kvinnorna.

Om *Budbärskan* trots allt reagerade på de pågående händelserna, så var det på ett synnerligen originellt sätt: detta borgerliga klassorgan riktade öppet sina vapen inte bara mot dem som kämpade för en politisk omvälvning i landet utan också mot dem som strävade att genom strejker förbättra sin situation. ”Vi bugar oss”, skriver *Budbärskan*, ”inför fädernas och de äkta människans hjältemod, men samtidigt vill vi hävda att de visar sitt hjältemod inte på sin egen bekostnad utan främst på mödrarnas och hustrurnas bekostnad. I själva verket flyr

arbetaren från den svältande familjen som stönar därhemma. Han finner sin tröst i hänförelsen över kampen, i kamraternas och vännernas krets, och därför går han till krogen och dricker sig berusad och när han kommer tillbaka hem misshandlar han den jämrande hustrun och barnen som gråter av svält. Modern och hustrun har inte mod att bete sig så. Dag ut och dag in lämnas hon ensam från morgon till kväll med sina utsvultna barn, och hennes själ plågas av deras gråt. Vi frågar: vem är det som drabbas hårdast av strejkerna? Hustrun och modern. Och under dessa förhållanden vågar männen förebrå kvinnorna för konservatism, när de försöker avhålla sina män från att delta i strejkerna! Låt männen tillbringa halva dagen hos barnen varje dag under strejkhungern, och låt hustrurna slippa deras gråt! Då kanske de inte skulle ha så lätt för att beskylla kvinnorna för konservatism. Nu svarar man mig förstås att männen kämpar för friheten och därför måste allt offras. Jag håller med om att friheten är dyrbar, men jag kan inte gå med på att kampen måste föras besinningslöst och utan att skona någon. Jag insisterar på att varje kamp måste drabba så få oskyldiga som möjligt. Men männen som otåligt arbetar för den frihetens chimär som uppenbarat sig i Ryssland, uppträder numera som om de kämpar på en obebodd ö där inga kvinnor och barn får betala priset.” (*Budbärerskan*, nr 12, 1905, ss 354-355).

Kan man gå längre? Är det inte helt klart att det är feministernas högerflygel som själv stänger dörren för arbetarna, när de offentligt förklarar att de inte förstår och inte sympatiserar med arbetarrörelsen? Men så öppet uttryckte sig *Budbärerskan* bara fram till dess att den blev organ för en feministisk organisation med ett bestämt politiskt program. När Kvinnornas progressiva parti bildades, tvingades både *Budbärerskan* och de enskilda partimedlemmarna att börja tala ett annat språk. I sina Föredrag i kvinnofrågan förklarar fr Vachtina: ”Av det sagda framgår att vi, de trångsynta feministerna som fr Kollontay behagat kalla oss, varken kämpar för några klassintressen eller för bourgeoisin som fr Kollontay säger, och inte heller för den individuella kvinnan. Nej, vi medlemmar i Kvinnornas progressiva parti kämpar för hela mänskligheten.”⁶⁶ Och dr M. Pokrovskaja kommer t o m med ett slags samhällspolitiskt program för att visa sin sympati för arbetarna och sin stora omsorg om dem. I programmet lägger hon fram kooperativa ideal ur en egendomlig synvinkel. Hon försöker övertala arbetarna att överge strejkens skadliga kampmedel som bara försämrar arbetarklassens situation, eftersom den ”leder till höjda varupriser” (företagarna och arbetarna får bära förlusten som strejkerna skapar, men sedan överflyttas de på hela befolkningen). Pokrovskaja föreslår arbetarna att skapa kooperativ, som är det enda som kan rädda mänskligheten från det ”ekonomiska kaos” som råder.⁶⁷ Fackföreningarna väntar sig *Budbärerskan* inte mycket av: ”Fackföreningarna bidrar till att utveckla solidariteten bland arbetarna, men man måste samtidigt inse att de delvis medverkar till det allmänna ekonomiska kaos, eftersom varje enskild fackförening ofta verkar på de andras bekostnad. Skomakarna höjde t ex sin arbetslön genom att strejka. Arbetsgivarna överförde höjningen till varupriserna, och därför måste arbetare med andra yrken betala mer för skor. Då börjar de i sin tur att kräva en löneförhöjning som återverkar på skomakarna, vilkas levnadsstandard försämras och så måste de återigen tillgripa strejkvapnet för att höja sin arbetslön i en grad som motsvarar de höjda levnadsomkostnaderna. På så sätt befinner sig arbetarna i en ond cirkel och oroar sig ständigt utan att finna någon utväg ur den.” Och vidare: ”Kampen mot kapitalismen med hjälp av strejker skapar en motsättning mellan arbetare i olika produktionsgrenar. Höjd arbetslön för bagarna sänker i realiteten lönen för arbetare i andra yrken. Den enda universallösningen på alla dessa missförhållanden är Kooperationen som kanske snabbare leder till frihet, jämlikhet, broderskap och massornas ekonomiska frigörelse än en kapitalism som antagit groteska proportioner”, avgör Pokrovskaja.

Budbärerskan är alltså beredd att t o m överskrida ramarna för de snävt feministiska uppgifterna, om de bara kan visa arbetarklassens kvinnor att även de progressiva kvinnorna

”har omsorg” om de fattiga små systrarna, om de bara kan manifesteras sin förståelse för de proletära kvinnornas omedelbara behov. Visserligen har denna förståelse en starkt borgerlig prägel, visserligen kan knappast feministernas mödosamt utarbetade universallösning framkalla någon entusiasm ens bland de mindre medvetna proletära kvinnorna. Men här talar vi inte om resultatet utan om motiven som styr feministerna. Och motiven är desamma: att dra till sig arbetarklassens kvinnor med alla till buds stående medel.

På våren 1907 bildade Kvinnornas progressiva parti en egen klubb vars syfte skulle vara: ”att uppnå jämlikhet mellan kvinnor och män; ömsesidigt moraliskt och materiellt stöd; att allmänbildas kvinnorna: hålla föredrag, populärvetenskapliga föreläsningar osv; att ordna underhållning; att ge medlemmarna tillfälle att diskutera och studera olika frågor som rör deras verksamhet.” Men trots sin önskan att rekrytera demokratiska kvinnor, valde det progressiva partiet självt de nya medlemmarna till klubben med stor omsorg. Denna feministiska organisation undviker proletariatet i ännu högre grad än Förbundet och hyser något slags respektfull rädsla för arbetarklassens kvinna. Kvinnopartiet skulle naturligtvis gärna vilja enrollera dessa massor av upproriska fabrikskvinnor i sina led, men ge dem tillträde till de progressiva kvinnornas klubb, låta dem sitta bredvid aktade förkämpar för jämlikheten i sidan och spetsar, låta dem gå i polemik mot de ”lärda” kvinnorna – nej, det kan våra högerfeminister inte tolerera. Den politiska vinsten får vika inför damernas fördomar. Kan man vänta sig så mycket av en sådan ”politisk” organisation?

Redan då partiet bildades beslöt de progressiva att hålla sig till strikt laglig verksamhet. T o m under perioden av relativ frihet när möten ideligen organiserades utan att tillstånd begärts, sprang de progressiva till polischefen för att få tillstånd och insisterade på att polisbefäl skulle vara närvarande vid deras sammanträden. ”Detta yrkade man på för att få ett prejudikat på att administrationen sanktionerade de politiska kvinnoorganisationerna.”⁶⁸ Den metoden fördömdes kraftigt av Förbundet på sin tid, men om det hade varit det enda felsteget från de progressivas sida, så hade man väl kunnat förlika sig med det. Ett betydligt större hinder när det gäller att rekrytera demokratiska kvinnor till partiet är dess moderata politiska sympatier, dess uppenbara borgerliga klassmentalitet.

Om Jämlikhetsförbundet i sin samhällspolitiska inriktning alltmer närmar sig kadetterna, så kan man jämföra de progressiva kvinnorna om inte med oktobristerna så åtminstone med ”världsförbättrarna”. Visserligen ger de progressiva uttryck för en starkt negativ inställning till Ryska folkförbundets verksamhet och diskuterar t o m olika medel och metoder att bekämpa ”de sant ryska kvinnorna” som inte bara kämpar mot ”revolutionär verksamhet” ute i landstingen utan också mot kvinnornas jämlikhet.⁶⁹ Men när de började kämpa mot det svarta hundradet, drogs de samtidigt utan tvivel till oktobristerna. Vid ett partimöte där man diskuterade till vilken av den tredje dumans fraktioner man skulle överlämna petitionen om jämlikhet, nämndes även Gutjkov vid sidan av Miljukov och andra kadetter. Men så kom man ihåg att oktobristerna inte på något sätt visat sympati för kvinnornas jämlikhet och aldrig utgett sig för att stödja den, och då förkastade de progressiva tanken på att verka genom Gutjkov och valde Miljukov. Det samarbetet har varat ända till dess att oktobristerna lagt fram ett lagförslag inför duman om landstingens självstyrelse, som innefattar rösträtt för kvinnor med egendomsensus. Det vore intressant att se hur de nu skulle ställa sig till Gutjkov? Man kan på goda grunder anta att de skulle föredra att arbeta ihop med oktobristerna. Kadettismen var politiskt sett i radikalaste laget för många progressiva . . . Men trots sin snävt borgerliga mentalitet och sin moderata politiska inriktning hoppas Kvinnopartiet fortfarande kunna samla alla kvinnofrigörelsens sympatisörer under sin fana. När *Budbärerskan* förespråkar idén om att ena alla kvinnor, hävdar den att borgarklassens kvinnor var de som först tog upp kampen för jämlikheten och ger dem sitt erkännande. ”Det är helt naturligt att feminismen först uppstod bland intellektuella kvinnor. En enkel obildad kvinna som lever ett liv fyllt av

svåra umbäranden, förödmjukelser, förolämpningar, och alla slags skymfer orkar inte göra klart för sig varför hennes liv är sådant. Därför antingen underkastar hon sig som en slav eller protesterar mot sin situation genom att vid något tillfälle begå ett brott. Men en intellektuell kvinna som har en mer medveten inställning till livet, försöker utreda orsakerna till den svåra livssituationen.”⁷⁰

Anser verkligen de progressiva att arbetarklassens kvinna endast är en ”enkel obildad kvinna”, som den ”modigare” borgerliga feministen måste ställa upp för och strida för? Inbillar de sig verkligen att de gör arbeterskorna något gott när de drar in dem i den borgerliga feministiska rörelsen? Lyckligtvis behöver man inte vara rädd att de progressiva har något skadligt inflytande över arbeterskorna, för även om de pratar mycket om hur bra det vore att ena alla kvinnor, tar de inga som helst praktiska steg som går de proletära kvinnorna till mötes. Hittills har inte Kvinnornas progressiva parti gjort ett enda försök att såsom Förbundet propagera för feministiska idéer bland arbeterskor och bondkvinnor. Kanske de känner på sig att det är svårt att attrahera arbeterskorna med de blygsamma önskemålen på programmet eller kan det vara så att deras starka klasskänsla hindrar dem från att på lika villkor ta emot de allra fattigaste kvinnorna i sina led? I varje fall är det ett faktum att de progressiva endast på papperet är en organisation för alla kvinnor, men i praktiken skyddar de noga sitt parti från intrång av alltför demokratiska kvinnogrupper. Desto värre för dem och desto bättre för arbetarklassens kvinnor...

Det finns ytterligare en feministisk organisation som utan att ha något bestämt politiskt program under de senaste åren har arbetat praktiskt i kampen för politiska rättigheter åt kvinnorna. Det är Ryska kvinnors välgörenhetssällskap. Trots att det är en ren damförening med en utvald, pålitlig medlemskår som anstränger sig för att bevara sin tidigare ”politiskt neutrala” karaktär och fortsätter med sitt vanliga kulturella välgörenhetsarbete och tar avstånd från de stora samhällsuppgifterna, så blir t o m detta rent feministiska sällskap hela tiden indraget i det nyväckta politiska livet som tvingar dem att reagera på ett eller annat sätt på de politiska händelserna. Kvinno­sällskapet måste överlämna petitioner, skicka ut appeller och hälsningar, uttala sitt ogillande, skriva rapporter och samla information. Det leder till att de mest energiska och aktiva kvinnorna i Sällskapet som grupperat sig kring avdelningen för kvinnlig rösträtt, inte längre kunnat hålla politiken och samhällslivet ifrån sig utan ägnar sig åt det vanliga feministiska arbetet kring parollen om kvinnornas politiska rättigheter. Det är lika mycket Kvinno­sällskapet – eller rättare sagt deras rösträttsavdelning – som Jämlikhetsförbundet som arrangerat den allryska kvinnokongressen.

Men var har denna första ryska rent feministiska organisation sina politiska sympatier? Det behöver inte råda någon tvekan om att de håller sig till den moderata liberalismen och liksom de progressiva anser de ibland att kadetterna är alltför ”röda”. Att Sällskapet lämnade sin petition till den första riksduman via kadettfraktionen berodde naturligtvis inte på någon särskild sympati för ”folkfrihetens” parti utan bara på att det var det mest *högerinriktade* av alla partier som hade kvinnans jämlikhet på sitt program. Kvinno­sällskapet skrev naturligtvis ihop sin petition så suddigt och vagt som möjligt: man klagade över att det inte fanns ”en enda kvinna eller en enda representant som valts av kvinnorna direkt” bland de första valda ombuden för det ryska folket, och man föreslog att ”frågan om de ryska kvinnornas politiska rättigheter görs till föremål för riksdumans beslut” och att ”man inför en förnyelse i kvinnornas liv genom att ge dem lika rättigheter att delta i fosterlandets tjänst”. På så sätt undvek Kvinno­sällskapet alla stötestenar när de fastställde sina politiska krav. Någon splittring av Sällskapet behövde inte denna utmärkt eniga organisation befara med sin klart definierade borgerliga karaktär: kraven måste vara suddiga för att attrahera de kvinnor som stod utanför Sällskapet och dem som skrev på petitionerna. Ju allmänare och obestämdare

kraven var, desto lättare var det att få namnunderskrifter av kvinnor med olika politiska åsikter.

På samma sätt aktade sig Kvinnosällskapet för att lägga fram sina krav i allas åsyn och man påpekade inte sina politiska sympatier ens i den deklaration om nödvändigheten av lika politiska rättigheter för kvinnor och män som ordföranden F. Golovin lade fram.⁷¹ Först i rapporten från rösträttsavdelningen för år 1907 lyckas vi finna en klar och tydlig definition av Sällskapets politiska huvuduppgifter och krav: "Avdelningens mål är att ena kvinnorna kring en enda plattform: samma rösträtt för kvinnor som för män." Av detta kan man bara dra en enda slutsats: Kvinnosällskapet står på samma nivå som den internationella feminismen åtminstone när det gäller de politiska intressena. Kan man vänta sig något mer av en organisation med så klart uttryckt damkaraktär?

Om det nu ännu hade rått något tvivel om Kvinnosällskapets politiska radikalism, så måste deras – den första ryska feministiska organisationen – inställning till oktobristernas lagförslag om landstingens självstyrelse undanröja de sista illusionerna. Censusprincipen oroar ingalunda dessa pionjärer för kvinnans jämlikhet. I den om censurrepresentation för kvinnorna i landstingens självstyrelse har de tydligen fått helt självständigt. I sin deklaration om "nödvändigheten av att kvinnorna får delta på jämlik fot i landstingens och städernas självstyrelse", som överlämnades till den andra riksduman, nämner de ingenting om principerna för detta jämlika deltagande och de påpekar inte heller att själva landstingen samtidigt bör demokratiseras. Vi upprepar att en halvt filantropisk förening ju f ö inte har några anspråk på politisk radikalism, och ännu mindre än de progressiva kvinnorna bryr de sig om att rekrytera arbetarklassens kvinnor.

Under inverkan av det politiska skeendet och under trycket av det förändrade samhällsklimatet ändrar även de ryska feministiska organisationerna karaktär och inställning. Det radikala Jämlikhetsförbundet som i sin ungdom drogs till socialismen och de revolutionära partierna, bleknar snabbt och går åt höger, medan det sedesamma Kvinnosällskapet som under många år undvikit all "politik" gradvis får smak för politiska aktioner och börjar utveckla en aktivitet som tidigare varit okänd för dem. Och endast Kvinnornas progressiva parti, som fortsätter att vackla mellan kadettismen och oktobristismen, för liksom förut en rätt tynande och obetydlig existens.

Vilken av dessa organisationer kan nu den proletära kvinnan vända sig till med förtroende? Hos vilken av dem finner hon ett verkligt stöd och försvar för sina intressen? Är det inte tydligt att inte en enda av de borgerliga kvinnoorganisationer vi räknat upp förmår tillvarata arbeterskornas angelägna intressen, att de proletära kvinnorna inte kan vänta sig något av de borgerliga förkämparna för jämlikheten, hur radikala deras politiska krav än är. Ett samarbete med dem kan bara leda till bitterhet och besvikelse för arbetarklassens kvinnor, inget annat.

* * *

Den feministiska rörelsen i Ryssland antar en alltmer borgerlig karaktär. Den är inte bara isolerad från den allmänna arbetarrörelsen utan den står i allt starkare motsättning till denna. Även om feminismens vänsterflygel – Jämlikhetsförbundet – alltså kämpar för demokratiska krav, så visar Förbundet genom att energiskt avgränsa sig från arbetarnas klassparti att feminismens vår är förbi, att de romantiska illusionerna krossats och att den borgerliga kvinnorörelsen inte ens längre finner det nödvändigt att dölja sin verkliga klasskaraktär.

Men eftersom feministerna själva inte längre vill samarbeta med arbetarpartiet, måste de helt naturligt söka stöd på annat håll. Den feministiska rörelsen är i sig själv alltför svag för att kunna lita enbart till sina egna krafter. Det är helt normalt och logiskt att man söker detta stöd

hos de närstående borgerliga partierna. Frågan är bara: i vilken utsträckning är de borgerliga liberalerna kvinnornas pålitliga bundsförvanter? I vilken utsträckning kan deras stöd leda till konkreta politiska resultat? Så stolt feministerna tar fasta på minsta sympatibevis för kvinnosaken från den borgerliga oppositionen! Så de överdriver betydelsen av de principdeklarationer som den liberala bourgeoisin var så frikostig med under den revolutionära perioden! De flesta deklarerationer som på ett eller annat sätt förespråkade kvinnornas jämlikhet, tillkom givetvis under upprorsåret 1905. Under den ökade politiska aktiviteten och det tryck från folkrörelsens flodvåg som hotfullt välldes fram mot den, lärde sig bourgeoisin att tala folkets språk. Fanns det några demokratiska principer som de kunde låta bli att skriva på sin fana? Fanns det något krav som massorna omfattade, som den kunde förkasta? Under det minnesvärda året var kvinnorna en del av den upproriska folkmassan. De fanns överallt i arbetarrörelsen och bonderörelsen. Deras fasta röster hördes i nästan alla oppositionsorganisationer. Att inte beakta kvinnornas krav innebar att stanna på halva vägen, det var detsamma som att riskera att förlora det som var viktigast i detta kritiska ögonblick, nämligen massornas tilltro och popularitet.

Under hela år 1905 utfärdades förordningar av de lokala självstyrelseorganen, dessa oppositionsnästen, delvis på deras eget initiativ och delvis som svar på krav som kvinnogrupper ställt till dem. I dessa förordningar uttalade man sig för jämlikheten mellan kvinnor och män – somliga gällde alla grenar av stats- och samhällsförvaltningen, andra gällde bara de lokala självstyrelseorganen. En rad guvernements- och distriktslandsting som uttalade sig för radikala reformer inom statsförvaltningen och den lokala självstyrelsen förespråkade också kvinnornas rättigheter: guvernementslandstingen i Tauris, Simbirsk och Kostroma uttalade sig för fullständigt lika rättigheter för båda könen. Guvernementslandstinget i Nizjnij Novgorod yrkade på lika rätt för kvinnor och män att delta i den lägsta landstingsenheten. Distriktslandstingen i Petersburg, Dorpat, Temnikov och Balachin uttalade sig för att kvinnorna skulle få passiv och aktiv valrätt i de reformerade självstyrelserna i städer och landsting. I Vjatka, Ufa, Krementjug, Gorodnja, Jelizavetpol, Simferopol, Ardatov, Dmitrov, Kologriv och Staritsa höll man på att kvinnorna skulle få samma rättigheter som männen i valen till alla lagstiftande församlingar och lokala självstyrelseorgan. Stadsdumorna i Kronstadt, Voronezj, Kovno, Libau, Vjatka, Kutaisi, Kursk, Stavropol, Tiflis, Jerevan, Novgorod och Kostroma krävde att rösträtten till städernas självstyrelse skulle omfatta även kvinnorna. I samma riktning uttalade sig städernas representanter vid distriktskonferenserna i Tver och Kostroma.

Detta låter uppmuntrande, men man måste ändå komma ihåg att tom i denna hetsiga politiska tid antogs dessa förordningar till förmån för kvinnorna vanligtvis först efter häftig debatt. Förslagen att ge kvinnorna rösträtt mötte alltid ursinnigt motstånd och i många fall antogs de bara med en eller ett par rösters övervikt. Dessutom var det en hel rad städer och landsting (dumorna i Petersburg och Moskva, distriktslandstingen i Nolinsk och Makarjev, högsta guvernementsförsamlingen i Saratov, landstinget i Orjol, Vilnas råd för införandet av landstingsinstitutioner osv) som kategoriskt vägrade erkänna kvinnornas politiska likaberättigande. I enstaka fall fick kvinnorna samma rättigheter som männen på villkor att censusprincipen bibehölls. Så stadgade t ex Novorossijsks guvernementsråd för landstingsreformen att rösträtt till de lokala landstingen skulle tillfalla alla som betalat landstingsskatt, alla personer av båda könen som genomgått mellan- eller högskola och yrkesarbetande personer med undantag av ”grovarbetare” – som bekant ett mycket tånjbart uttryck. I Tjernigov tillät duman alla invånare som fyllt 25 år och som varit skrivna i staden i två år, delta i stadens självstyrelse.

Man får heller inte glömma att alla dessa förordningar främst hade en rent ”platonisk” karaktär: man ställde så omfattande krav som möjligt, så långtgående krav som möjligt, för att

det skulle finnas något ”att pruta på”. Och om representanterna för den lokala självstyrelsen under revolutionsåret 1905 med sådan motvilja proklamerade den än så länge abstrakta principen om kvinnornas jämlikhet – hur skulle det då ha gått om man drivit detta demokratiska krav till att genomföras i praktiken? Tror feministerna verkligen på allvar, att den liberala bourgeoisin skulle kämpa för att genomföra detta ”principönskemål” även i praktiken? Den inställning som stads- och landstingsfunktionärernas kongresser haft till frågan om kvinnornas jämlikhet är karakteristisk. Trots att kvinnoorganisationerna skickat 17 deklARATIONER med krav på kvinnlig rösträtt till stads- och landstingsfunktionärernas polska kongress, vägrade dessa representanter för den lokala självstyrelsen att ta upp frågan. Samma sak hände vid följande kongress i september 1905. Och den gången lade kvinnorna fram petitioner som föreslog att kongressen skulle uttala sitt stöd för fullständiga rättigheter åt kvinnorna. F.A. Golovin förklarade att kongressens ovilja mot att diskutera frågan berodde på att man vid den föregående – polska – kongressen hade beslutat att den till en början skulle tas upp på det lokala planet, men ännu hade inga yttranden kommit från de lokala självstyrelseorganen. V. D. Nabokov motiverade kongressens vägran på ett annat sätt: enligt hans mening kunde en sådan viktig fråga endast avgöras av en kommande folkrepresentation som valts enligt principen om allmän rösträtt. Med en majoritet av 72 röster mot 63 avböjde kongressen att diskutera kvinnoorganisationernas petitioner.

Men i november när den revolutionära yran hade gripit även de mest försiktiga och konservativa oppositionsgrupperna, antogs följande resolution av kongressbyrån som höll på att utarbeta principer för att sammankalla en konstituerande församling: ”Rätt att delta i valrepresentationen har ryska medborgare av båda könen som fyllt 21 år.”⁷²

Man kan knappast anse att upptagandet av kvinnornas politiska rättigheter i lagförslaget om folkrepresentationens organisering som utarbetats av stadsfunktionärernas speciella råd i Moskva, är ett sådant ”oerhört framsteg” som våra jämlikhets kämpar vill ha det till. Man behöver bara påminna om den tvekan och de energiska protester som hördes när denna punkt antogs.⁷³ Strax före stads- och landstingsfunktionärernas septemberkongress gjorde Jämlikhetsförbundet en enkät om kvinnlig rösträtt som fick ett karakteristiskt resultat. 35 funktionärer svarade mer eller mindre positivt, 22 personer som inte var principiella motståndare, tyckte av en eller annan anledning att det var ”olämpligt” att ta upp frågan, ”tiden var inte mogen” osv, och 4 funktionärer förnekade kategoriskt att kvinnorna behövde några politiska rättigheter. Enkäten gav en långtifrån uppmuntrande bild (de flesta som tillfrågades svarade inte alls och visade härigenom sin likgiltighet för frågan), men jämlikhets kämparna tog den ändå som ett bevis på den ryska liberalismens positiva inställning till kvinnornas politiska frigörelse. I sin iver att på något sätt finna bekräftelse på denna positiva inställning från de borgerliga liberalernas sida, är jämlikhets kämparna t o m beredda att ge en snedvriden skildring av vad som nyss hänt. ”Svaren skrevs”, står det i broschyren *Kvinnorörelsen*, ”i ett mycket förvirrat ögonblick under den oroliga tiden. Det fruktansvärda eländet bland folket och den brutalt krossade samhällsrörelsen resulterade i manifestet av den 6 augusti 1905 om en rådgivande riksduma utan någon lagstiftande makt och med bibehållande av alla polisens och censurans förbud och kringskuren församlingsfrihet, yttrandefrihet och personlig frihet. Manifestet möttes av dyster likgiltighet i hela landet. Det var som om befolkningen kommit överens om att inte förverkliga dess stadganden utan gå sin egen väg framåt, det var bara oklart vilken. *Kvinnoförbundets* frågor förutsätter en radikal brytning med samhällsordningen; det var inte lätt för personer med moderat åskådning att ge utförligt motiverade svar. Inte ens funktionärer med radikalare åsikter kunde svara med samma djärvhet som förut. Det var ändå ett parlament som kom till: framstående funktionärer fick mer ansvarsfulla åsikter och talade med större allvar. Kanske var det därför som många avhöll sig från att svara på enkäten.”⁷⁴

Anser då verkligen våra feminister på allvar att tiden mellan den 6 augusti och den 17 oktober 1905 var en period av ”sänkta krav”, när personer med moderata åsikter var rädda för att staten skulle bryta samman och när radikalerna inte längre (?) kunde besvara frågor med samma djärvhet (?) som förut?

Lyckligtvis har alla fortfarande dessa septemberdagar 1905 i färskt minne, och det kan knappast finnas något vittne som är redo att påstå att det var en tid av *minskad* samhällsaktivitet . . . Nej, det står helt klart att det inte var någon rädsla för att samhället skulle bryta samman som förmådde den liberala bourgeoisin att förhålla sig likgiltig till frågan om kvinnornas politiska rättigheter, utan det var den fientlighet som karakteriserar denna klass och som bara försvinner när den med hjälp av någon ”förebyggande åtgärd” – t ex införandet av egendomsrensning – lyckas förvandla ett reformkrav till ett medel att stärka den borgerliga makten. . .

De borgerliga liberalernas vilja att arbeta praktiskt för kvinnornas rättigheter måste t o m under revolutionsåret 1905 starkt betvivlas. Naturligtvis var stämningen mer positiv till kvinnornas politiska rättigheter och detta krav kunde utan större friktion tas upp på programmet i organisationer av borgerligt demokratisk karaktär – i alla intellektuella förbund som snabbt växte upp under 1905. Ingenjörförbundet, lärarförbundet, läkarkongressen och andra organisationer för fria yrkesutövare, för att inte tala om de förbund som har proletär prägel, som järnvägs-, post- och telegrafjänstemannaförbundet, antog detta krav samtidigt med de andra demokratiska punkterna på sitt program. Men man måste notera att orden ”utan könsåtskillnad” inte utan strid togs med när författar- och journalistkongressen antog förslaget om utvidgad rösträtt i mars 1905, och då skedde det bara på de socialistiska partiernas insisterande. Kravet kom heller inte med på Akademikerförbundets och Konstitutionella kommunalmanufakturförbundets program. Även Förbundens förbund intog till att börja med en ytterst tveksam hållning till frågan. Trots att kvinnorna följt varje nytt förbunds bildande med vaksamhet och alltid så fort inte kravet på kvinnornas jämlikhet funnits med i plattformsförslagen, har krävt att förbundet i fråga skall ta med orden ”båda könen” i förslaget till ett valsystem med fyra kategorier till den konstituerande församlingen – muntligt eller skriftligt och med en motivering för kravet – trots detta fanns dessa ord långtifrån alltid med i alla förbundens plattformar vid Förbundens förbunds konstituerande möte.⁷⁵ T o m det faktum att kvinnor deltog i Förbundens förbunds kongress på våren 1905 väckte uppriktig förvåning: ”Varför har kvinnorna kommit hit? Det måste vara något missförstånd.” ”Men kvinnorna intog lugnt och säkert sina platser och man vände sig snart vid deras närvaro”, omtalar jämlikhetskämparna själva. ”Av de 14 förbunden i Förbundens förbund var det knappt 4 som tagit upp alternativet med sju väljarkategorier på sin plattform, dvs det förslag som ger lika rättigheter åt båda könen.” Men kvinnornas närvaro vid delegatkongressen hade ett gott inflytande på de övriga förbunden. Inom varje förbund fanns företrädare för ytterlighetspartierna som agiterade för kvinnornas lika rättigheter och ville ge plattformen en klart demokratisk karaktär. Med stöd av radikalerna lyckades kvinnorna införa rättelser i alla plattformar.⁷⁶ Men i början var kvinnornas utsikter så små att de beslöt avstå från att rösta för ett mer detaljerat förslag till val av konstituerande församling i Förbundens förbunds plattform, och de agiterade tvärtom emot ett sådant i ett försök att tåga ihjäl kvinnofrågan så att de skulle få tid att agitera för sina egna rättigheter bland de intellektuella. Detta lyckades helt och hållet. Varje gång som en resolution från Förbundens förbund utarbetades glömdes kvinnorna bort t o m av sina sympatisörer, och kvinnorna krävde orubbligt att de skulle omnämnas på lämpligt ställe. Första gången – två månader efter det konstituerande mötet – uttalade sig majoriteten för att kvinnorna skulle tas med. Sedan växte denna majoritet med varje resolution, och vid Petersburg-kongressen i juli månad nådde kvinnorna total seger i

Förbundens förbund – vid en individuell balloting* blev deras tillägg medtaget i resolutionerna med en enda röst emot – P. N. Miljukovs röst. ”Strax här efter krävde vi en mer detaljerad utformning av förslaget till konstituerande församling i Förbundens förbunds plattform, och en sådan genomfördes också.”⁷⁷

Om det var så svårt att driva igenom att kravet på lika rättigheter för män och kvinnor togs upp på programmen under denna revolutionära period tom i de demokratiska organisationerna – vad kan kvinnorna då vänta sig av den borgerliga demokratin under en period av politisk stiltje och minskad samhällsaktivitet?

Om kadetternas inställning till frågan om kvinnornas politiska rättigheter finns det inte mycket att säga: den är alltför välkänd.⁷⁸ Vid oktoberkongressen bemöttes frågan mycket ovänligt. Framstående kända kadettledare med Miljukov och Struve i spetsen uttalade sig starkt ogillande om detta ”utopiska” krav. I brist på dugliga argument försökte Struve finna stöd i de muhammedanska kvinnornas ställning och visa på risken att ”komplikationer” skulle uppstå på grund av denna. Döm själva om det är rättvist att den ryska kvinnan får tillträde till valurnorna samtidigt som den muhammedanska kvinnan som lever i samma land och styrs av samma lagar måste förbli rättslös på grund av Koranens förbud mot att kvinnor ägnar sig åt samhällsangelägenheter! Efter stormiga debatter godkände kongressmajoriteten kravet på politiska rättigheter åt kvinnorna, men ”av respekt för de framstående partimedlemmar som tillhörde minoriteten” skrev kongressen en kommentar till partiprogrammet, där man förklarade att punkten om politisk jämlikhet för kvinnor *inte var bindande* för medlemmarna. Observera att dessa diskussioner hölls i oktober 1905. Visserligen tog man bort den kommentaren vid nästa kadettkongress, men vi skall komma ihåg under vilka omständigheter denna andra kongress ägde rum. Det var alldeles före den första duman – en hetsig valkampanj pågick och kadettpartiet stod på höjden av sin popularitet och politiskt inflytande. Om kadetterna låtit sin kommentar stå kvar i detta avgörande politiska ögonblick, hade de helt enkelt varit dåliga politiker ... Men, invänder våra jämlikhets kämpar, frågan om kvinnornas lika rättigheter har inte alls varit något lockbete som kadetterna använt för att locka till sig naiva demokratiska väljare eller någon dekorativ princip som de lätt glömmer bort när de äntrar talarstolen inför folkets representanter. När det verkligen gällde att hävda kvinnornas intressen, så uppfyllde kadetterna på ett lysande sätt de förpliktelser de åtagit sig i den första duman.

Låt oss gå in lite mer i detalj på denna händelse som är viktig i kvinnorörelsens historia – när de första ryska folkrepresentanterna erkände kvinnornas politiska jämlikhet.

När feministerna med rörelse och entusiasm talar om sammanträdena den 2 och 4 maj och den 5, 6 och 8 juni 1906, så tänker de vanligtvis på de ”ridderliga tal” som hölls av prof Petrazjitskij, Karejev, Lomsjakov och andra kadetter, och nämner bara i förbigående det arbete för kvinnornas rättigheter som de mer demokratiska folkrepresentanterna, nämligen trudovikerna, lade ned. Men var det kanske inte de som först krävde att orden ”utan könsåtskillnad” skulle tas med i det rösträttsförslag som ingick i svaret på trontalet? ”I detta första ryska parlament glömmer vi bort den ryska kvinnan som kämpade för friheten tillsammans med oss andra.” (Långvariga applåder.) ”Vi glömmer att en slavinnas son inte kan bli medborgare ... (Stormande applåder.) Så talade trudoviken Ryzjkov. Han fick stöd av trudovikerna Bondarev, Buslov, Onipko och Zabolotnyj ...

Efter trudovikernas tal hörs kadetten Lomsjakovs röst. ”Böndernas befrielse”, säger han, ”arbetarklassens befrielse, alla medborgares befrielse, kvinnornas befrielse – det är vårt partis främsta arbetsuppgift. Och här liksom i andra frågor kan det inte finnas och kommer det inte

* Ballotering: sluten omröstning med sedlar, urspr. med svarta och vita kulor.

att finnas någon reträtt för oss. En tillfällig felsägning av en av våra kamrater här – jag anser att det är just en felsägning – är inte riktad till oss. Den är riktad till dem av de närvarande som inte delar vårt program när det gäller kvinnornas jämlikhet. Vi anser att kvinnan skall ha samma rättigheter som mannen, inte bara politiska utan också medborgerliga rättigheter, fullständigt och undantagslöst ...”

Men talet väckte ingen entusiasm hos hans partikamrater. En typisk kadettrepresentant, den slipade och försiktige Nabokov, förklarade för duman att kommittén utarbetat svaret på trontalet, beslutat att inte gå in på rösträttsförslaget av den anledningen att det redan i kommittén uppstått delade meningar om denna punkt och att det var ”försiktigare” att uttrycka sig i allmänna ordalag. ”I frågan om allmän rösträtt har vi fått en majoritet och en minoritet. Minoriteten ville utveckla detta alternativ och införa allmän rösträtt så som den uppfattas av dem som står för allmän, direkt, hemlig och jämlik rösträtt utan åtskillnad på grund av kön, nationalitet eller trosåskådning. Majoriteten ansåg att ”vi handlar klokare och försiktigare om vi låter det förslag stå som vi satt in och som kommer närmast folkets verkliga vilja. Men om vi gör några som helst tillägg, så kan vi inte med övertygelse hävda att detta är hela folkets eniga vilja och dessutom riskerar vi att inte få enhällighet i duman”, och därför höll majoriteten fast vid uttrycket ”allmän rösträtt”. I frågan om kön ansåg kommittén att man naturligtvis måste lägga till ordet ”kön”, som av förbiseende utelämnats på den plats i svarsadressen där det talas om jämlikhet mellan nationaliteter och religioner.

Denna något försenade rättelse gäller ett annat ställe i svarsadressen där man behandlar utarbetandet av en lag som skall ge alla medborgare samma rättigheter och avskaffa alla inskränkningar och privilegier som beror på stånd, nationalitet och religion. Att inte ordet ”kön” togs med här är verkligen typiskt. Det visar att kvinnorna knappast kan vara lugna för sitt öde om de lägger sina intressen i händerna på de upplysta liberalerna ...

Ingen av kadetterna sade emot Nabokov på den första punkten – politiska rättigheter för kvinnor – men däremot en trudovik, Anikin. ”De säger att det inte blir ett enhälligt uttryck för folkviljan om vi ger lika rättigheter åt kvinnorna, åt halva befolkningen i vårt land, åt alla de lidande mödrar som burit oss i sina armar som barn. Som om kvinnan inte förmådde lägga sin valkula eller lämna sin valededel, som om hon av någon orsak inte kunde göra detta! I ett fritt land är alla fria, och förslagsställaren sade själv att det var ett förbiseende att kvinnorna utelämnats i den del av svarsadressen där det talas om medborgerliga rättigheter. Om de har utelämnats där på grund av ett förbiseende, så är de utelämnade här helt avsiktligt – och denna avsiktlighet är brottslig. Jag anser att de måste få medborgerliga rättigheter.”

Nabokov kände sig träffad och uttryckte ännu bestämdare den uppfattning om kvinnornas politiska rättigheter som kanske inte alla kadetterna hade, men dock en inflytelserik del av dem: ”Jag måste betona vad jag redan haft äran att säga. I denna fråga har t ex vi i folkfrihetens parti utan att överge vår åsikt talat om det rösträttsförslag som vi anser kunna antas, eftersom hela folket står bakom det. Föregående talare kanske också har rätt: vi, dvs majoriteten, har ingen fullständig och bestämd övertygelse i denna fråga. Vi är inte djärva nog att hävda att det är folkets enhälliga vilja att kvinnorna skall få politiska rättigheter, och vi har inte talat om någon sådan enhällig vilja hos folket. Har vi fel i denna fråga, så är det bara i denna fråga.”

Furst Sjachovskoj stödde honom. Han försvarade också redaktionskommittén och menade att det var nödvändigt att uppskjuta ett beslut i frågan om direkt röstning och om kvinnornas rättigheter till dess att en sådan lag kunde utarbetas. Duman kunde bara godkänna ett beslut i dessa båda frågor sedan man gjort en pålitligare och grundligare utredning av dem. Fränkel ställde sig på de försiktiga kadetternas sida mot Lomsjakov och Protopopov, som ville utvidga rösträtten till kvinnorna. Fränkel bestred att det var nödvändigt att utvidga rösträtten. För att

understryka sin åsikt påpekade han att ”inom samma kommittéfanns det rätt många högerinriktade personer – om än en minoritet – som ansåg att det var onödigt att ge kvinnorna rösträtt just nu och för att vi skulle ha rätt att tala om landets enhälliga vilja, måste vi först kunna konstatera total enhällighet i vår kommitté – vi kan ju inte döma så lättvindigt som de dömer här.”

Under folkrepresentationens första unika dagar, i detta segerns ögonblick som var fyllt av illusioner och förhoppningar kunde alltså våra herrar kadetter inte ens besluta sig för att öppna ställning för de demokratiska kraven. De var inte ”djärva nog att hävda” att folket ville sända de representanter de valt i direkta val till duman för att i det demokratiska Rysslands intresse fördubbla sitt väljarantal genom att utvidga rösträtten till kvinnorna.

I rörande enighet med de försiktiga kadetterna framträdde den partilöse bonden Kruglikov och oktobristen greve Gejden. ”Herrar representanter”, sade Kruglikov, ”när man sände oss hit var det väldigt många bönder som inte ens hade hört talas om allmän rösträtt utan könsåtskillnad. Våra kvinnor passar inte för någon allmän rösträtt. Hos oss är kvinnorna till för att se efter hushållet, se efter barnen och se efter ugnen.” Greve Gejden utvecklade förstås sin argumentation på ett subtilare sätt, men den var i allt väsentligt identisk med bonden Kruglikovs åsikt. ”Jag har av mina kollegor i guvernementet fått fullmakt att förklara att de inte delar hr Zabolotnyjs åsikt att man inte kan leva utan direkt, jämlik, hemlig och allmän rösträtt. De finner att man kan leva även med allmän rösträtt, och erfarenheten visar att man ännu inte nödvändigtvis måste ge kvinnorna dessa rättigheter. Vi måste nu först själva vänja oss vid det parlamentariska arbetet med den sammansättning vi är vana vid, nämligen att församlingen bara består av män.”

Som bekant resulterade omröstningen om rättelsen i att majoriteten gick emot en utvidgning av förslaget till valreform. Samma öde vederfors det förslag som gick ut på att orden ”utan könsåtskillnad” skulle tas med. När det gäller den andra punkten i svarsadressen, där man krävde alla medborgares jämlikhet inför lagen, antogs tillägget ”utan könsåtskillnad” som kommittén föreslagit själv, efter någon debatt.

Inte heller nu var det någon företrädare för folkfrihetens parti som stod upp till försvar för rättelsen vid det allmänna sammanträdet utan det var arbetaren Michailitjenko. Om man noga följer förloppet i dumans debatter när svarsadressen utarbetades, får man tvärtemot vad feministerna försäkrar, ett ytterst ofördelaktigt intryck av kadetternas arbete för kvinnornas rättigheter. Nej, under den första dumans första dagar visade det sig att kadetterna inte var några pålitliga förkämpar för kvinnornas intressen.

”Ja men”, invänder feministerna till försvar för kadetterna, ”det var i alla fall kadetterna som på ett lysande sätt infriade kvinnornas förhoppningar under de minnesvärda ”kvinnodagarna” den 5, 6 och 8 juni.” Dumans medlemmar lade fram ett förslag till grundlag som stadfäste medborgarnas jämlikhet. I fjärde avdelningen av lagarna skrev man in principen att ”begränsningar som gällt personer av kvinnligt kön i civillagarna, i utbildning på alla nivåer och i den aktiva och passiva rösträtten och alla begränsningar överhuvudtaget i offentliga rättigheter avskaffas härmed, såvida inte detta hindrar väsentliga förpliktelser som är knutna till rättigheterna i fråga.” Denna gång satte kadettpartiet upp en rad talare som hävdade den kvinnliga befolkningens jämlikhet: Kokosjkin, professor Kirejev, professor Petrazjitskij – alla imponerande namn. Professor Petrazjitskij som mottagit den petition som Kvinno­sällskapet skrivit, krävde i ett omständligt tal lika rättigheter för kvinnorna på alla samhällslivets och politikens områden. ”Man anförtrodde mig ett uppdrag till riksduman”, sade professorn, ”i samband med vår lista. Till mig och deputeraden Kedrin skickade Ryska kvinnors välgörenhetssällskap en petition om kvinnornas jämlikhet med mer än 4 000 namnunderskrifter och jag fick i uppdrag att föredra den inför duman. Tyvärr har vi ännu inte tillerkänts rätten till

petitioner, så enligt gällande regler saknade jag möjlighet att fullgöra det uppdrag jag fått av Kvinnosällskapet. Men jag anser det vara en plikt att medverka – om än indirekt och i ringa grad – till att uppfylla de tusentals kvinnornas rättvisa önskemål och säga några ord från denna talarstol till stöd för avskaffandet av kvinnornas rättslöshet. Det är en desto större samvetsplikt, som kvinnofrågan tyvärr långtifrån väcker det intresse och den sympati som den förtjänar.”

Eftersom de som kämpar för kvinnornas jämlikhet kräver lika rättigheter för kvinnorna på det civilrättsliga området, främst arvsrätt, och tillträde för kvinnor till alla utbildningsnivåer, alla tjänster och alla yrken, måste han ju också ta upp frågan om kvinnornas medverkan i folkrepresentationen och de lokala självstyrelseorganen. Men då blev den gode kadettprofessorn själv ofrivilligt förvirrad av sin egen djärvhet och skyndade sig att urskulda sig inför partikamraterna som inte delade hans lidelse för kvinnornas rättigheter. ”Den främsta och skenbart radikalaste punkten på vårt program är att ge kvinnorna rösträtt till den lokala självstyrelsen och till folkrepresentationen. Att försvara denna punkt innebär på grund av fördomarnas utbredning att man offerar sitt anseende som seriös politiker och utsätter sig för hån. Desto större samvetsplikt anser jag det vara att här säga att statens, samhällets och kulturens intressen kräver att detta sista betydande steg tas – och kvinnorna får rösträtt.” Stackars socialistiska deputerade! Hur många gånger har inte de i så fall måst ”riskera sitt anseende som seriösa politiker”, när de framträtt till försvar för kvinnornas intressen!

Men professor Petrazjitskij tänkte naturligtvis främst på sina partikamrater – det var i deras ögon han riskerade sitt anseende som ”seriös politiker”. För att rädda sig undan anklagelser för ”utopism” och ”bristande allvar” måste han t o m kalla John Stuart Mills ande till sin hjälp: ”med stolthet kan jag peka på John Stuart Mill som föregångare när det gäller att hävda denna punkt. Redan vid mitten av förra seklet hade han den åsikten att kvinnorna bör få rösträtt ...” Men denne folkfrihetspartiets representant beslöt att sträcka sig ännu längre än Mill i självupppoffring för att förespråka kvinnornas jämlikhet: ”Jag går längre än John Stuart Mill. Jag menar att det är önskvärt att kvinnorna ägnar sig åt politik, och ju mer de ägnar sig åt den, desto bättre för staten, samhället och utvecklingen. Ni tycker att denna åsikt är underlig och paradoxal. Jag lägger märke till ironiska leenden, men jag hoppas att när ni hört mina förklaringar till slut, kommer ni att erkänna att detta åtminstone tål att tänka på. Vad är politik och vad innebär det att ägna sig åt politik? Att ägna sig åt politik – det innebär att ha omsorg om den gemensamma välfärden. Att intressera sig för politik – det innebär att inte intressera sig för sina egna privategoistiska intressen utan för det som ligger i den gemensamma välfärdens intresse.” ”Den allmänna välfärden och kulturen kräver av oss att vi ger kvinnorna politiska, dvs samhällseliga rättigheter och skyldigheter”, avslutade Petrazjitskij sitt tal.

Trots talets lysande utformning var den gode professorns argumentation knappast övertygande. Han byggde sina argument för kvinnornas lika rättigheter på den borgerliga liberalismens vanliga idealistiska grundval: ”den högtstående kulturen”, principen om ”den gemensamma välfärden”, om ”rättvisan”, ”humanitet” osv. Inte ett ord om kvinnoarbetets växande betydelse i folkhushållningen, inte ett ord om den politiska betydelse som den kvinnliga rösträtten skulle ha för demokratin ... Men mest karakteristiskt var det att samtidigt som han hävdade *principen* om kvinnornas jämlikhet, skyndade sig den gode professorn att lugna samhällsopinionen genom att påpeka att de teser han uppställt ännu långtifrån lett till verklig jämlikhet mellan könen. ”Även om våra teser om kvinnornas medverkan i förvaltning, statlig tjänst, folkrepresentation osv blir lag, skulle det vara naivt att tro att man på grund av dessa lagar skulle nå faktisk jämlikhet för kvinnorna inom administrationen, folkrepresentationen osv. Gamla fördomar, egoistiska intressen hos företrädarna för det privilegierade könet och andra hinder kommer länge – särskilt i början – att hindra inte bara att man når fullständig

jämlikhet och rättvisa utan t o m att man försöker närma sig denna. Endast ett fåtal exceptionellt skickliga och framstående kvinnor som är betydligt skickligare och mer framstående än de män som konkurrerar med dem som kandidater till deputerade, till administrationen osv, vinner dessa rättigheter i praktiken.” Med andra ord: ”Var inte rädda, kära kamrater, för att erkänna kvinnornas jämlikhet *i princip*, för i praktiken är det kravet ännu långt från att förverkligas.” Det behövdes tydligen en sådan refräng för att kadettmajoriteten i den första duman skulle vändas till förmån för kvinnornas jämlikhet.

Den diplomatiska takt som kadetterna visat så fort det varit tal om kvinnornas rättigheter har vittnat om att även om den allmänna opinionen i landet och kadetternas försök att behålla sin popularitet förpliktade dem att uttrycka sympati för kvinnornas demokratiska krav, så har å andra sidan ”den ansvarsfulla inställningen” hos det parti som de förhandlade med om kadettministärens bildande, tvingat dem att hålla sig inom gränserna för ”försiktigheten och realpolitiken.” Denna dubbeltydiga inställning var också orsaken till kadetternas obestämda åsikt i frågan om kvinnornas jämlikhet.

Kadetterna lyckades inte framhäva sin ”progressiva” inställning i denna fråga ens på bekostnad av högerns jämlikhetsmotståndare. Högern – förkroppsligad av greve Gejden – motsatte sig inte så mycket principen men de framhöll hur ”komplicerat” och ”besvärligt” det skulle vara att omsätta den i praktiken. ”Dessa rättigheter (dvs kvinnornas rättigheter)”, sade Gejden, ”är också utomordentligt komplicerade, för de berör samtidigt familjens rättigheter. F n följer hustrun efter mannen. Om hustrun lämnar mannen, grupperas följaktligen familjen kring mannen enligt vår lag. Om man ger kvinnan samma rättigheter som mannen, måste man genast utarbeta en lag om sammanboende makars separering och en lag om vilken av de separerade makarna som skall överta barnen. Det är inget man kan göra med ett penndrag; man måste fördjupa sig mycket i enskilda detaljer, i synnerhet när det gäller förhållandena bland bönderna, där dottern enligt sedvanerätten inte ärver egendom efter sin far om hon har bröder i livet. Följaktligen är hela bykommunsystemet uppbyggt på enheter av manligt kön. När väl kvinnan får samma rättigheter, måste hon naturligtvis också ha sin rätt både inom byalaget och till bondens egendom. Man kommer alltså in på ett synnerligen omfattande område här, och det är inte alls så lätt att behandla”.

Professor Kovalevskij höll med Gejden: ”lika rättigheter inom staten ger också medborgarna lika skyldigheter. När man diskuterar frågan om kvinnornas politiska rättigheter uppkommer därför genast också frågan om kvinnlig värnplikt – skall vi ha en kår av amazoner eller inte? Med all sannolikhet är det ingen som är beredd att bilda en amazonkår. Man måste göra samma korrigering i detta avseende som engelsmännen gjorde på Elisabeths tid, då den första allmänna landslagen upptecknades bl a av domare Cook. Engelsmännen uttryckte detta i en känd aforism: parlamentet kan göra allt utom att förvandla en man till kvinna och en kvinna till man.”

Till sist framträdde en tredje motståndare till kvinnornas jämlikhet, bonden Kruglikov. Men hans argumentering bestod mest av sentenser ur den heliga skrift: ”hustrun skall frukta sin man”, ”Eva skapades av Herren till hjälp för Adam och inte till att få lika rättigheter”, osv. ”Om de ger gummorna lika rättigheter, hur skall det då sluta? Vad skall då bönderna ägna sig åt? Skall kanske kvinnorna skickas till bymötet också? Och ut på åkern skall de väl också? Och de skall väl bli soldater då? Och karlarna stannar hemma?” frågade Kruglikov. Men han var en sådan obetydlig opponent och uttryckte så lite av böndernas verkliga inställning i detta historiska ögonblick att kadetten inte alls gick in i någon polemik.

Det var överhuvudtaget betecknande att det inte fanns en enda person i den första duman som försvarade kvinnornas rättslöshet och gjorde sig till tolk för den. Samma opinionsläge som skapades inom duman och som fick dumans majoritet att till sin egen förvåning själv föreslå

och tala för radikala, nästan ”socialistiska” reformer, drev duman längre åt vänster även i fråga om kvinnornas jämlikhet än den själv hade velat. Kadetterna flöt bara med strömmen i det avseendet. I stället för att ikläda sig rollen som lysande men isolerade förkämpar för de demokratiska principerna, bl a kvinnornas jämlikhet, fick de nöja sig med att instämma med vänsterns talare.

Förgäves väntade sig den liberala bourgeoisin att möta motstånd mot kvinnornas jämlikhetskrav från bönderna, vilkas tröghet, okunnighet och konservatism kunde förefalla borga för detta. Verkligheten krossade dessa ogrundade förväntningar. De ivrigaste, mest energiska men framför allt mest uppriktiga förespråkarna för kvinnornas rättigheter i duman var just böndernas representanter – trudovikerna. Även om deras argumentation var lite haltande ibland, även om också trudovikerna går i den borgerliga liberalismens spår och stärker sin bevisföring med hänvisningar till ”naturrätten”, ”rättvisan” och ”folkets välfärd” (jfr Zabolotnyjs tal), kände man trots dessa yttre brister att där fanns en väldig kraft – det var den osminkade verkligheten som skildrades av trudovikerna. För dem var kvinnornas jämlikhetskrav inte helt enkelt en plikt som de ålagts genom någon politisk petition, utan det var ett direkt, vitalt krav från ett helt befolkningsskikt, ett krav som hängde ytterst nära samman med klassintressena. De demokratiska principernas fullständiga seger över det gamla feodala systemet var en nödvändig förutsättning för böndernas fortsatta existens. Så länge det finns ståndsprivilegier, så länge det finns juridiska begränsningar som tynger någon enda liten del av böndernas skikt, kan folket inte andas med hela bröstkorgen, inte räta på sin böjda rygg som vant sig att bära på ”herrn”. ”Herrarna”, den del av mänskligheten som har alla rättigheter och alla privilegier, har bönderna inklusive bondkvinnorna klart tagit ställning emot. Det kanhända att böndernas politiska medvetenhet just vaknat, det kan hända att de hört talas om klasskampen för första gången i riksdumans salar. Men någonstans i deras undermedvetna har ändå den tanken vaknat att bondkvinnan ändå står närmare bonden även om hon ännu bara är en ”gumma”, än vad de främmande och fientliga företrädarna för bourgeoisin och adel gör. Klassinstinkten har lett honom till att helt korrekt se en garanti mot de andra klassernas makt i utsträckandet av rättigheterna också till bondkvinnorna. Det var nödvändigt att man ansträngde sig för att inte ”rättigheterna” skulle gå förbi ”ens egna – bondkvinnorna”. Denna böndernas synpunkt kom särskilt tydligt till uttryck vid bondeförbundens kongresser. Redan vid den konstituerande kongressen i juli 1905 påpekade delegaterna att ”eftersom vi bönder ju inte utestänger kvinnorna från att använda jorden vi skaffat oss, så vore det inkonsekvent att beröva dem politiska rättigheter. Det är särskilt viktigt i de trakter där männen lönearbetar på annan ort och kvinnorna är ensamma hemma.”⁷⁹ Som bekräftelse på denna tanke förklarade en av bönderna att de genom att skaffa kvinnorna rösträtt räknade med att skapa en ”andra armé” till försvar för böndernas intressen.⁸⁰ Kongressen fattade ett enhälligt beslut som gick ut på att ge kvinnorna *aktiv* valrätt till representativa församlingar, och en majoritet av röster (tre emot) uttalade sig för *passiv* valrätt. De beslut som togs på bondemötena (i Penza-, Charkov-, Kovno- och Poltava-guvernemenen m fl) visar att frågan om kvinnornas politiska rättigheter enligt böndernas uppfattning hänger nära samman med en utvidgning av deras egna rättigheter. Man behandlade inte kvinnornas rättigheter ur abstrakt rättvisesympunkt utan de dikterades av viktiga praktiska faktorer. Detta är förklaringen till att även bonderepresentanterna i första duman var uppriktigare och mer övertygande än kadetternas samlade ytliga vältalighet. Men ger trudovikgruppens agerande i första duman och böndernas krav på rättigheter för kvinnorna under 1905 oss rätt att räkna bönderna till de pålitliga och konsekventa förespråkarna för kvinnornas jämlikhet? Samtidigt som vi noterar trudovikernas förtjänster i förhållande till kvinnosaken, måste vi än en gång ta hänsyn till det samhällsklimat som dikterade de första folkrepresentanternas politiska ställningstaganden. Vi upprepar att när bonderepresentanterna krävde kvinnans medborgerliga och politiska frigörelse, arbetade de

bara för en så fullständig och definitiv lösning som möjligt på sin egen rättslöshet. Det var ett ögonblick då det gamla och det nya Rysslands intressen häftigt kolliderade, ett ögonblick då det verkade som om endast en radikal och total brytning med de gamla principerna kunde göra slut på de förhatliga resterna av det feodala byråkratiska systemet. Och ju grundligare denna brytning var, desto säkrare var det nya Rysslands seger. Från denna tidpunkt var det mycket som förändrades – inte bara i samhällsklimatet omkring oss utan också i böndernas egna psyken. Frågorna ställs inte längre så direkt och skarpt. De demokratiska kraven har kvar sin skärpa och angelägenhet men de har förlorat den högtflygande idealistiska karaktär, som massornas revolutionära stämning hade höljt dem i. Den välbekanta ”tillnyktringen” visade sig, även bland bönderna. Redan andra dumans trudoviker hade en helt annan karaktär än i den första duman, och jämlikhets kämparna riktade förgäves sin petition till duman till dem. Kvinnorna kan inte lita på bönderna så som på sina egna sanna bundsförvanter. Är det inte karakteristiskt att bönderna hävdade kvinnornas intressen och rättigheter – t o m under den revolutionära perioden – bara i den mån som dessa rättigheter stod i motsättning till de gamla ryska ståndsprivilegierna? Bönderna krävde lika politiska rättigheter för kvinnorna, lika andelar för bondkvinnorna. Men när det blev fråga om kvinnornas jämlikhet med männen inom bondeståndet, mötte likaberättigandet sällan någon sympati. Det gällde diskussionen om lika arvsrätt, kvinnornas rösträtt vid bymötena osv. När en ny samhällsrörelse åter aktualiserar den demokratiska representationens frågor kanske bönderna ställer upp för ”kvinnornas intressen”, men det kan lika gärna hända att de låter bli. Det ögonblick kommer aldrig tillbaka då det demokratiska Rysslands intressen för första gången blev en faktor i den öppna politiska kampen och kolliderade direkt och häftigt med ståndssamhällets, feodalismens och adelns gamla grundvalar, för trots reaktionens totala seger finns inte längre det gamla förrevolutionära Ryssland kvar . . . Om det politiska livet får ett lugnt förlopp och inga häftiga öppna konflikter uppstår, mellan det gamla och nya Ryssland, då kommer naturligtvis frågan om kvinnorna likaberättigande att övergå till en abstrakt princip som inte är omedelbart knuten till böndernas dagskrav och följaktligen inte förmår väcka någon särskilt sympati eller entusiasm.

F ö håller jämlikhets kämparna själva också på att tappa intresset för bönderna. De överför helt och hållet sina förhoppningar på kadettpartiet som de andligen ät besläktade med. Och även om det partiet mer än en gång i sitt förflutna gett upphov till tvivel på sitt engagemang för kvinno saken, så är det naturligtvis de gemensamma klassintressena som driver våra jämlikhets kämpar i armarna på kadetterna. Det kanske är de västeuropeiska kollegornas exempel som övertygar dem om att bourgeoisins fördomar mot kvinnoemancipationen bortfaller i samma mån som feministerna börjar samarbeta med liberalerna i sina försök att undfly ”de socialistiska grillerna”. Den borgerliga kvinnan vinner precis som den proletära kvinnan med nödvändighet tillträde till det ena yrket efter det andra där hon intar sin plats bredvid mannen ur sin klass och blir en samhällskraft som man måste ta hänsyn till vid en bedömning av klasserna. Att ignorera hennes krav och strävanden innebär att skada de egna klassintressena och att driva över den ena medlemmen efter den andra till oppositionen och på så sätt försvaga och splittra bourgeoisins egna styrkor.

Under trycket av arbetarklassens demokratiska krav å ena sidan och under pressen från den borgerliga kvinno rörelsen å den andra tvingas bourgeoisin att på allvar studera vilken roll i politiken som kvinnan kan anvisas samtidigt som hon förmås att rätta sig efter sina klassfränder och gemensamt med dem försvarar sina klassintressen. Ett av dessa medel att *oskadliggöra* kvinno rörelsen är metoden att dra in kvinnorna i det politiska livet men med fastställd egendoms census. Med den metoden slår man två flugor i en smäll: för det första stärker man egendomsrepresentationen, för det andra återför man oppositionella kvinno grupper till det borgerliga fadershuset. Om den borgerliga kvinnan får möjlighet att fritt avge

sin röst, kommer hon givetvis att använda den till att stärka klassens politiska makt och slutar förstås – utom vid enstaka tillfällen – att i kvinnoidealens namn stödja ”egendomens och disciplinens fiender”. ”Långt ifrån att utrota kvinnökönets politiska rättslöshet”, säger Clara Zetkin med anledning av detta, ”är kvinnlig censurrösträtt tvärtom ett medel att stärka de egendomsägande klasserna och bevara de exploaterade massornas politiska och sociala slaveri intakt. Det är inte alls förvånande att reaktionära krafter av olika schatteringar i alla länder upptänds av sympati med censurrösträtten för kvinnor. Deras sanna instinkt säger dem att det medlet till sin funktion i klasskampen mellan arbete och kapital inte är progressivt utan reaktionärt.”⁸¹

Zetkins riktiga syn på den betydelse och funktion som kvinnornas censusrepresentation har bekräftas ständigt av verkligheten. Man behöver inte gå så långt för att hitta exempel: den 28 januari 1908 var det ingen annan än oktobristerna – dessa principiella motståndare till kvinnornas jämlikhet – som lade fram ett lagförslag till riksduman om en reform av rösträtten till landstinget, där man förespråkade aktiv valrätt för kvinnor som innehar census (bostads- och skattecensus).

I artikel 10 av lagförslaget till Regler för val av distrikts- och guvernementsfullmäktige står det att ”rätt till deltagande i valförsamlingar för val av fullmäktige äger efter egendom (art 4) personer som har ryskt medborgarskap . . . om dessa personer . . . inom distriktet sedan minst ett år äger fast egendom som under den treårsperiod som föregått valen beskattats till ett belopp av minst 4 rubel om året i genomsnitt i distrikts- och guvernementsuppbörderna.” Och vidare fastställer artikel 11 av Reglerna att ”personer av *manligt* och *kvinnligt* kön äger rätt att delta i landstingsvalförsamlingarna, men den som inte uppnått 25 års ålder kan inte delta personligen i dessa församlingar”. Dessa artiklar förordnar om *aktiv* valrätt för censusägande kvinnor, men *passiv* valrätt medger inte oktobristernas lagförslag. Artikel 13 bestämmer att ”personer av kvinnligt kön som uppfyller de villkor som anges i art 4 och 10, har rätt att personligen delta i landstingens valförsamlingar men kan inte bli valda till fullmäktige”. Som ett slags kompensation för denna inskränkning får personer av kvinnligt kön som av någon anledning inte kan delta personligen i valförsamlingarna, rätt att lämna fullmakt att delta i valen åt släktingar av manligt kön som inte äger föreskriven egendoms-census, om dessa personer uppfyller övriga krav som ställts för personligt deltagande i landstingsvalen. Dessa personer kan väljas till fullmäktige. För vuxna väljare av båda könen som inte uppnått 25 års ålder stadgas rätt att överlåta sin röst på en person som motsvarar reglerna; i omyndigas ställe träder förmyndaren. Dessutom får (art 12 punkt 2) minderåriga väljare av kvinnligt kön lov att överlåta sin rätt till släktingar av manligt kön som inte innehar erforderlig census.

Hela lagförslaget är genomsyrat av en stark klassmentalitet. Dess uppgift är att befästa den besuttna klassens makt i landstingens självstyrelse. Det är förstås inte personrepresentationen som tar ett steg framåt utan egendomsrepresentationen. Både den census som lagförslaget grundar sig på, och bevarandet av väljarkurien – efter egendomsinnehav – vittnar om oktobristernas klara strävan att koncentrera den lokala självstyrelsen i händerna på egendomens representanter – till råga på allt de stora egendomsägarna. Att kvinnorna får aktiv valrätt beror naturligtvis inte på några principer utan det är en helt begriplig strävan att stärka det besuttna befolkningsskiktets representation. Kvinnorna dras med i fullmäktigevalet i syfte att ge de homogena klassintressena ett tillräckligt antal väljare med likartad förmögenhetsställning. Förordningen om landstingsmyndigheterna av 1890 begränsade i jämförelse med 1864 års förordning den krets personer som kvinnorna kunde överlåta sina röster till. Den andel fullmakter som kvinnorna lämnade visade sig vara synnerligen liten, och på grund av det stora antalet självständiga ägarinnor blev resultatet mycket ofta att deltagarna i landstingens väljarförsamlingar var färre än de som ställde upp i fullmäktigevalet.⁸²

Det fanns två lösningar på denna onormala situation: antingen kunde man utvidga ramarna som bestämde valrätten till landstingen, med andra ord ge de demokratiska befolkningsgrupperna tillträde till de lokala självstyrelseorganen; eller också kunde man behålla egendomscensus som det var och låta de tidigare rättslösa kvinnorna i de besuttna klasserna rösta i valen. Det var helt logiskt och naturligt att oktoberisterna stannade för den andra lösningen.

Om oktoberisterna verkligen hade haft avsikten att ta med kvinnorna i den lokala självstyrelsen – om de helst plötsligt hade upptänts av sympati för kvinnornas likaberättigande, då hade de naturligtvis inte begränsat kvinnornas rättigheter till *aktiv* valrätt. Men vid detta tillfälle var det enda viktiga att säkra ett tillräckligt stort antal väljare av den egna klassen, och det målet kunde helt uppfyllas genom att censusägande kvinnor togs med bland väljarna. Att en levande människa – kvinnan – endast är en förevändning, ett medel att skapa ytterligare en censurväljare betonas av det tillägg som gjordes till lagförslagets artikel 12. Enligt detta kan minderåriga väljerskor *överbåta* sina rättigheter till släktingar av manligt kön, som inte själva äger census.

Vad hade då våra jämlikhets kämpar för inställning till oktoberisternas lagförslag? Var de borgerliga kvinnorna positiva till det eller ledde censusprincipen som det grundar sig på och som helt uppenbart endast tillvaratar de besuttnas intressen till att den radikala vänsterflygeln bland jämlikhets kämparna fördömde det?

Ännu på hösten 1907 när man började diskutera en reform av landstingens självstyrelse efter principer som gav aktiv valrätt åt kvinnor som betalade landstingsskatt, var det en del medlemmar i Jämlikhetsförbundet som ställde sig ytterst positiva till förslaget. Och om de klagade på att en sådan reform var ofullständig, så berodde det bara på att den inte också gav kvinnorna passiv valrätt.⁸³ Men redaktionen för *Kvinnoförbundet* ställde sig inte solidarisk med denna del av jämlikhets kämparna utan satte t o m in en kommentar till en artikel som var positiv till den föreslagna reformen, och i den kommentaren uttryckte man åsikten att reformen av landstings självstyrelsen ”inte bör genomföras på annat sätt än på grundval av allmän rösträtt både för män och kvinnor”. Med denna kommentar betonade *Kvinnoförbundets* redaktion att de inte förrådde sina tidigare politiska principer utan fortfarande håller sin demokratiska fana högt. I samma nummer protesterade man skarpt i en ledarartikel mot oktoberisterna som inför valen till den tredje duman vänt sig till Moskvas kvinnor med ett upprop riktat till ”medborgarinnor med census” där man föreslog dem att de endast skulle överlåta sina röster till förmån för 17 oktober-förbundets kandidater. Då vägrade jämlikhets kämparna bestämt att stödja dem, även om de i viss mån känt sig smickrade över oktoberisternas upprop.⁸⁴ De sympatiserade synbarligen inte heller med det förslag till reform av den mindre landstingsenheten, som lades fram vid landstingsfunktionärernas kongress i augusti 1907. Det reformförslaget skisserade en passiv valrätt för kvinnor men de jämlikhets kämpar som grupperade sig kring *Kvinnoförbundet* blev inte entusiastiska över det. ”Orsaken till storsinthen hos dessa förespråkare för kvinnornas politiska rättigheter är naturligtvis uppenbar. Hela förslaget om en lokal reform bygger på en snäv censusprincip, och dess upphovsmän har tydligen utgått från en önskan att stärka klassens väljarkadrer och kanske också stödja sig på den kvinnliga konservatism som jämlikhetens motståndare så gärna talar om. Åtminstone för jordägarkongressen där varje någorlunda förnuftig tanke fastnade i en ogenomtränglig djungel av fördomar och klassmässig rovgirighet, var t o m denna nyhetsglimt kanske inte ett steg men i alla fall en lätt rörelse framåt.” (*Kvinnoförbundet*, 1907, nr 4.)

Jämlikhets kämparna uttryckte sin övertygelse att kvinnornas intressen inte skall möta någon sympati i den tredje duman där ”Dubrovins och Purisjkevitjs vänner fått större utrymme än t o m oktoberisterna” och de nämnde än en gång det nära sambandet mellan hur det går för

oppositionen resp för kvinnosaken i Ryssland. ”Varje nederlag för oppositionen skadar kvinnornas intressen svårt, men varje seger för oss närmare kvinnornas seger.” Det står alltså klart att Jämlikhetsförbundet ännu i november 1907 höll fast vid de demokratiska krav som låg till grund för deras program. De fördömde censusrepresentationen och inte ens utsikten att kunna rekrytera kvinnor som census-väljare stämde dem mildare eller gjorde dem välvilligt inställda till de föreslagna landstingsreformerna.

Men det har gått drygt ett och ett halvt år – vilka dystra, mörka, förtryckta år! Reaktionen håller sitt segerrika huvud högt. Den tredje duman stödjer beslutsamt och systematiskt reaktionen i kampen mot de reformer som krävs av de faktiska förhållandena. Den ena oppositionsgruppen efter den andra sänker sina krav. Är det då något att förvåna sig över att inte heller våra jämlikhets kämpar behållit sin tidigare inställning i frågan om den lokala självstyrelse reformen och dess valprinciper? Dessutom måste man göra ett förbehåll: vi har inga direkta hänvisningar till en ändrad inställning till censusrepresentation från feministernas vänsterflygels – Jämlikhetsförbundets – sida. Det lönar sig inte att bläddra igenom Förbundets litteratur för att försöka hitta ett direkt uttalande om jämlikhets kämparnas inställning till oktobristernas lagförslag. *Kvinnoförbundet* ägnar ett stort utrymme åt kritik och bedömning av detta lagförslag, men alla deras anmärkningar och kritik riktas inte mot lagens huvudinnehåll – *censusprincipen* – utan mot de begränsande artiklar i lagen som berövar kvinnliga skattebetalare passiv valrätt. *Kvinnoförbundet* citerar också den grundläggande kritik som Kvinnornas välgörenhetssällskap gjort av lagförslaget, men inte heller då nämner man med ett ord åt vilket håll man lutar själv. I vilken grad ställer sig Förbundet självt solidariskt med de bedömningar man publicerar? Har man inte några andra, viktigare argument mot oktobristernas lagförslag?

Men Kvinnosällskapet kritiserar lagförslaget i fråga ur rent feministisk borgerlig synpunkt. Med förebråelse påpekar de för oktobristerna att det nya lagförslaget inskränker kvinnornas rättigheter t o m jämfört med 1864 års förordning om landstingsmyndigheterna, som fram till reformen 1890 gav kvinnan rätt att överlåta sin census inte bara till släktingar utan också till vilken man som helst som ägde census i trakten i fråga. ”Men nu – 44 år efter att landstingsreformen genomfördes – begränsar man kvinnliga jordägares rättigheter till att liksom tidigare bara kunna överlåtas på de närmaste släktingarna, enligt en deklARATION från 30 medlemmar i riksduman.”⁸⁵

Med betydligt större energi går Kvinnosällskapet emot förslagens artikel 13, där en kvinna som äger fastställd census, vägras rätt till valbarhet. ”Ofrivilligt får man tanken att utvidgningen av kvinnornas valrättigheter genomförs i ett syfte som inte har något gemensamt med kvinnornas egentliga intressen” – detta oväntade avslöjande gör feministerna. Och när de försöker överbevisa lagförslagens upphovsmän om ”brist på uppriktighet och engagemang i kvinnosaken”, förklarar de att ”både förordningen om landstingsmyndigheterna och lagförslaget från de 30 medlemmarna av riksduman har en definition av kvinnlig rösträtt som står i kraftig motsättning till den grundläggande principen om rätt till valdeltagande. Som grundprincip för valdeltagande erkänner de egendom men inte person. Och detta synsätt ändras plötsligt: så fort det gäller kvinnor följer lagstiftaren inte längre egendomen som villkor för rätt till valdeltagande utan personen. Denna motsättning i förordningen om landstingsmyndigheterna som kränker idén om rättvisa, påvisades av många landstingsmän redan 1903, när man undersökte frågan om en förändring av censusnormerna.”⁸⁶

Det är uppenbart att om bara oktobristerna hade förespråkat passiv valrätt för kvinnor med bibehållen censusprincip, skulle feministerna ansett frågan löst med all tänkbar rättvisa och mött reformförslaget med jubel. Det bekräftar feministerna själva i den deklARATION som Kvinnosällskapetets råd gjorde med anledning av lagen. Genom att bara rekommendera att man skulle avskaffa ”den begränsning av kvinnornas rätt som föreslås i artikel 13 i de 30

dumamedlemmarnas deklaration” undviker de helt frågan om en radikal omarbetning av lagförslaget med avseende på kvinnornas rättigheter. Feministerna varken protesterar mot censusprincipen som grund för landstingsrösträtten eller påpekar de påtagliga orättvisor som uppstår på grund av röstfördelningen på egendomskuria eller kräver någon sänkning eller ändring av censusedningarna ...⁸⁷

Det är inte förvånande att högerfeministerna kring Kvinnoallskapet har en sådan inställning till census-principen. Vi har redan flera gånger påvisat deras klart uttryckta damkaraktär. Men har det radikala Jämlikhetsförbundet samma ståndpunkt? Vad innebär Förbundets envisa motvilja mot att uttala sin egen åsikt om oktoberisternas lagförslag? Betyder det att de kommentarer som Förbundet gjorde för ungefär ett år sedan till fr Bezobrazovas artikel fortfarande gäller – att Förbundet fortfarande är principiell motståndare till census? Eller är det tvärtom så att Förbundet utan att ändra sina principer hunnit ändra sin ”taktik” så radikalt att de anser det fullt acceptabelt att inte bara låta bli att aktivt kämpa emot ett förslag som bygger på census-principen, utan också låta bli att kritisera den principen i sina spalter? Det verkar som om även vänsterflygeln bland feministerna bestämt sig för att tåga ihjäl den känsliga censusfrågan och se om inte oktoberisterna skall genomföra denna lag som är så gynnsam för de borgerliga kvinnorna. Den utgör ju ett första steg mot det avlägsna målet ”principiella” landvinningar för kvinnorna. För ö stod inte oktoberisterna ensamma vilket också *Kvinnoförbundet* meddelar: kadettfraktionen i duman beslöt å sin sida i frågan om kvinnornas rättigheter att endast införa följande rättelse i lagförslaget: i artikel 10 efter ordet ”person” görs tillägget ”av båda könen” och artiklarna 12 och 13 bortfaller av sig självt när man tar med dessa ord. ”För den händelse kommittén eller duman skulle avslå rättelsen som ger kvinnorna passiv valrätt, anser folkfrihetspartiets fraktionskommitté att man måste rösta om artiklarna 12 och 13 i deras nuvarande form, eftersom den rätt till fullmaktsöverlåtelse som stadgas i de artiklarna är en viss, om än helt obetydlig kompensation för förlusten av passiv valrätt.”⁸⁸

Alla dessa indirekta påpekanden leder oss till slutsatsen att feministernas vänsterflygel delar den inställning i frågan som Kvinnoallskapet har. Men – ce n'est que le premier pas qui coûte.* Vem garanterar att inte jämlikhetskamparna när väl censusprincipen godkänts inom den lokala självstyrelsen, anser det acceptabelt att införa den principen även i folkrepresentationen? Naturligtvis kommer de att tillgripa hela arsenalen av ”taktiska” resonemang. De försäkrar oss att bara de censurägande kvinnorna kunnat tränga in i folkrepresentationen så kommer de att röja väg för politiska rättigheter åt alla kvinnor. De skall gå i bräschen och dra med sig de kvinnor som inte äger census... Hur frestande dessa vackra sagor än låter, är de ändå bara sagor avsedda för lättrogna själar. Verkligheten avslöjar dem obarmhärtigt. Det finns exempel: så gripande de norska feministerna var i sin kamp för censusrösträtt för kvinnor i de lokala självstyrelseorganen, så övertygande de var när de förklarade för de proletära kvinnorna att de måste ”ge sig till tåls” och ”vänta lite” med sitt engagemang för kvinnosaken, tills kvinnorna som hade census fått samma rättigheter som männen. När de väl hade fått sina rättigheter, skulle de nämligen givetvis sätta in alla krafter på att omorganisera den lokala självstyrelsen efter verkligt demokratiska principer. Och hur gick det? Har de borgerliga kvinnorna gjort så mycket som ett enda försök i den riktningen? Tvärtom: de har isolerat sig ännu mer från de proletära kvinnorna, som fortsätter sin orubbliga kamp för allmän rösträtt. Men 1907 när stortinget tog upp frågan om att utsträcka rösträtten till kvinnor som ägde stipulerad egendomsensus, då stödde feministerna censurrepresentationen med hela sin klasslojalitet, och därmed tog de avstånd från arbetarna som krävde att census helt skulle avskaffas. De vägrade t o m att delta i en storslagen demonstration som arbetarklassen ordnade för att manifesteras sitt stöd för ett lagförslag som ville ge rösträtt till alla vuxna medborgare och medborgarinnor. Vilken ståndpunkt de norska feministerna

* Det är bara första steget som är svårt. Ö.a.

kommer att inta i valkampanjen våren 1909, där de för första gången kommer att delta såsom röstberättigade medborgarinnor, – det får framtiden utvisa. Men arbetarpartiets avsikt att göra denna valkampanj till ett fälttåg för den allmänna rösträtten har hittills bara fått ett synnerligen kyligt mottagande bland feministerna.

Vad feministerna än säger är klassinstinkten alltid starkare än de välvilliga försöken utanför klasspolitikens område. Så länge rättslösheten jämställer feministerna med ”de små systrarna” kan de borgerliga kvinnorna förespråka de allmängiltiga kvinnointressena helhjärtat. Men när gränsen dras upp – när den borgerliga kvinnan fått tillträde till politiken och lämnat sin ”lilla syster” lika rättslös som förut, övergår hon från att tidigare ha hävdat de ”allmänna kvinnorättigheterna” till att ursinnigt hävda sina klassprivilegier. Varje gång feministerna börjar förklara för arbeterskorna hur nödvändigt det är med gemensam kamp för att förverkliga någon ”allmänkvinnlig” princip, blir därför arbetarklassens kvinnor helt naturligt misstroagna och försöker först och främst ta reda på om det ligger något nytt privilegium för endast borgerliga kvinnor dolt därbakom.

Men, invänder nu de sårade jämlikhets kämparna, även om det ligger en del omedveten klassavsikt i våra strävanden så försvagar det väl inte vårt arbete, vår kamp för kvinnornas politiska frigörelse? Ni kan inte förneka att vi gjort en lång rad insatser för att uppnå jämlikhet för kvinnorna. Det kan hända att den proletära kvinnan var först när det gäller kampen för ekonomisk frigörelse, hon kanske är före oss när det gäller att lösa familjeproblemet i praktiken – men i kampen för kvinnornas politiska emancipation släpper vi inte ifrån oss initiativet. Vi är avantgardet i kampen för kvinnornas politiska rättigheter. Kom ihåg Olympe de Gouges, kom ihåg alla de stora, heliga namnen på kvinnorna på denna och på andra sidan havet som ägnat sitt liv åt kvinnornas jämlikhetskamp – så måste ni erkänna att dessa pionjärer för den borgerliga feminismen røjde väg för alla kvinnor ...

Vi skall se efter om detta påstående är riktigt.

När feministerna beskriver kvinnornas heroiska kamp när de stolt berättar om sina insatser för den politiska jämlikheten, brukar de ställa upp ett galleri av kvinnor, där Olympe de Gouges, Rose Lacombe, Abigail Smith Adams och andra feministiska pionjärer intar hedersplatsen. Från dem räknar feministerna sin härkomst. Och något som är betydligt viktigare: dessa utan tvekan ljusa, hjältemodiga kvinnogestalter tillskriver de hela förtjänsten av att ha tagit upp frågan om kvinnornas politiska rättigheter. Den roll som kvinnomassorna spelat och den effekt som deras direkta deltagande i kampen för sitt lands politiska frigörelse har haft, försvinner på något sätt helt ur bilden för de borgerliga jämlikhets kämparna. När de ur sin snävt feministiska synpunkt bedömer kvinnornas öppna aktioner under den franska revolutionen, under Amerikas befrielsekamp osv, tar de ingen som helst notis om den oerhörda betydelse som kvinnans deltagande i den allmänpolitiska kampen hade för hennes politiska emancipation, och alla insatser på det området tillskriver de naivt två-tre heroiska kvinnor som med sin energi och hängivenhet för ”saken” förmådde blåsa liv i den feministiska rörelsen. Kvinnoemancipationens pionjärer kämpade osjälviskt omgivna av fientligt inställda män för att principen om kvinnornas likaberättigande skulle erkännas. I sin outröttliga kamp mot det andra könet lade de första förkämparna för jämlikheten grunden för den framtida feministiska rörelsen. Sedan dess har kvinnorna slagit in på en riktig väg, slutit sig samman med varandra och har efter ett sekel nått framgångar när det gäller den politiska frigörelsen som kvinnorna inte kunnat drömma om någon gång tidigare i mänsklighetens historia.

Men har kvinnorna verkligen nått dessa framgångar genom kamp mot det andra könet?

Vi står inför två kampmetoder. Den ena är att arbeta gemensamt med dem som kämpar för en genomgripande förändring av samhällssystemet. Den andra är att ena kvinnorna kring kampen

för deras speciella kvinnliga intressen. Vilken av dessa två metoder är det då som haft och ännu i dag har inflytande på kvinnokampens resultat?

Låt oss återvända till tiden för den stora franska revolutionen. Det är här som feministerna finner ursprunget till dagens borgerliga feministiska rörelse. ”Kvinnans ställning var lika usel och eländig som mannens under den förrevolutionära epoken. Då existerade verklig jämlikhet mellan könen, men den jämlikheten bestod i lidande, orättvisor, missbruk och förföljelse från feodalismens och absolutismens sida.”⁸⁹ Kvinnorna led verkligen under ett och samma samhällsförtryck. Bondkvinnan, hantverkarskan och månglerskan plundrades och ruinerades med samma snikenhet av den kungliga statskassan som bonden, hantverkaren och köpmannen. Den gamla regimens partiska korrumpierade domstol förföljde sina offer med samma grymhet och orättvisa antingen de var män eller kvinnor och dömde dem till lika tunga, skändliga straff, tortyr och avrättningar . . . Och svälten – det franska folkets eviga oföränderliga gissel under tiden före revolutionen – skonade den kanske kvinnorna? Den beredde dem tvärtom dubbelt lidande – både för sig själva och för barnen . . . Men bitterhet, förtvivlan, vrede och hat fyllde också i lika mått sinnena hos både männen och kvinnorna i det gamla Frankrike.

Den väldiga rörelsen kunde under dessa förhållanden inte gå de franska kvinnorna spårlöst förbi. Oavsett sin egen vilja drogs ”det täcka könets” representanter in i folkets gemensamma rörelse, i den storslagna politiska kampen. Somliga gick med för att kämpa för friheten, för jämlikheten, för rätten till bröd, andra för att skydda sina sedvanliga rättigheter och privilegier och försvara dem mot ”den upproriska pöbeln”. Kvinnorna övergav hemmets fredliga härd, lämnade de förgyllda salongerna och gick ut på den allmänpolitiska kampens törnbeströdda väg. När folkupprorets första åskmuller hördes, stod ”folkets dotter” i främsta ledet bland fosterlandets frihetskämpar. Döm själva – vilket hade störst betydelse för kvinnornas politiska emancipation, för att principen om kvinnans jämlikhet skulle erkännas: kvinnosällskapen och -klubbar, tidningarna, flygbladen och de speciella kvinnopetitionerna eller den första revolutionära gnistan som tändes av kvinnorna i Dauphiné⁹⁰, Angers-kvinnornas revolutionära manifest – den första svalan av protest mot det feodala monarkistiska godtycket, deras deltagande i stormningen av Bastiljen, deras tappra marsch till Versailles, deras aktiva samarbete i den federala rörelsen 1790, deras självupppoffrande försvar av det nya Frankrike och deras hängivenhet för frihetens sak? Om vi skulle komma på idén att räkna upp alla hjältemodiga handlingar som kvinnomassorna gjorde under den stora franska revolutionen, skulle vi få skriva en hel bok. Kvinnorna i Dauphiné och Bretagne var de första som förkastade regeringens upprop, därpå följde medborgarinnorna i Angoulise och Chevenseau. Vid deputeradevalen till Riksförsamlingen samlades ”bondkvinnor och småborgerliga kvinnor (i Angoulise och Chevenseau) privat och avgav sina röster, vilket inte ledde till någon protest från myndigheten.” Fiskmånglerskorna i Paris sände en deputation till det tredje ståndets väljarsamling den 2 maj 1789 för att entusiasmera väljarna och påminna de blivande deputeraderna om folkets behov. Den 19 maj skickade torgmånglerskorna i sin tur en hälsning till väljarsamlingen där de enträget upprepade: ”Glöm inte folket, herrar!” Med en storartad manifestation firade kvinnorna den glada händelsen den 4 augusti. För att täcka ett underskott som hotade staten kom en första kvinnodeputation den 7 september till Nationalförsamlingen och överlämnade sina smycken till fosterlandet. Den 5 oktober höjde kvinnorna upprorsfanan och genomförde med egna krafter en av revolutionens mest betydelsefulla aktioner – den berömda marschen till Versailles. Kvinnorna visade öppet sin indignation efter kungens flykt till Varennes, och vid Ludvig XVI:s installation i Paris gjorde de männen äran stridig vid försvaret av stadsportharna. Kvinnorna deltog livligt i den minnesvärda petitionen på Marsfältet och befann sig bland offren för blodbadet som är förknippat med den händelsen.

Den 20 juni 1792 kunde man se skaror av kvinnor tillsammans med män både på gatan intill Tuilerierna och i den lagstiftande församlingen.

Den avgörande dagen – den 10 augusti – när monarkins sista timme slog, kämpade kvinnorna i de främsta leden och ”utmärkte sig genom sin oförskräckthet och sitt mod”. När nyheten spreds som en kuslig larmsignal över Frankrike att ”fosterlandet var i fara”, lämnade kvinnorna sina fredliga kvinnoyrsslor och beväpnade sig och gick liksom sina män, soldaterna, till slagfältet . . . Historikerna konstaterar att de försvarade friheten och de demokratiska landvinningarna lika ivrigt och tappert som männen. Och samtidigt ställde kvinnorna oftare än männen upp till försvar för den missgynnade och fattiga delen av befolkningen. Är det förvånande? Kvinnomassorna som dragits med i rörelsen var ju också själva fattiga och missgynnade. De fick känna på förtrycket och orättvisan i det rådande samhällssystemet ännu hårdare och påtagligare än männen. Det var de – ”folkets döttrar” – som organiserade kvinnouppror i syfte att sänka livsmedelspriserna som drivits upp med konstlade medel. Det var de som med sin energi och självupoffrande kamp framtvingade samhällelig hjälp till de svältande människorna och de genomdrev en rad åtgärder emot bröduppköparna.

Har inte dessa aktioner av kvinnomassorna och många fler insatser som inte räknats upp här bidragit till att kvinnorna vunnit erkännande som jämlika medborgare, låt vara endast i princip? T o m feministernas glödande agitation bleknar och försvinner inför kvinnornas aktiva konkreta handlande för hela folkets sak. Vilken praktisk betydelse skulle den mest lysande och begåvade argumentation för *principen* om kvinnornas jämlikhet kunna ha, om kvinnorna inte hunnit visa att de är entusiastiska frihetskämpar och politiskt medvetna medborgarinnor? För de senaste framgångarna för kvinnornas politiska emancipation har sådana framstående revolutionärer som mme Robert-Coralio, Thé roigne de Méricourt, Legros m fl ”anonyma” medborgarinnor som inte deltagit direkt i den nybildade feministiska rörelsen, haft lika stor betydelse som Olympe de Gouges, Rose Lacombe och Etta Palm Edler. F ö är även dessa kvinnors namn nära knutna till de stora revolutionära händelserna: de första feministerna var framför allt folkets frihetskämpar. Olympe de Gouges deltog visserligen inte i gatudemonstrationerna. Man kunde inte möta henne bland dem som kämpade under de blodiga och upproriska dagarna. Men tillförlitliga fakta visar att även om hennes hjärta brann för kvinnans frigörelse, upphörde det aldrig att slå för frihetskämparna och att lida med folkets massor. ”Under den svåra hungersnöden lyckades hon med hjälp av ett offentligt upprop och sitt eget exempel åstadkomma att en stor mängd rika kvinnor osjälviskt skänkte staten sina smycken. Hon beskrev på ett skakande sätt en asyl för fattiga i Saint-Denis och gjorde en ingående undersökning av det ökande tiggeriet, som blivit en brännande fråga. I kampen mot fattigdomen krävde hon först att samhället skulle inrätta hjälpkassor, men sedan hon insett det förödmjukande i att ta emot allmosor, började hon att i tal och skrift agitera för att statliga mönsterverkstäder skulle organiseras, vilket också delvis skedde.” (Lily Braun: Kvinnofrågan, s 72.) För henne var kvinnans frigörelse endast det logiska fullbordandet av nationens frigörelse, den efterlängta demokratins fullständiga seger över den förhatliga feodala och monarkistiska regimen.

Rose Lacombe ägnade sig kanske med ännu större iver än Olympe de Gouges åt frihetens sak. Den 10 augusti vann hon ”medborgarkransen” för sin tapperhet. Hon bevakade noggrant konventets intressen, dit hon denna dag ständigt gått med anklagelser och förslag. Sedan hon blivit den obetvingliga ledarinnan för de republikanska och revolutionära kvinnornas förbund, använde hon sin fångslande vältalighet inte bara i propagandan för kvinnosaken utan ännu mer i frihetens tjänst.

Etta Palm Edler ägnade sig åt alla systerorganisationerna och tävlade i det avseendet med Louise Robert-Coralio. Edlers feministiska strävanden väckte misstro och fördömande hos

Louise Robert, men som en klok politiker som förstod vilket nära samband som råder mellan det allmändemokratiska arbetet och kvinnornas befrielseörelse, ändrade hon småningom sin inställning till feministerna och ägnade t o m utrymme åt kvinnofrågan i tidskriften *Le Mercure National*, som hon redigerade.

Men hur stora insatser de första medvetna feministerna än gjorde för kvinnorörelsen, så räckte det inte med några enstaka torftiga feministiska principer för att frågan om kvinnornas jämlikhet skulle bli en praktisk uppgift för samhället. Det var nödvändigt att kvinnomassorna förenade sina krafter i den allmänna befrielsekampen, att de visade i *praktisk handling* att de var medborgarinnor och lika intresserade som männen av att det nya Frankrike segrade över det gamla. Det var inte genom att överlämna separata petitioner och upprop, bilda separata klubbar, tala om sina kvinnorrättigheter och agitera för sina specifika kvinnointressen som kvinnorna i samtidens ögon fick sin nimbus av verkliga medborgarinnor, utan det var genom att försvara den gemensamma saken tillsammans med männen som jämlika kamrater och vapenbröder. Avskiljandet av de särskilda kvinnokraven från raden av demokratiska krav var utan tvekan effektivt i den meningen att det tillät att man ägnade dem en speciell uppmärksamhet som bidrog till att väcka kvinnornas eget självmedvetande. Men hur stora de första feministernas förtjänster än var, får man inte glömma att själva begreppet jämlikhet mellan könen uppstod på grundval av kvinnornas kamp för folkets gemensamma ideal.

Feministerna överdriver de insatser som de första förkämparna för kvinnornas jämlikhet gjort för kvinnornas befrielseörelse och de underskattar samtidigt den allmänna demokratiska rörelsens betydelse och är beredda att klandra den franska revolutionen för att den "inte gett kvinnan någonting".

Är detta klander riktigt och i så fall – i vilken omfattning? "Könsantagonismen" märktes allt mindre under tiden före den franska revolutionen och under de första revolutionsåren. När folket reste sig i en rättmätig revolt för att slita sina bojor, fick kvinnorna ett varmt mottagande från männen i sin klass då de sällade sig till frihetskämparna.

Det var inte bara bönderna och städernas småfolk som inte hyste någon som helst fiendskap gentemot kvinnornas emancipationssträvan, utan också mellanbourgeoisin och storbourgeoisin som erövrat "människans naturliga rättigheter". De betraktade denna strävan som den demokratiska rörelsens logiska fullbordning och stödde den därför t o m i viss mån. Visserligen hade frågan om kvinnornas jämlikhet främst en abstrakt karaktär, men även det var ett gynnsamt symptom för kvinnorna. Kom ihåg med vilken uppmärksamhet och sympati som alla de tre provisoriska franska regeringarna uppmuntrade kvinnorna att medverka i samhällslivet. Lassre berättar: "När kvinnornas delegater kom till folkets representanter med petitioner eller gåvor till folkets sak och med förslag till insatser för det nationella försvaret och beväpningen, när deras röster ljöd från den avlägsna landsorten i deklamationer om utbildning eller amazonförband eller hjälptrupper till nationalgardet, när de avslöjade missbruk, orättvisor, faror och sammansvärjningar i kollektiva eller enskilda petitioner eller när de lade fram en resolution om reformer – då applåderade man och tackade dem. De fick motta hedersbetygelser och de omnämndes i rapporterna." ⁹¹

Samma sympati för kvinnorna och deras emancipationssträvanden framgår av flera försök att genom den revolutionära lagstiftningen omorganisera ungdomens uppfostran och utbildning efter könsjämlikhetens och demokratins principer. Är det inte betecknande att ett lyceum – något slags fritt universitet med tillträde även för kvinnor – bildades strax före franska revolutionens början på initiativ av Montesquieu, Lagarpe, Condorcet och andra encyklopedister. Madame Roland, Tallien och Sophia de Grouchie (senare Condorcet) var ständiga besökare där. En av det tredje ståndets ideologer, den övertygade demokraten Condorcet framträder under de första revolutionsåren som en inspirerad agitator för kvinnans jämlikhet

och motiverar sin argumentation med kravet på fullständig demokratisering och teserna om ”naturrätten”, som gäller lika mycket för båda könen.

Den missunnsamma inställningen till kvinnornas emancipationsförsök och den avtagande sympatin börjar märkas först under revolutionens senare period, först då huvudfienden redan är besegrad, det feodala monarkistiska systemet krossat och då det tredjeståndet börjar få fast mark under fötterna. Ett fortsatt stöd från det tredjeståndet åt extrema demokratiska krav hotar bara att hindra konsolideringen av deras klassmakt. Och konventet beslutar att lägga sin tunga hand över kvinnornas emancipationssträvanden. I sina antifeministiska tal och angrepp på ”kvinnornas vettlösa strävan att bli män” försvarade Amar och Chaumet instinktivt det tredjeståndets privilegier mot demokraternas anspråk i form av den svältande, utarbetade, lidande ”kvinnopöbeln” som belägrade konventet och hotade det. När det tredjeståndet tillbakavisade kvinnornas krav på jämlikhet, agerade de inte så mycket mot kvinnorna som sådana som mot den egendomslösa demokratins anspråk på nya rättigheter och friheter. Samma krav som kvinnorna ställt under revolutionens inledningsskede tillsammans med den revolutionära bourgeoisin, föreföll i det ögonblick då det tredjeståndet konsoliderat sin makt endast vara ett uttryck för det påträngande missnöjet hos den oroliga ”pöbeln” som ständigt hotade välbefinnandet för vännerna av ”ordning och egendom”. Revolutionens kvinnorörelse var så nära förknippad med kampen för de allmänna demokratiska principerna att den med nödvändighet var dömd till undergång i och med att vännerna av egendom, census och ordning hade segrat. Kvinnorna som ryckts med och hänförs av folkupprorets våg, stod nu plötsligt på grund, när revolutionens skummande vågor på nytt drog sig in mot stranden. I påtvingad passivitet följde de nu med ögonen det borgerliga välståndets fartyg som seglade förbi dem.

Men trots detta försyndar sig feministerna mot den historiska sanningen när de påstår att den franska revolutionen ”inte gett kvinnan någonting”. Det är sant att den fullbordade omvälvningen inte förverkligade frigörelsen av *kvinnan* som sådan. Men kan man hävda att kvinnan som medborgarinna och som människa inte vann något på den gamla förrevolutionära regimens fall? Hade inte de flesta principer som proklamerades i rättighetsdeklarationerna 1789 och 1793 samma inställning till alla franska medborgare antingen de var kvinnor eller män? Blev inte ”friheterna” och de privilegier som hörde ihop med dem även de franska kvinnornas arvedel? Personlig integritet, skydd från feodalismens förtryck och godtycke och t o m den beryktade garantin för ”den privata egendomen” – gällde inte alla dessa revolutionens landvinningar även den kvinnliga delen av Frankrikes befolkning? Frihet att följa sitt samvete, jämlikhet inför domstolen, garanti mot att gripas och arresteras vid tillfällen som lagen inte förutsett – alla dessa landvinningar gällde kvinnan lika mycket som mannen. Hädanefter kunde hon fritt och öppet hävda sina åsikter. Och den för kvinnan oskattbara rätten till skilsmässa som erkändes av revolutionen, var den ett obetydligt framsteg för henne? Vi skall bara inte tala om införandet av näringsfrihet och avskaffandet av skråprivilegierna.

Det är sant att den nya regimen lade nya bojor på kvinnan. Det var den som utarbetade den berömda Code Napoleon som missgynnade kvinnorna så. Det var den som legaliserade den övervakade prostitutionen och gav sin välsignelse åt det kränkande reglementet . . . Den nya regimen förbjöd också kvinnorna att organisera sig och på så sätt bevaka sina intressen som kvinnor. Men härvid riktade sig det tredjeståndet inte så mycket mot kvinnorna som mot *kvinnan* i det växande industriproletariatet som genom att organisera sig skulle kunna resa sig och hävda sina klassintressen. Skadade inte det förbudet proletariatets intressen i ännu högre grad än det skadade kvinnoemancipationens pionjärer? Hindrades inte arbetarrörelsen i högre grad än feministrörelsen av de restriktiva lagarna i Frankrike efter revolutionen? Både för

kvinnorna och för arbetarna fanns det bara en sak att göra – att låta sig nöja med de få landvinningar som bourgeoisins framträngande makt ännu lämnat kvar åt demokratin.

I sin strävan att avlägsna alla hinder som stod i vägen för den slutgiltiga konsolideringen av dess makt, tog bourgeoisin knappast hänsyn till arbetarmassornas krav och ignorerade fullständigt kvinnornas intressen. Detta var följande helt naturligt. Vid den tidpunkten existerade ännu inte någon bestämd samhällsklass vars ekonomiska intressen gjorde kvinnans jämlikhet nödvändig. Kvinnornas kamp för sin politiska frigörelse kunde få och fick också allvarlig politisk betydelse först med uppkomsten och utvecklingen av den allmänna arbetarrörelsen, som strävar att förverkliga den sanna och fullständiga demokratin ideal.

* * *

I Amerika hade man ännu tidigare än i Frankrike hört kvinnorna kräva sina rättigheter och jämlikhet. Där rådde samma nära, oupplösliga samband mellan den allmänna demokratiska rörelsen och den kvinnopolitiska rörelsen, som vi sett i Frankrike. De amerikanska kvinnorna stödde energiskt sitt lands frigörelsesträvan och deltog aktivt i kampen för Amerikas självständighet. Sådana namn som Mercy Otis Warren och Abigail Smith Adams står inte bara på listorna över de första förkämparna för kvinnornas jämlikhet utan har också fått en hedersplats i historien om Amerikas frigörelsekamp. Mercy Warren hävdade bestämt att det var nödvändigt att avskilja sig från metropolen, redan långt innan Washington själv kommit på tanken. Hon var personligen med om att författa självständighetsförklaringen. Kravet på jämlikhet för kvinnorna – dessa pålitliga kamrater och förkämpar för frihet och demokrati – var bara en logisk fullbordning av de amerikanska medborgarnas allmänna demokratiska strävan. Detta krav följde så naturligt av de allmänna demokratiska idealen och dess förverkligande drog upp en sådan skarp gräns mellan Gamla och Nya världen att det var två stater i den unga republiken – New Jersey och Virginia – som först i världen proklamerade samma rösträtt för kvinnor som för män.

Men knappt hade jublet lagt sig efter den seger som vunnits över det gamla systemet och knappt hade den tidigare fienden slutat hota mellan- och storbourgeoisins intressen som visat sig behärska situationen, så upphörde den konsekventa demokratin att väcka samma entusiasm och sympati som förut. När den unga republiken utarbetade principerna för den federala konstitutionen, vägrade man att ge lika politiska rättigheter åt sina kamrater – kvinnorna. Kvinnorna själva som hade kämpat sida vid sida med männen och inte haft en tanke på att avskilja sina intressen i en separat kamp inför den gemensamma fienden, gick nu för första gång ut med rent feministisk propaganda i väntan på förbundskongressens beslut och krävde att få politiska rättigheter. Men den nya republikanska regeringen lyssnade inte på deras krav utan inskränkte sig till att ge kvinnorna tillträde till utbildning på samma grunder som männen. Det var den enda landvinning som de kvinnor som kämpat för Amerikas självständighet, kunde skryta med.

Amerika och Frankrike kan tjäna som åskådningsexempel på hur obetydliga och svaga feministernas försök egentligen är att förverkliga sina krav i de fall då de inte finner stöd hos någon samhällsklass som kämpar för deras intressen. Så länge som det var fördelaktigt för bourgeoisin att stödja kvinnornas emancipations-strävanden, främjade den deras intressen och slängde till och med ibland åt dem några smulor av sitt överflöd. Men knappt hade den fått fast mark under fötterna förrän alla ansträngningar inriktades på att enbart befästa den egna nyvunna makten. Tillsammans med kravet på ett valsysteem med fyra kategorier och andra besvärliga krav från demokraterna förkastade man då också kvinnornas krav, så länge man inte mötte ett gemensamt motstånd från de breda organiserade folkmassornas sida.

Men, skyndar sig feministerna att invända, det är orättvist att hämta exempel från en så avlägsen epok och gräva ut ”den arkeologiska forntiden”. Det är klart att feminismens

inflytande på kvinnornas framgång var ytterst obetydligt under Amerikas självständighetskamp eller under den franska revolutionen. Den feministiska rörelsen hade ju nått och jämt bildats. Det var de första uppflammande och strax slocknande gnistorna av den kommande, starkt lysande lågan. Den borgerliga kvinnorörelsen har vunnit kraft och betydelse under de senaste 20-25 åren och för att bedöma de resultat den har nått, måste man hämta exempel ur det nära förflutna – man måste se på feminismens insatser i alla länder där kvinnorna överhuvudtaget uppnått någonting – där kvinnornas politiska jämlikhet har genomförts i praktiken.

Men om vi med fullständig opartiskhet dröjer i de länder där kvinnorna har samma politiska rättigheter som männen, kan vi då med övertygelse hävda att kvinnorna verkligen har den borgerliga feminismen att tacka för att deras krav segrat? Är det inte tvärtom så att den borgerliga kvinnorörelsens försök alltid och överallt krossas mot bourgeoisins envisa motstånd och att feministerna visar sig vara alltför kraftlösa för att kunna övervinna det motståndet, så länge deras krav inte sammanfaller med intressena hos en kämpande demokrati och finner aktivt stöd hos den?

Vi skall nu se med vilken envishet de engelska feministerna år 1867 började belägra parlamentet med sina petitioner och krävde samma rättigheter som männen. Den engelska kvinnorörelsen är en av de mest inflytelserika i världen. Dess inverkan på samhällsopinionen är långt ifrån obetydlig, men ändå fortsätter parlamentet envist att avslå kvinnornas krav. Men om parlamentsledamöterna på den allra sista tiden börjat få en välvilligare inställning till frågan om kvinnornas politiska jämlikhet och om samhället också börjat sympatisera med det kravet – är det inte i så fall för att arbetarklassen beslutsamt ställt upp till stöd för kvinnornas krav?

De borgerliga feministerna älskar att stolt räkna upp sina segrar och peka på Australien, fyra stater i Nordamerika, Norge och Finland som länder där principen om kvinnornas politiska likaberättigande kunnat genomföras i praktiken tack vare feministernas arbete. Men har feministerna verkligen tillräckligt underlag för att ta åt sig dessa otvetydiga segrar för kvinnosaken?

Vi skall ta det exempel som ligger oss närmast – Finland där kvinnorna för första gången i Europa fick samma politiska rättigheter som männen. Halvkvävda av entusiasm prisar feministerna den borgerliga kvinnoorganisationen – Unionen och Finska *Kvinnoförbundet* – och informerar oss om den feministiska rörelsens enastående framsteg i Finland. Till uppbyggelse för andra länder visar de på det ”nära samband” som skulle finnas mellan kvinnorna i alla samhällsklasser och som drivit både den proletära och den borgerliga kvinnan till att gemensamt arbeta för det allmänna kvinnokravet på politiska rättigheter. I denna kvinno”solidaritet” låg nyckeln till kvinnoens snabba och betydande framgång i Finland. Detta hävdar feministerna.

Verkligheten var en helt annan. Finland är ett land med starkt artikulerade klassmotsättningar. Den borgerliga och den proletära kvinnorörelsen har här från första början varit skarpt avgränsade från varandra. De kvinnliga arbetarförbunden som gick samman år 1900, anslöt sig då till arbetarpartiet och bildade ett slags underavdelning till detta som skulle tjäna kvinnoproletariatets intressen. Finlands feministiska rörelse hade däremot ända från sin uppkomst borgerlighetens klara prägel och tjänade uteslutande ”de respekterade societetsdamernas” intressen. De undvek allt som luktade ”radikalism” och intog en mycket försiktig hållning till ett sådant allmängiltigt kvinnokrav som kvinnlig rösträtt.

På den allmänna kvinnokongressen 1904 där också arbetarpartiets representanter deltog, fortsatte den borgerliga organisationen Unionen envist att tala för lika politiska rättigheter för kvinnor och män enligt de då rådande principerna, dvs med bibehållande av census-principen,

representationssystemet med fyra kamrar och mångfaldig votering. Finska *Kvinnoförbundet* gick ännu längre och yrkade på att kvinnorna skulle få endast aktiv valrätt. Förbundet slösade inte så lite kraft och energi på motagitation i syfte att motarbeta genomförandet av fullständig politisk jämlikhet för kvinnorna. De förklarade sitt handlingsätt med att de var oroliga för hur det skulle gå för kvinnosaken: om man kräver mycket på en gång, riskerar man att inte få någonting. Man måste vara "förståndig" och gradvis, steg för steg framtvinga eftergifter till sin förmån. Men i själva verket plågades de aktade damerna helt enkelt av rädsla för att det kunde komma "obildade", farliga proletära kvinnor med "röda flaggor" och "röda tankar" bland folkrepresentanterna . . . Att det var just denna saken gällde visar den inställning som de kvinnliga borgerliga delegaterna i Finlands lantdag har till sina nuvarande kamrater – arbetarklassens företrädarskor. Den kända feministen baronessan Gripenberg, medlem av Internationella *Kvinnoförbundet*, har inte dragit sig för att förklara på kvinnomötena ute i Europa att det var "ett oerhört politiskt misstag" att ge rösträtt till alla finska medborgare och medborgarinnor. Det är bara feministernas förutfattade mening som kan ge den borgerliga feministiska rörelsen förtjänsten av att ha framtvingat politiskt likaberättigande åt kvinnorna i Finland. Denna seger kom som en ren överraskning för de borgerliga förkämparna för kvinnornas jämlikhet själva. Hittills har de inte kunnat komma underfund med orsakerna och de vet inte vad denna "tursamma" framgång berodde på.

I denna jordmån frodas t o m hela legender: vid ett möte i Petersburg som jämlikhets-kämparna höll meddelade en av de framstående aktivisterna i vår feministiska rörelse – med de finska jämlikhetskamparnas ord – att kravet på kvinnlig rösträtt togs med i lagförslaget först när kvinnor ur alla samhällsskikt hotade att gå ur de politiska partier de tillhörde. De skrämde männen kunde naturligtvis inte göra annat än ge efter för påtryckningarna från sina krävande och bistra kamrater ... Mer eftertänksamma feminister förklarar segern på ett annat sätt: i Finland har man sedan länge samundervisning för båda könen och den omständigheten skulle småningom ha förberett opinionen på ett erkännande av kvinnornas jämlikhet. En tredje åsikt ser huvudorsaken i att kvinnorna var lika aktiva som männen i kampen för att återupprätta den förlorade konstitutionen. I den svåra stunden uppförde sig kvinnorna – främst var det naturligtvis de "bildade" – så exemplariskt och visade så stor politisk finkänslighet och sådan förståelse för händelsernas betydelse, att männen ansåg det som sin plikt att gälda gott med gott och ge dem rösträtt "som belöning" för deras exemplariska uppförande.⁹² Feministerna har alla möjliga förklaringar till sin framgång – en enda sak vägrar de att erkänna: att de helt och hållet har arbetarklassen att tacka för sin seger.

Tveklöst fanns det i Finland specifika objektiva förhållanden som främjat genomförandet av kvinnornas lika rättigheter, men dessa objektiva villkor hade inte varit tillräckliga om inte arbetarklassens fana hade haft det klart formulerade kravet på allmän rösträtt utan könsåtskillnad. I kampen för återupprättande av den kränkta konstitutionen måste Finlands borgarklass med eller mot sin vilja söka stöd hos folkets breda massor. Endast genom att den fullständiga demokratin konsoliderades kunde de finska kvinnorna finna stöd mot de fientliga krafter som hotade dem utifrån. Men det var först efter lång tvekan som bourgeoisin slog till reträtt och beslöt att stödja ytterlighetspartiernas krav. Det krävdes oerhörd energi och mycket kraft av socialdemokratin för att genomdriva att förslaget om ett valsystem med fem kategorier togs in i de nya konstitutionslagarna.

Kvinnoproletariatet arbetade aktivt för samma sak inom sitt parti. Så sent som vid kongressen i Tammerfors 1905 lade arbeterskorna fram en resolution som uttryckte de proletära kvinnornas beslut att i framtiden inte vända sig till lantdagen med några petitioner utan att på alla sätt kräva och kämpa sig fram till en genomgripande reform av folkrepresentationen. Oktoberhändelserna föregicks i Finland av en rad arbeterskedemonstrationer, som inte upphörde ens efter utfärdandet av oktobermanifestet. Den 17 december 1905 organiserade

arbeterskorna möten över hela Finland, där mer än 10 000 kvinnor deltog. Den 30 december var det åter en kvinnodemonstration i Helsingfors där omnejdens bondkvinnor deltog aktivt. I spetsen för den proletära kvinnorörelsen stod socialdemokratin, som hade verkat för en fullständig demokratisering av representationen. Men när proletariatet visade en viss osäkerhet och tvekade om ifall man inte skulle ta bort frågan om kvinnornas jämlikhet från dagordningen – då kunde den organiserade delen av kvinnoproletariatet genom sin styrka och uthållighet påminna sina kamrater om hur ödesdiger en sådan obefogad eftergivenhet skulle vara för hela klassens intressen.

Feministerna utnyttjade denna omständighet flera gånger för att pika socialdemokraterna för en vårdslös inställning till frågan om kvinnornas politiska rättigheter, och man anförde den som en bekräftelse på att en separat feministisk rörelse är nödvändig. Men då glömde de att ta upp en synnerligen viktig sak, och det var just att den allmänfeministiska rörelsen absolut inte hade något med saken att göra. Det var inte de borgerliga förkämparna för kvinnornas rättigheter utan arbetarklasskvinnorna själva som påminde om kvinnans demokratiska krav och förmådde folkets massor att ta hänsyn till de krav som vuxit fram bland kvinnorna. Händelserna i Finland illustrerar bara det förhållandet att där de proletära kvinnorna själva bevakar sina intressen och där de oupphörligt påminner männen om sina närmaste intressen, blir deras krav betydligt snabbare förverkligade.

Det vore ett oerhört misstag att tro att de finska feministerna när allt kom omkring var avgörande när det gällde att uppnå politiska rättigheter för kvinnorna. Ännu mindre hörde man om feministerna under de häftiga och förbittrade striderna, då kampen för demokratisering av det finska statskicket ställdes på sin spets. Om de proletära kvinnorna hade hängt i kjolarna på de borgerliga feministerna, om de verkligen hade anförtrott sitt öde åt dessa ”försiktiga” och ”förståndiga” organisationer, hade avgörandet i frågan om kvinnornas politiska jämlikhet dragit ut i årtal. Men klassmedvetandet räddade de finska proletära kvinnorna. De stannade i sitt parti och hävdade sina speciella kvinnokrav samtidigt som de kämpade för de gemensamma klassintressena.

Feministerna skall inte gå omkring och skryta om kvinnoakens seger i Finland. Den segern är helt och hållet ett resultat av arbetarklassens kamp. Den finska senaten, den finska bourgeoisin och samhället har tagit kravet på politiska rättigheter åt kvinnorna på allvar enbart därför att det kom från ett mäktigt politiskt parti, därför att det stöddes av organiserade proletära krafter. Om det bara varit feministerna som hade arbetat för kvinnornas jämlikhet, så hade det finska samhället knappast behövt ta hänsyn till dem – hur många de än hade varit.

Ännu mindre roll spelade den borgerliga feminismen när kvinnorna fick rösträtt i Australien. ”I Sydaustralien”, skriver den sakkunnige V. Reeves, ”startades, utkämpades och slutfördes hela kampen för politiska rättigheter åt kvinnorna nästan uteslutande av män.

Den roll som miss Spence, miss Nichols och deras anhängare spelade var naturligtvis positiv men den hade bara sekundär betydelse.”⁹³

Ännu mindre inflytande hade den borgerliga kvinnorörelsen på utgången av kampen för en politisk reform i samband med att kvinnorna fick rösträtt i Nya Zeeland och Västaustralien. I Sydaustralien fanns t ex Ligan för kvinnlig rösträtt sedan 1888, men där fanns också ett kristet kvinnoförbund som var ofantligt mycket populärare än Ligan. I Nya Zeeland fanns inte heller detta. Där existerade inte några feministiska organisationer alls, och det bedrevs ingen speciell kvinnoagitation eller -propaganda. ”Även om man är överdrivet artig kan man inte säga om en enda nyzeeländsk kvinnlig talare eller ledare för kvinnorörelsen att hon stridit i de främsta leden och haft ett betydande inflytande på omsvängningen av samhällsopinionen.”⁹⁴ Och ändå antog man här ett lagförslag 1893 som gav kvinnorna fullständiga politiska rättigheter. Och sådana lagar lyckades man också införa 1895 i Sydaustralien, 1900 i Västaustralien, 1902

i Nya Sydwalet, 1903 i Tasmanien och slutligen 1905 i Queensland. Vilka krafter, vilka orsaker ledde till att feministernas heligaste mål gick i uppfyllelse, om deras egna ansträngningar enligt sakkunniga källor nästan inte haft något inflytande på genomförandet av principen om kvinnornas politiska jämlikhet?

I samma mån som frågan om kvinnornas politiska rättigheter växer förbi stadiet då den är en abstrakt princip som bara är angelägen för feministerna, och blir en aktuell politisk kampparoll, berör den med nödvändighet i någon utsträckning och i någon form alla existerande politiska partier. Naturligtvis varierar inställningen i frågan beroende på vilken samhällsgrupp som stödjer och driver den. Samtidigt kommer själva principen om kvinnornas jämlikhet i en helt annan dager, också beroende på av vilket parti och i vilka syften detta kvinnokrav ställs på dagordningen. Det säger sig självt att detta krav oftast ställs och drivs av arbetarklassen, som har direkt intresse av en vidare demokratisering av statskicket. Men det finns politiska situationer då det framstår som fördelaktigt även för andra, rent borgerliga partier att stödja principen om kvinnornas politiska likaberättigande, då förverkligandet av denna kvinnoparoll kan gynna de borgerliga befolkningsskiktens intressen. Vanligtvis driver då de borgerliga partierna kravet på begränsad censurrösträtt för kvinnor. Men det förekommer att det förefaller dem gynnsamt att t o m förespråka fullständiga rättigheter för kvinnorna. Sålunda agerade de belgiska klerikalerna på sin tid till förmån för census, och likadant har de borgerliga partierna i Amerika, Australien, Frankrike, Danmark och andra länder gjort flera gånger. Den kvinnliga rösträtten drevs som ett slags motgift till allmän rösträtt för män. Man förlitade sig på kvinnorna som ett föga medvetet och mer konservativt element.

När jordägarnas konservativa parti i Västaustralien behövde fler anhängare för att motverka guldgrävarens unga parti som börjat vinna lysande politiska segrar över territoriets ursprungliga befolkning, tog de konservativa fasta på den kvinnliga rösträtten. Marken skälvde under fötterna på de välbeställda jordägarna. Det gamla invanda systemet hotade att krossas under trycket av ett främmande element – guldgrävarpartiet. Man måste vidta någon avgörande åtgärd. Om man gav kvinnorna tillträde till valurnorna fanns det utsikter att det konservativa jordägarpartiet skulle få fler väljare, eftersom de flesta av Västaustraliens kvinnliga invånare fanns bland farmarna och boskapsskötarna. Men bland de kringströvande guldgrävare fanns bara ett obetydligt antal. Kvinnornas politiska rättigheter var ett trumfkort i de konservativas händer, som "gubbarna" hoppades "slå" de oroliga, hemlösa proletärerna i guldgrävarens unga parti med. Men de hade räknat fel: "Vid de första valen till förbundsparlamentet segrade anhängarna av frihandel och arbetarklassens intressen, och Forrests parti som vid den tiden redan mist sin ledare, förlorade sin tidigare ledande ställning."⁹⁵

I Nya Zeeland och Sydaustralien tog man också upp frågan om kvinnornas politiska rättigheter. Beroende på den aktuella situationen togs den upp än av de progressiva, än av de konservativa. Men den slutgiltiga segern för lagförslaget om kvinnornas politiska rättigheter hade man uteslutande arbetarklassen att tacka för. År 1891 krävde den konservative Hall som befann sig i opposition, att regeringen skulle lägga fram ett lagförslag inför parlamentet angående politiska rättigheter för kvinnorna. Det gjorde han i förhoppningen att detta skulle undergräva prestigen hos ministären som bestod av medlemmar ur det progressiva partiet. I en önskan att rädda partiets och ministärens popularitet accepterade ministerpresidenten det konservativa förslaget och lade dessutom fram ett liknande förslag inför parlamentet. Men de progressiva som inte inför väljarna åtagit sig att stödja principen om kvinnornas politiska jämlikhet och som inte ville tala för ett lagförslag som lagts fram på begäran av ett motståndarparti, vägrade att stödja regeringens förslag. Det föreföll oundvikligt att lagförslaget skulle falla igenom. "Men de nya arbetargrupperna", berättar Reeves, "uttalade sig till förmån

för reformen och började stödja den av ren personlig övertygelse utan hänsyn till några yttre omständigheter. På så sätt gick reformen lätt igenom i underhuset.”⁹⁶

I överhuset gick frågan igenom med en majoritet på bara två röster, enbart tack vare stödet från kamppartiet mot spritdrycker som hade arbetarklassens sympati. Om det var de konservativa och progressiva i Australien som tog upp parollen om kvinnornas politiska rättigheter endast som ett medel att bekämpa varandra, så var det i alla provinser arbetarpartiet som hävdade kvinnornas rättigheter med samma fasthet och engagemang. ”Liksom i Nya Zeeland var det här i Australien parlamentsledamöterna från arbetarpartiet som enhälligt röstade för kvinnlig rösträtt.”⁹⁷ När Australiens och Nya Zeelands kvinnliga invånare nu har politiska rättigheter och därtill obegränsade sådana, så är det enbart tack vare aktivt stöd från arbetarklassen vars vitala intressen är tätt och oupplösligt knutna till detta kvinnokrav. Är det inte betecknande att varje gång som frågan om kvinnornas medverkan i landets politiska liv för första gången dök upp i en provins, försökte de borgerliga partierna begränsa sig till att lägga fram ett lagförslag i parlamentet som endast gav rösträtt åt censusägande kvinnor. Demokraterna i parlamentet var tvungna att lägga ned mycket arbete på att motarbeta dessa borgerliga försök att säkra sin makt ännu mer med hjälp av kvinnliga väljare.

Om den feministiska rörelsen nästan inte spelat någon roll för att den kvinnliga rösträtten infördes i Australien, så hade den knappast större inflytande när denna infördes i de fyra nordamerikanska staterna Wyoming, Utah, Colorado och Idaho. Man kan inte låta bli att notera att kvinnorna fick samma politiska rättigheter i dessa stater redan när de bara var territorier som inte hade samma rättigheter som staterna. Befolkningen i de nya territorierna var betydligt mer demokratisk än de konservativa, borgerligt tänkande befolkningsgrupperna i de gamla staterna. I ett territorium möttes inte en radikal demokratisk reform av det motstånd som den egendomsägande storbourgeoisin gjorde i staterna. Territoriet Wyoming gav redan 1869 politiska rättigheter åt alla sina relativt få invånare utan könsåtskillnad. När territoriet Wyoming senare ombildades till stat, fann förbundsrådet det inte nödvändigt att ändra grundsatserna i det förutvarande territoriets konstitution, och på så sätt behöll man kvinnornas politiska rättigheter.

I territoriet Utah som nu är stat, fick kvinnorna politiska rättigheter redan 1870. Den reformen genomfördes av den ursprungliga befolkningen – mormonerna – som ville dra in sina hustrur i det politiska livet och härigenom försvaga nykomlingarnas – som främst var proletärer – inflytande. Den kvinnliga rösträtten fick även denna gång fungera som ett motgift till demokraternas ”intriger” som nu börjat närma sig makten. I kampen mot mormonerna tog förbundsrådet först ifrån alla invånare i Utah deras rösträtt, både män och kvinnor, som erkände principen om månggifte, och senare – 1887 – förklarade territoriet Utah alla kvinnor politiskt rättslösa. Först sedan Utah upptagits bland staterna, återinförde förbundsrådet de politiska rättigheterna för kvinnor.

De olika samhällsskiktens och politiska partiernas kamp om makten tvingar dem ständigt att tillgripa kravet på politiska rättigheter för kvinnorna och driva det, när en sådan reform ser ut att gynna gruppen eller partiet i fråga. De amerikanska republikanerna och demokraterna som i tur och ordning stött detta krav, bryr sig naturligtvis mycket lite om kvinnosakens ”principiella” seger. Om de ställer sig positiva till kvinnornas politiska jämlikhet är det enbart för att de bedömer en sådan reform såsom fördelaktig för sitt parti.

Allt efter den politiska situationens växlingar ställer man kravet på kvinnornas jämlikhet eller stoppar det i fickan. För de flesta borgerliga partier är den ett schackdrag som man kan pressa sin motståndare mot väggen med. Men just detta förhållande gör att de borgerliga partiernas stöd är både svagt och opålitligt.

Om arbetarklassen hade en mindre framträdande roll i Förenta Staterna än i Finland och Australien när det gällde att skaffa kvinnorna rösträtt och om reformen där i högre grad var ett resultat av de diplomatiska turerna i de borgerliga partiernas maktkamp, så måste man samtidigt observera det karakteristiska faktum att dessa stater i Nordamerika som infört kvinnlig rösträtt, antingen helt saknade feministisk rörelse (Utah, Wyoming) eller bara hade en svagt utvecklad sådan (Colorado och Idaho) vid den tidpunkt då reformen genomfördes. Enligt feministerna borde kvinnosakens framsteg bero på den feministiska rörelsens utvecklingsstadium. Men än en gång ser vi att verkligheten är den motsatta. I länder som Nordamerikas territorier, Australien, Nya Zeeland och t o m Finland där den borgerliga kvinnorörelsen är svagt utvecklad ännu, där den ännu inte hunnit rota sig ordentligt, där har kvinnorna skaffat sig politiska rättigheter. Men i England, Nordamerikas gamla stater, Schweiz, Tyskland och andra länder med betydligt mer utbredd och inflytelserik feministrörelse är kvinnorna fortfarande politiskt rättslösa.⁹⁸ Hur skall man förklara det? Vittnar inte dessa fakta dels om den borgerliga feminismens kraflöshet när det gäller kvinnornas frigörelse, dels om att frågan om kvinnornas politiska jämlikhet redan vuxit förbi sitt inledningsstadium och övergått från ett snävt kvinnokrav till en av vår tids praktiska paroller? För kvinnosakens framsteg är detta i varje fall ett gynnsamt symptom. Om kvinnornas segrar endast hade berott på den feministiska rörelsens makt- och styrkenivå, hade kvinnorna fått vänta länge innan de nått några resultat.

Feministerna är stolta över framstegen i Norge och Danmark – framsteg som nåtts under de senaste åren när den feministiska rörelsen varit relativt utvecklad. Men om man närmare betraktar skeendet i Norge, kan man övertyga sig om att det fanns samhällspolitiska orsaker som inte hade något att göra med feminismen och som var en förutsättning för att kvinnoreformen skulle kunna genomföras. År 1901 när frågan om att ge alla vuxna kommunal rösträtt stod på tur och den härskande bourgeoisin märkte hur starka de demokratiska krafterna var som drev frågan, skyndade man sig att tillgripa ett gammalt beprövat medel och krävde rösträtt för censusägande kvinnor som motvikt till den allmänna rösträtten till kommunerna. Genom den reformen undvek man risken för en icke önskvärd demokratisering av den kommunala självstyrelsen som hade släppt fram ”skadliga” och ”obildade” proletära grupper. Den liberala reformen 1901 som gjorde kvinnorna delaktiga i den lokala självstyrelsen, gjorde den reaktionära bourgeoisin fullständigt belåten och framkallade jubelrop från de borgerliga feministerna. Det var ju bara de båda könen proletariat som blev lidande på denna reform. Och vad angår det förkämparna för kvinnornas jämlikhet?

Samma tydliga klassprincip vägledde Norges liberala parti när de 1907 började förespråka kvinnlig rösträtt i stortinget mot de konservativa och socialdemokraterna. De konservativa var vid den tiden överhuvudtaget emot kvinnornas politiska jämlikhet. Socialdemokraterna kämpade envist för obegränsad rösträtt, och endast liberalerna som hunnit bedöma vilka fördelar införandet av *census*representation för kvinnor skulle ge deras parti, förespråkade i stortinget ett lagförslag som gav politiska rättigheter endast åt kvinnor som ägde bestämd egendomscensus. Att det inte var kärleken till någon abstrakt rättvisa och inte heller principen om kvinnornas jämlikhet som gjorde liberalerna till nitiska förespråkare för kvinnornas intressen, framgår av det enkla faktum att liberalerna avstod från att rösta för ett annat lagförslag som socialdemokraterna lagt fram och som förordade obegränsad rösträtt för kvinnor. Med 121 röster mot 48 förkastades socialdemokraternas förslag och liberalernas antogs. Men t o m införandet av censurrösträtten har kvinnorna socialdemokraterna att tacka för. Arbetarklassens representanter kämpade in i det sista för att genomföra en verkligt demokratisk kvinnorepresentation. Men när de ställdes inför frågan om de skulle förkasta censusförslaget genom att rösta emot det tillsammans med de konservativa eller förespråka en visserligen begränsad, reducerad rösträtt för kvinnor, valde de det senare såsom det minst

onda alternativet. Till följd av valreformen 1907 blev 300 000 kvinnor röstberättigade, men de 250 000 som är mest exploaterade, olyckliga och förtryckta saknar ännu möjlighet att hävda och bevaka sina intressen ...

Vad gjorde då de norska feministerna i det kritiska ögonblicket? Vart lutade deras sympatier och hur visade det sig? Vi har redan pekat på deras tvetydiga handlande. Feministerna kämpar för principen om kvinnornas jämlikhet men ändå stödde de inte kravet på obegränsad rösträtt utan tog demonstrativt avstånd från proletariats representanter, uttryckte sin klara sympati för den borgerliga liberalismen och satte allt sitt hopp till den. När de avböjde att samarbeta med sina "små systrar" – de proletära kvinnorna – glömde de i det kritiska ögonblicket alla storstilade löften som de nyss gett arbetarklassens tillitsfulla företräderskor. Vid de förestående stortingsvalen 1909 när de norska kvinnorna för första gången skall rösta, får de borgerliga feministerna tillfälle att i praktiskt handlande visa om de är anhängare av verklig politisk jämlikhet för kvinnorna, eller om de menar att principen om kvinnornas jämlikhet bara är detsamma som en möjlighet att dela makten på jämlik fot med männen i det rådande klassamhället. Den norska regeringen tänker ge efter för socialdemokratiens påtryckningar och lägga fram ett lagförslag för nästa storting, dvs år 1909, som innebär rösträtt för alla medborgare och medborgarinnor som fyllt 25 år utan könsåtskillnad. Hur kommer de borgerliga kvinnliga deputeraderna att ställa sig till det förslaget? Kommer de att stödja den omfattande agitation som socialdemokratin har beslutat bedriva kring denna fråga?

Samma nakna klassberäkning vägledde den danska bourgeoisin när man genomförde en valreform som även omfattade kvinnorna – dem som ägde census förstas – när det gällde de lokala självstyrelseorganen. Feministerna som jublade över denna nya seger såg den inte bara som en partiell seger utan som en *principiell* seger som kommer att resultera i att kvinnornas politiska rättigheter inom en nära framtid kommer att omfatta även statsförvaltningens område. Men denna *principiella* seger är inget annat än ett nytt vapen för bourgeoisin som riktats mot demokratiseringen av den lokala självstyrelsen. Klassparlamentet stod inför ett dilemma: skulle man öppna den kommunala självstyrelsen för alla invånare eller skulle man genomföra en liberal reform av rent "principiell" karaktär och ge rösträtt åt kvinnor som ägde census – tillräckligt hög census för att inte väcka misstro hos den gedigna bourgeoisin. Valet föll på den andra reformen. Den skulle inte skada bourgeoisins intressen och den var ytterst "radikal" ... Men även den gången hade den feministiska rörelsen endast indirekt inflytande på reformens genomförande. De borgerliga jämlikhetsförespråkarnas enda funktion under kampen för den lokala självstyrelse reformen var att ställa upp för den egendomsägande bourgeoisins intressen. Feministerna kanske är *extrema* jämlikhetskämpar, men bourgeoisins makt hotas på intet sätt av deras krav. De danska jämlikhetskamparnas främsta huvudbry var att skilja sig från arbetarpartiet och deras krav – visa att de var solidariska med liberalernas "förståndiga" politik och att fördöma arbetarpolitikens lättsinniga ytterlighet.

I maj 1908 hade feministerna blidkats genom sin första seger i Danmark och organiserade en lysande och bullersam fest i Köpenhamn för att fira damernas framgång. Feministerna vände sig också till de proletära kvinnorna och föreslog att man skulle fira denna "principiella" landvinning gemensamt. Vid festen skulle de uttala sin tacksamhet mot regeringen som kunnat inta en så "djupt mänsklig" och "radikal" ståndpunkt. Men de proletära kvinnorna vägrade att delta i segerfesten för principen om kvinnornas jämlikhet som köpts till ett så högt pris: den nya vallagen berövade inte bara den egendomslösa kvinnliga befolkningen all representation i de lokala självstyrelseorganen utan inskränkte också det manliga proletariats rättigheter jämfört med den tidigare lagen. De proletära kvinnorna organiserade för sin del en protestmanifestation mot lagen, men naturligtvis vill inte de borgerliga kvinnorna som var nöjda med sin seger, stödja sina "små systrar" den gången.

När vi summerar de exempel vi citerat måste vi dra slutsatsen att den feministiska rörelsen spelat en ytterst obetydlig roll i alla länder när det gällt att erövra politiska rättigheter i praktiken. Kommer suffragisternas fortsatta verksamhet att vara mer framgångsrik i detta avseende? Kommer den feministiska rörelsens uppsving – särskilt i England – att leda till stora framsteg? Det kommer verkligheten att svara på. Tills vidare kan man bara notera att kravet på politiska rättigheter för kvinnor endast genomförts på två sätt: antingen med *direkta* påtryckningar från proletariatet som krävt en fullständig demokratisering av folkrepresentationen, eller med proletariatets indirekta påverkan i de fall då de borgerliga partierna kommit att tänka på den kvinnliga rösträtten som ett mirakelmedel mot den hotande proletära faran. Men medan det alltid varit frågan om *obegränsad* rösträtt för kvinnor i det första fallet, har bourgeoisin i det andra fallet bara försökt stödja sig på *census*representation. En seger för den fullständiga politiska jämlikheten kan kvinnorna bara hoppas på när arbetarmassorna ställer upp för det kravet.

* * *

Vi skall till sist se efter vad den borgerliga kvinnorörelsen gjort här i Ryssland för att åstadkomma politisk jämlikhet för kvinnorna. Om man skall tro vad jämlikhetskämparna säger så är deras insatser på detta område omätliga. Var det inte de som fick det ryska samhället att uppmärksamma kvinnornas behov? Var det inte de feministiska organisationernas påtryckningar som ledde till att de politiska förbunden och partierna tog upp kravet på politiska rättigheter för kvinnorna på sina program? Och hur kommer det sig att de utländska feministerna än så länge uppnått så lite resultat i kampen för kvinnans frigörelse? Våra feminister som har skapat en samhällsopinion som är positiv till kvinnokraven, kommer förstas att lyckas uppnå sitt efterlängtade mål betydligt enklare och snabbare än sina utländska systrar.

Men handen på hjärtat – är det den borgerliga feminismens manifestationer som fostrat det ryska samhället att sympatisera med kvinnornas jämlikhet? Har inte det ryska samhället redan för länge sedan vant sig att betrakta kvinnorna som medvetna, aktiva medborgare, då det haft den i Ryssland välkända ljusa gestalten av en kämpande kvinna inför ögonen? Men är dessa kämpande kvinnors ”offergestalter” den borgerliga feministrörelsens förtjänst? Det råder ingen tvekan om att dessa tusentals namnlösa, avlidna kvinnor haft en oerhörd betydelse när det gällt att påverka samhällsopinionen för kvinnornas jämlikhet – en oerhört mycket större betydelse än de djupast kända feministiska upprop och de mest glödande tal av förkämparna för kvinnornas jämlikhet. Kom ihåg med vilken värme man talade om dessa ”offergestalter” i den första duman. T o m de borgerliga partiernas representanter kände sig liksom stå i skuld till dem. Den nimbus som omger dessa kämpande kvinnor har också reflekterats på hela kvinnofrågan i Ryssland ... ”När vi säger att rösträtten måste reformeras i enlighet med förslaget om ett valsystem med fyra kategorier”, utropade deputeraden Ryzjkov under dånande applåder, ”glömmer vi i detta parlament den ryska kvinnan som kämpat för friheten tillsammans med oss andra. (*Långvariga applåder.*) Vi glömmer att en slavinnas son inte kan bli medborgare.” (*Stormande applåder.*)

Men det är inte dessa ryska kvinnor som feministerna tänker på när de talar om de insatser som gjorts av ”kvinnoemancipationens förkämpar”. I sitt självbedrägeri kan våra feminister inte ens ta med de samhällspolitiska faktorer i bilden, som på sin tid tvingade det ryska samhället att stödja kravet på politiska rättigheter åt kvinnorna. De märker liksom inte att den mäktiga faktorn vid det tillfället var oppositionens strävan att stödja alla demokratiska krav; att den levande drivkraften – kvinnornas massdeltagande i den samhälleliga befrielseörelsen – gjorde att kvinnornas kamp för politiska rättigheter fick karaktären av en saklig, effektiv paroll; att detta självupppoffrande engagemang för friheten från en bestämd kvinnokategori sida krossade de gamla fördomar som talat om kvinnans politiska omedvetenhet, hennes ”slavinstinkter” och konservativa tendenser ...

Liksom kvinnornas aktiva deltagande i befrielsekampen under den stora franska revolutionen gav impulsen till att frågan om kvinnornas jämlikhet togs upp, så var det inte heller hos oss den speciella feministiska agitationen utan kvinnornas lidelsefulla engagemang för mänsklighetens frigörelse och det organiska samarbetet mellan manliga och kvinnliga demokrater i kampen för ett nytt politiskt system – steg för steg – som bidrog till att i samhällsmedvetandet befästa idén om kvinnornas politiska handlingsförmåga.

Kan man erinra sig en enda betydande händelse under den frigörelseperiod vi nyss upplevt, där inte arbetarklassens kvinna, bondkvinnan och den intellektuella kvinnan var en självklar deltagare?

De heroiska individernas insatser för folkets befrielsekamp motsägs – och det inte utan framgång – av de grå kvinnomassorna som spontant sliter sina uråldriga fjättrar. Tänk på den långa raden av kvinnorevolter som uppstod överallt under tiden mellan 1904 och 1906. Impulsen kom från japanska kriget. Alla slags fador, svårigheter, sociala och ekonomiska umbäranden som detta gudlösa krig förde med sig, lades som en tung börda på bondkvinnans, hustruns och moderns skuldror. Inkallelsen av reservisterna vältrade över ett dubbelt arbete och dubbla bekymmer på hennes redan dignande skuldror och ledde till att hon – den osjälvständiga kvinnan som skrämts av allt som skedde utanför de husliga intressenas trånga horisont – plötsligt stod öga mot öga med okända, fiendliga krafter, att hon för första gången påtagligt fick känna rättslöshetens hela förnedring och till fullo uppleva bitterheten av oförtjänta skymfer . . . De grå, förskrämda bondkvinnorna som för första gången lämnar hemmets vrå och skyndar till staden för att samlas på tröskeln till regeringens myndigheter och försöka få nyheter om mannen, sonen, fadern, försöka skaffa sig understöd, hävda sina intressen . . . Böndernas beskärda del av rättslösheten, all lögn och orättvisa i det rådande samhällssystemet visade sig i sin nakna verklighet inför den häpna bondkvinnan . . . Hon återvände från staden illusionsfri och luttrad med en oändlig fond av bitterhet, hat och vrede i sin själ . . . På sommaren 1905 utbröt en mängd kvinnouppror i söder. Med hård förbittring och häpnadsväckande djärvhet förstörde de militär- och polismyndigheternas lokaler och hämtade hem reservisterna. Beväpnade med krattor, högafflar och kvastar jagade bondkvinnorna ut polisförbanden ur byarna. På sitt eget sätt protesterade de mot krigets omänskliga börda. Naturligtvis blev de arresterade, ställdes inför rätta och dömdes till hårda straff. Men kvinnorevolterna upphörde inte. Och i denna protest är böndernas allmänna intressen och kvinnornas intressen så tätt sammanvävda att det inte går att skilja det ena från det andra eller att hänföra kvinnorevolterna till rubriken ”feministisk rörelse”.

Efter bondkvinnornas politiska aktioner följde en rad kvinnorevolter med ekonomisk bakgrund. Det var en epok av bondeoroligheter och jordbruksstrejker överallt. Kvinnorna tog ofta initiativet till dessa oroligheter och uppeggade männen. Det fanns tillfällen när bondkvinnorna inte lyckades få med bönderna utan gick ensamma till godsens med sina krav och ultimatum. . . De beväpnade sig med vad de råkade ha till hands, gick ut före bönderna och mötte de trupper som skickats för att slå ned dem . . . Den förskrämda kvinnan som förtryckts under århundraden, var plötsligt en av de outhärliga aktiva personerna i det drama som höll på att utspela sig . . . Under hela den revolutionära perioden stod hon – i nära, oupplösligt förbund med mannen – ständigt på vakt för böndernas allmänna intressen och påminde om sina speciella kvinnobehov med beundransvärd inre takt endast då detta inte hotade att skada böndernas gemensamma sak.

Det betydde inte att bondkvinnorna var likgiltiga för sina kvinnobehov, att de ignorerade dem. Tvärtom: bondkvinnornas massaktioner i samhällspolitiken, deras massdeltagande i den gemensamma kampen stärkte och utvecklade deras kvinnliga självmedvetande. Redan i november 1905 sände bondkvinnorna i Voronezjguvernementet två delegater till böndernas

kongress med ett beslut från ett kvinnomöte – att kräva politiska rättigheter och frihet för kvinnorna liksom för männen.⁹⁹

Med vilken iver bondkvinnorna tog fasta på iden om kvinnornas jämlikhet framgår av rapporter från medlemmar ur Jämlikhetsförbundet som arbetat bland bondkvinnorna och samlat underskrifter från dem på petitionen till den första duman. ”Jämlikhetsidén”, berättar en medlem av Förbundet som arbetat i Tulaguvernementet, ”tyckte de minst sagt om. Den utgjorde det dagliga bröd som de länge väntat på, som en gift kvinna uttryckte det. Om ni lyssnat till de berättelser om kvinnors nöd, om kvinnornas plågsamma rättslöshet som undslupit dem då petitionen gjort starkt intryck på dem, berättelser som jag fått höra medan jag skrev ned de icke skrivkunnigas namn på deras enträgna bön, skulle ni känna en häftig glädje över att ni deltog så aktivt i en sådan sant storslagen sak som kvinnornas frigörelse. Den kan bara jämföras med upphävandet av livegenskapen och negrernas befrielse. Så mycket nöd som nu utbredde sig framför mig, hade jag aldrig tidigare hört talas om. Det var som om den länge samlat sig och nu rann över – strömmade över i en sådan grad att om jämlikhetsfrågan inte går igenom på landsbygden, skulle man om man handlar skickligt kunna genomföra en storslagen kvinnostrejck mot alla dem som inte erkänner kvinnans rättigheter.”¹⁰⁰

Namnunderskrifterna på Jämlikhetsförbundets petition till den andra duman inflöt med ännu större intensitet – hela byar skrev på. Bondkvinnorna nöjde sig inte med underskrifterna – de lade på stående fot fram beslut i frågan om kvinnornas rättigheter. De kvinnor som samlade in underskrifter berättar att bondkvinnorna skyndade till långväga ifrån utan att tänka på avståndet bara de fick ”skriva på” petitionen. Gamla kvinnor skickade sina minderåriga söndöttrar för att be att man inte skulle förbigå dem, tonåriga flickor som ofta var självständiga husmödrar protesterade om de inte fick skriva på. ”Jaså, svälta – det fick man, klä och föda föräldralösa barn – det fick man, men några rättigheter – det fick man inte!” klagade de.

Bondkvinnorna uttalade sina kvinnokrav inte bara via Förbundet. De agerade också helt självständigt. Det räcker med att påminna om de historiska breven från bondkvinnorna i Voronezj- och Tver-guvernementen, som sändes till den första riksduman, eller telegrammet som bondkvinnorna i byn Nogatkino skickade till deputeraden Aladin. ”I det stora ögonblicket då rätten kämpar mot makten hälsar vi – bondkvinnor i byn Nogatkino – folkets valda ombud som uttryckt misstro mot regeringen genom att kräva ministärens avgång. Vi hoppas att representanterna med folkets stöd skall ge oss jord och frihet, öppna fängelseportarna för dem som kämpat för folkets frihet och lycka och skaffa medborgerliga och politiska rättigheter som de gjort åt sig själva även åt oss ryska kvinnor, som är rättslösa och kränkta tom i vår egen familj. Kom ihåg att en kvinna som är slavinna inte kan vara mor till en fri medborgare.” (Enligt uppdrag av 75 kvinnor från Nogatkino.)

Den kvinnliga bondebefolkningen hävdade sina rättigheter särskilt väl. Kvinnorna i Gurij lade fram en resolution vid bymötena i Kutaisi-guvernementet där de krävde samma politiska rättigheter som männen. På en konferens för by- och stadsfunktionärer som hölls i Tiflis-guvernementet fanns bland deputeraderna från lokalbefolkningen georgiska kvinnor som hårdnackat påminde om sina kvinnorättigheter.

Naturligtvis talade bondkvinnorna även för sina ekonomiska intressen samtidigt som de krävde politiska rättigheter. Frågan om andelar, om jorden engagerade bondkvinnorna lika mycket som bönderna. Bondkvinnorna stödde energiskt tanken på konfiskering av privatägd jord, men här och var svalnade deras intresse för den åtgärden när det uppstod tvivel om huruvida andelar skulle ges även till kvinnor. ”Om man tar jorden från godsägarna och lämnar den enbart till männen”, sade kvinnorna oroligt, ”så blir det rena livegenskapen för oss kvinnor. Nu tjänar vi åtminstone ihop våra kopek till hushållet, men då skulle vi arbeta helt och hållet för bönderna.”¹⁰¹ *Budbärerskan* drar därför skyndsamt slutsatsen att en jordkonfiskering till

förmån för bönderna överhuvudtaget skulle bli ”djupt orättvis mot kvinnorna” och menar att ”det är svårt att vänta sig framsteg i en civilisation där t o m en liberal reform är ett medel för ännu större förtryck och rättslöshet för halva befolkningen”.

Men *Budbärerskans* misstro och bondkvinnornas farhågor var helt ogrundade: en enkel ekonomisk beräkning fick bönderna att förespråka en jordfördelning som även omfattade kvinnorna. Bondebefolkningens män och kvinnor har så tätt sammanvävda agrara intressen att böndernas kamp för att avskaffa de rådande förslavande jordförhållandena för egen del samtidigt innebar att de hävdade sina kvinnors ekonomiska intressen. Förgäves anstränger sig feministerna att finna tecken på ”könsantagonism” bland bönderna, förgäves försöker de spela på denna sträng och splittra bönderna i två sinsemellan fientliga läger – män och kvinnor. Även om den uråldriga kampen mellan ”husbonden” och hans förskrämda, ödmjuka slavinna ännu märks i samhällslivets makliga vardagsrytm, så utjämnas och försvinner denna klyfta när spänningen stiger mellan samhällskrafterna och kampen för de gemensamma bondeintressena skärps. Under den epok av bondeaktioner som vi nyss upplevt var det inte bara kvinnornas ekonomiska utan även deras rättsliga intressen som böndernas representanter hävdade med samma lidelse och oegennyttia som de förespråkade böndernas gemensamma intressen och krav. Även om samhällets puls saktat av och folkupprorens våg har lagt sig, kvarstår de krav och uppgifter som bönderna nyss ställde och följs av den spänt avvaktande bondemassan. Och det är krav som ännu inte på långt när tillfredsställts och som inte medger någon inre splittring mellan bonden och bondkvinnan som skulle skymma de gemensamma intressena.

Om bondkvinnan tillkämpar sig ett förbättrat vardagsliv och en förbättrad ekonomisk och rättslig ställning inom den närmaste framtiden, är det naturligtvis endast tack vare de demokratiska böndernas gemensamma, integrerade ansträngningar, som inriktats på att förverkliga dessa gemensamma bondekrav som oavbrutet ställs av bönderna i en eller annan form. Feministernas försök att ”röja väg för kvinnorna” har ingen del i detta ... Om bondkvinnan befrias från de nuvarande förslavande jordförhållandena, kommer hon att vinna mer än alla feministiska organisationer är i stånd att ge henne tillsammans. Uppfyll bara de medvetna böndernas huvudkrav, så kommer kvinnornas tårar att torkas till hälften ...

När bondkvinnan kämpat för böndernas gemensamma ekonomiska och politiska intressen under den tid vi nu upplevt, har hon samtidigt kämpat för sina speciella kvinnointressen och -behov. Detsamma gäller arbeterskan: genom att ständigt delta i den gemensamma befrielse-rörelsen har hon i betydligt högre grad än bondkvinnan förberett samhällsopinionen för att erkänna principen om kvinnans jämlikhet. Behöver vi påminna om de proletära kvinno-massornas roll i de historiska händelser som nyss ägt rum? Behöver vi skildra arbeterskornas ständiga insatser vid alla politiska aktioner? De skildringarna är ännu i färskt minne, i dem pulserar ännu den verklighet vi just upplevt . . . Framför oss ser vi den levande bilden av arbeterskornas grå gestalter som riktar sina forskande hoppfyllda blickar på talarna vid Gapon-gruppernas överfyllda möten och fylls av en entusiasm som upptänder själen ... Koncentrerade, högtidliga och oåterkalleligt beslutsamma skymtar kvinnoansiktena i arbetartågets tätt slutna led den minnesvärda januarisöndagen. Solen lyser ovanligt klart för att vara i Petersburg, den skiner på detta koncentrerade, högtidligt tysta tåg, den spelar över kvinnornas ansikten, som det finns så många av i folkmängden. Men vedergällningen för de naiva illusionerna och den barnsliga tilliten hinner ifatt kvinnorna. Bland januarihändelsens massoffer såg man ideligen den arbetande modern, hustrun, den tonåriga arbeterskan.

Från verkstad till verkstad sprider sig hastigt parollen ”allmän strejk” och griper dem som ännu i går var omedvetna kvinnor och får dem att lämna arbetet först av alla.

I landsorten är arbeterskorna inte sena att handla som sina kamrater i huvudstäderna: utmattade av arbete och det svåra proletära livet lämnar kvinnorna samtidigt sina maskiner

under oktoberdagarna och berövar beslutsamt sina småbarn den sista brödbiten i den gemensamma sakens namn . . . Med enkla gripande ord talar arbeterskan till sina manliga kamrater och ger dem mod, väcker deras energi. Hon är överallt och allestädes. Om vi skulle vilja berätta verkligheten om kvinnornas massdeltagande i rörelsen under dessa dagar, räkna upp deras manifestationer av missnöje och protest, erinra om arbeterskornas oegennyttiga handlingar och deras heta engagemang för de demokratiska idealen, då hade vi måst berätta den ryska befrielseörelsens historia scen för scen.¹⁰²

Mot bakgrund av denna samhällskamp väcktes småningom de arbetande kvinnornas intressen som kvinnor och deras speciella krav mognade. Arbeterskan kämpade outtröttligt, protesterade modigt och offrade sig tappert för den gemensamma saken. Men ju aktivare hon var, desto snabbare gick hennes andliga uppvaknande. Arbeterskan börjar förstå sin omgivning och när hon insett de orättvisor som hör ihop med de rådande förhållandena i samhället, känner hon ännu plågsammare och tydligare bitterheten i de umbäranden och olyckor som drabbar henne enbart i egenskap av kvinna. Vid sidan av de gemensamma proletära kraven hörs nu allt klarare och tydligare arbetarklasskvinnornas röster som påminner om sina intressen och behov. Redan under valen till Sjidlovskij-kommittén ledde förbudet för kvinnor att bli arbetarnas delegater till missnöje bland kvinnorna. Under de gemensamma umbärandena och uppoffringarna, i det praktiska arbetet, i den levande och hårda verkligheten var arbetarklassens man och kvinna jämlika. Det verkade speciellt orättvist att vid denna tidpunkt betona kvinnans urgamla rättslöshet för den kämpande kvinnan och medborgarinnan. När Sjidlovskij-kommittén förklarade en kvinna som obehörig som valts till en av de sju delegaterna från Sampson-manufakturen, beslöt upprörda arbeterskor i flera manufakturer att överlämna följande protestskrivelse till Sjidlovskij-kommittén: ”Arbeterskornas kvinnliga delegater släpps inte in i kommittén under ert ordförandeskap. Ett sådant beslut framstår som orättvist. I fabriken och manufakturerna i Petersburg dominerar arbeterskorna. I spinnverkstäder och vävverkstäder ökar antalet kvinnor för varje år, därför att männen flyttar över till fabriken där arbetslönen är högre. Vi arbetande kvinnor har en tyngre börda. Våra egna kamrater förtrycker oss mer genom att utnyttja vår hjälplöshet och oförmåga att svara för oss, och vi får mindre betalt. När vi fick höra talas om kommittén fylldes vi av hopp: äntligen, tänkte vi, nu randas den tid när en arbeterska i Petersburg kan berätta högt och ljudligt för hela Ryssland och i alla sina arbetande systrars namn om detta förtryck, de oförrätter och förolämpningar som aldrig någon enda manlig arbetare upplevt eller kan känna till. Men då, när vi redan valt våra delegater, säger man till oss att det bara är män som kan vara delegater. Men vi hoppas att det beslutet inte är definitivt. Kejsarens dekret avskiljer ju inte arbeterskan från arbetarklassen.”

Att beröva kvinnorna valrätten, att avlägsna dem från det politiska livet i det ögonblick då befolkningen för första gången fått en möjlighet att delta direkt i fosterlandets angelägenheter framstod som en skriande orättvisa för den del av den kvinnliga befolkningen som känt frihetskampens lidanden. Arbeterskorna var flera gånger på arbetarnas valmöten före valen till den första och andra duman och protesterade högljutt mot den lag som berövade dem rösträtten i en så viktig sak som valet till riksduman. Det förekom (t ex i Moskva) att arbeterskor avbröt väljarmötena och hindrade att valet förrättades. Ett enormt antal namnunderskrifter från arbeterskor som samlats på kvinnopetitioner vittnar om att den proletära kvinnan inte längre är likgiltig för sin rättslösa ställning och att hon besväras av att det är helt omöjligt för henne att hävda och bevaka sina intressen med öppna, legala metoder. Enligt feministernas egen försäkran kom den överväldigande majoriteten av de 40 000 namnunderskrifterna på kvinnopetitionerna till den första och andra duman från proletära kvinnor. Den arbetande kvinnan var en trogen deltagare i alla kvinnomöten 1905-06 och lyssnade tillitsfullt till våra jämlikhets kämpar – kvinnoens förkämpar. Men det som

feministerna erbjöd svarade inte mot hennes vaknande behov, det fann inget gensvar i hennes plågade själ. Som svar på det möte som de kadettflörtande jämlikhets kämparna ordnade på våren 1907, tog arbeterskorna initiativet till tre möten i Petersburg i Nobels hus – två på våren och ett på hösten 1907. Mötena dominerades av proletära kvinnor, och arbeterskorna berättade själva från talarstolen om sina speciella kvinnointressen (mödravård, skydd för barnarbetare, politiska rättigheter för kvinnor osv) och uppmanade sina klassfränder att stödja och bevaka arbetarklasskvinnornas intressen.

Nu när den första kvinnokongressen sammankallats, är arbeterskorna livligt intresserade av detta förestående ”evenemang” bland feministerna. Och även om arbeterskorna inte hyser några illusioner om kongressen, även om de inte väntar sig några praktiska resultat, anses ändå detta borgerliga initiativ kunna spela en viss roll mot bakgrund av den rådande stämningen bland arbeterskorna, när det gäller att väcka de proletära kvinnornas självmedvetande.

Men detta uppvaknande kommer förstas att ha en helt annan karaktär än feministerna väntar sig. Det växande självmedvetandet kommer att föra arbeterskorna åt helt motsatt håll i förhållande till feministerna. Arbeterskorna har börjat uppmärksamma sina behov som kvinnor, de börjar kräva skydd för sin hälsa som mödrar, börjar påminna om sina rättigheter på alla områden i samhället och politiken. Men står dessa krav i motsättning till arbetarprogrammet? När arbeterskan hävdar sina speciella kvinnointressen, skyddar hon just därigenom också sina klassintressen. Hur påträngande och angelägna de aktuella kvinnokraven än är så kan landvinningar på detta område endast få verklig betydelse för arbetarklassens kvinnor mot bakgrund av gemensamma landvinningar: förbättrade arbetsvillkor, demokratisering av statskicket osv. Blotta principen om lika rättigheter är och förblir tomt prat för arbeterskorna.

Men feministerna kan inte hålla med om en sådan formulering av frågan. Förblindade av sin egen paroll – ”ena alla kvinnor för att vinna världen” – sträcker de armarna mot bondkvinnorna och de proletära kvinnorna och varnar dem för att lita på sina klassfränder. I en ansträngning att spela på ”rent kvinnliga strängar” och därigenom attrahera kvinnorna, går de ut bland proletärer och bönder med manshatets naiva förkunnelse. Klasskampens begrepp försöker de ersätta med den konstlade iden om ”könsklyftan” i en ansträngning att skjuta hela skulden för arbeterskans och bondkvinnans förtryckta ställning från de egendomsägande klasserna till männen som abstrakt begrepp. ”Männen”, säger de i ett försök att närma arbeterskorna och bondkvinnorna till den feministiska enigheten, ”behöver kvinnornas slaveri.”¹⁰³ Hänförda av sina egna snäva feministiska ideal påstår de t o m på sitt klumpiga språk att ”kvinnofrågan alltid kommer att vara mycket större och mer betydelsefull än arbetarfrågan”.¹⁰⁴

Förstår de verkligen inte ens att om arbeterskorna avskiljs från sina kamrater, om de förkastar sina klassuppgifter på grund av de snäva kvinnosyftena, skulle de upphöra att vara den samhällskraft som de nu är och därigenom skulle de inte bara underlåta att bidra till kvinnosakens betydelse utan tvärtom undergräva den? Kvinnokrav som anpassats till att tillfredsställa kvinnor från motsatta samhällsläger, skulle förlora hela sin skärpa, även om de kvinnoarméer som driver dem skulle tiodubbla sina led. De politiska krav som nu ställs av arbetarklassens kvinnor är också just därför oerhört viktiga politiskt sett därför att en bestämd samhällsklass' vitala intressen står bakom dem.

Men vid de tillfällen då de borgerliga jämlikhets kämparna ställer demokratiska paroller, då de kräver politiska rättigheter för alla vuxna medborgare, kan de vara övertygade om att deras krav alltid skall finna starkt gensvar och aktivt stöd hos arbetarklassen. Förgäves grimaserar feministerna misstroget åt detta, förgäves rapporterar de med lömskt välbehag om socialisternas ”baksluga förräderi” av kvinnornas politiska frigörelse. Detta är inte platsen att

analysera arbetarpartiets taktik när det gäller att vinna rösträtt åt kvinnorna. Det får räcka med att påminna om att ifall socialisterna i några länder (Belgien, Sverige och Österrike) med mycket speciella politiska förutsättningar syndat genom att inta en rätt opportunistisk hållning i denna fråga, så har denna vacklande taktik definitivt förkastats och fördömts vid den sista internationella kongressen i Stuttgart.¹⁰⁵

I nr 1 av *Kvinnoförbundet* för 1908 har man satt in en särskild lista över socialdemokratins ”synder” mot principen om kvinnornas politiska likaberättigande. Det framgår att socialisterna i Belgien, när t o m klerikalerna var beredda att acceptera principen om kvinnornas jämlikhet, av någon anledning fann att ”en utvidgning av valrätten till kvinnorna var olämplig och uppmanade partiets kvinnor att inte ta med kvinnlig rösträtt i lagförslaget”. I Sverige visade sig socialisterna vara ännu större förrädare: den förtjänstfulle partiledaren Branting använde hela sin kraft för att få partikvinnorna att ge upp tanken på politiska rättigheter och tröstade dem med förhoppningen om att ”kvinnorna skall få valrätt först när det socialistiska systemet kommer” ... Stackars Branting! Om han bara visste hur våra jämlikhetskämpar misskrediterar honom.

Ännu mer på pälsen får österrikiskorna av jämlikhetskämparna. *Kvinnoförbundet* drar t o m den sensationella slutsatsen att ”socialdemokratin organiserade t o m arbeterskemöten där man föreslog att kvinnorna fastän de krävt rösträtt inte skulle försöka hindra att en reform för endast männen genomfördes”. Högljutt missnöje har feministerna visat med Socialdemokratiska federationen (numera partiet) i England, som vägrat stödja feministernas kamp för *censusvalrätt* för kvinnor. Då glömmer man naturligtvis att just det partiet energiskt förespråkar de mest förfördelade och rättslösa engelska kvinnornas intressen genom att kräva rösträtt för alla vuxna medborgare och medborgarinnor. I sin indignation över socialisterna är våra jämlikhetskämpar t o m beredda till öppet förtal: sålunda anklagar de Quelch – en nitisk anhängare av allmän rösträtt – för att han, denne ”framstående medlem av det socialdemokratiska partiet, många gånger uttalat sig mot att kräva kvinnlig rösträtt *för närvarande*”(?). Bl a beskylls den socialdemokratiska fraktionens medlemmar i den första och tredje duman för att ha ”förtigit” kravet på orden ”utan könsåtskillnad” vid några tillfällen. Med anledning av deputeraden I. P. Pokrovskijs ”avsiktliga” eller ”oavsiktliga” utelämnande av valsystemförslagets femte kategori ger jämlikhetskämparna en lektion i ”politisk visdom” genom att insistera på att det ”just i den tredje duman var av vikt att gå in i detalj på valrätten utan att i onödan utelämnat det alternativ som folkets massa tillägnat sig ...” Jämlikhetskämparna älskar att framstå som demokrater, särskilt när det inte förpliktar dem till någonting ...

Men om nu feministerna så noggrant registrerat alla misstag och fel som de socialistiska partierna gjort, varför kan de då inte ta hänsyn även till de landvinningar, de segrar som kvinnorna vunnit enbart med arbetarklassens hjälp? Varför minns de inte kvinnosakens framsteg i Finland och Norge? Varför noterar de inte att det bara var tack vare socialdemokratins insatser som den förhatliga lagen avskaffades i maj 1908 i Tyskland, som förbjudit kvinnorna att delta i politiska organisationer? . . .

Socialdemokratins insatser för kvinnans politiska frigörelse är så uppenbara och obestridliga att man knappast behöver räkna upp dem. Men varför vill då inte våra ”socialistiskt inriktade” jämlikhetskämpar erkänna dessa insatser? Är det inte uppenbart även för dem att det ligger i *själva kvinnosakens intresse* att man inte krossar eller splittrar proletarietets krafter genom att dra in arbetarklassens kvinnor i den borgerliga feminismens kadrer? Naturligtvis vet de och förstår det lika bra som vi. Men feministerna arbetar ju i det fallet inte så mycket för kvinnosaken som för sina egna klassintressen. Feministen behöver de proletära kvinnorna endast som material för att bygga en trappa till sitt eget borgerliga välståndsrrike. Och för det målet är väl alla medel tillåtna? Då används både förtal av socialisterna, försök att splittra de proletära krafterna genom att förkunna principen om könsklyftan och ett oändligt lovprisande av

kvinnöemancipationens pionjärers ”exceptionellt höga mission”. Men det lönar sig inte för feministerna att överskatta sina krafter, det lönar sig inte att de skryter med sina ”enorma” insatser. Har vi inte kunnat konstatera att på alla områden i samhället – både i kampen för kvinnans ekonomiska oberoende och i arbetet på att lösa det komplicerade familjeproblemet och för att vinna lika politiska rättigheter för kvinnorna – så har de borgerliga jämlikhets-kämparnas insatser varit obetydliga?

Arbetarklassens kvinna får inte vänta sig några påtagliga resultat alls av den feministiska rörelsens framgångar. Den borgerliga feminismen har inte kraft att befria henne som personlighet, lindra hennes lott som arbetskraftsförsäljerska och göra moderskapets börda lättare att bära för henne. Det är bara arbeterskan själv som med sina egna händer kan smida sin egen lycka som människa och kvinna. Men denna lycka som smids av de proletära kvinnorna, måste med nödvändighet bli också alla andra kvinnors arvedel. Det är därför som feministerna borde hälsa varje ny seger för arbetarna med glädje, om de hade kunnat – inte bara i ord utan också i handling – se med ögon som inte var förblindade av klasshat på proletariatets livsfarliga kamp för att befria mänskligheten från det kapitalistiska slaveriet . . . Då skulle den mörka vreden och klasshatet till ”utopierna” som t o m de vänsterinriktade jämlikhets-kämparna hyser, försvinna. Med tillförsikt hade då feministerna måst betrakta den hårda väg längs vilken proletariatet sakta men säkert närmar sig sitt heliga mål och ideal, och de hade måst utbrista: ”Er seger är vårt hopp” ...

Noter

Titlarna på de källor Kollontay använt i rysk översättning (eller i ryskt original) återges på svenska i samtliga noter.

¹ C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 4.

² ”För att parollen om kvinnlig rösträtt skulle kunna göras till ett historiskt grundat masskrav, måste det kapitalistiska produktionssystemet ha nått en avsevärd mognad. Detta faktum hör nära samman med den revolutionära omvandlingen av kvinnans verklighet och med familjens hushåll.” (C. Zetkin: *Ibid.* s 8.)

³ *Kvinnoförbundet*, nr 2, 1907, s 15. – Till Internationella kvinnorådets stadga sändes följande deklaration ut i förväg: ”Vi kvinnor av alla nationer, som är uppriktigt övertygade om att enighet i tankar, sympatier och målsättning bäst främjar det mänskliga välbefindandet och den organiserade kvinnorörelsen bäst bevarar familjens och statens högsta princip, går samman i en federation av arbeterskor i syfte att kämpa mot alla former av okunnighet och orättvisa och främja tillämpandet av ’den gyllene regeln’ i det dagliga livet, sedvänjor och lag: ’Handla mot andra så som du själv vill att de skall handla mot dig.’” (I. Poznanskaja: Internationella kvinnokongressen i London, *Kvinnoförbundet*, april 1899.)

⁴ På Chicago-kongressen såg man över stadgan för Internationella kvinnorådet som utarbetats i Washington och bland behöriga personer i Rådet valde man företrädare för de olika nationaliteterna. För närmare detaljer, se: *Kvinnosaken*, 1899, april, och *Kvinnoförbundet*, nr 2, 1907, s 15.

⁵ Detta tal trycktes separat av det tyska socialdemokratiska partiet och finns i rysk översättning: *Kvinnans ställning i nutid och framtid*, utg. Demos.

⁶ Detaljer om London-kongressen (utom de engelska protokollen) finns i *Kvinnosaken*, september och augusti 1899 och april och juli 1900.

⁷ E. Ihrer: *Die Arbeiterinnen im Klassenkampf*, s 44.

⁸ Dessa fakta finns i en artikel om London-kongressen av M. Watson i *Kvinnosaken*, september 1899.

⁹ Feministerna förklarade sin principiella fientlighet till fabrikslagstiftning på följande sätt: ”Andra talare (i London) talade om fördelarna med speciella lagar gällande kvinnlig arbetskraft, vilka skulle begränsa arbetstiden och skydda kvinnornas hälsa från de skadliga förhållandena i vissa fabriker. Men den överväldigande majoriteten motsatte sig på goda grunder denna ståndpunkt: lagarna borde skydda alla arbetare och inte bara kvinnorna. En begränsning av arbetstiden borde också utsträckas till alla, annars kommer den bara att skada kvinnorna. De har redan förut svårt att konkurrera med männen. En begränsning av arbetstiden för den kvinnliga arbetskraften skulle bara leda till att man avskedade dem, eftersom det blir mer lönsamt att ersätta dem med män.” (A. Carrick: Utländska ekon, *Kvinnosaken*, juli 1899, s 105.)

¹⁰ Detaljer om Paris-kongressen finns i artiklarna T. Bogdanovitj: *Kvinnorörelsen i Guds värld*, 1903, s 236 och M. Watson: *Kvinnosaken*, juni-juli 1900.

¹¹ Förslaget till organisation och program för Internationella förbundet stadfästes definitivt på följande kongress som hölls av jämlikhetskämparna i Berlin 1904.

¹² C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 13.

¹³ C. Zetkin: Die internationale Frauentagung zu Berlin, *Neue Zeit*, 1904, nr 41.

¹⁴ För detaljer om Köpenhamn-kongressen, se Mirovitj: Kvinnorörelsen, *Kvinnoförbundet*, nr 5, 1907 och *Budbärerskan*, nr 11, 1906.

¹⁵ *Die Gleichheit*, nr 16, 1908. För detaljer om Amsterdam-kongressen, se *Kvinnoförbundet*, nr 7-8, 1908 och *Die Gleichheit*, nr 16, 1908.

¹⁶ Både den första demonstrationen som ordnades av feministernas högerflygel, och den andra som ordnades av suffragisternas ”demokratiska” flygel, framträdde under parollen om censurvalrätt för kvinnor.

¹⁷ ”Valrätt för kvinnor uppfattas likadant av alla deltagare i rörelsen. De står för samma ståndpunkt som Världskvinnoförbundet, dvs att skaffa kvinnorna samma valrättigheter som männen i vårt land redan har.” (*Kvinnoförbundet*, nr 2, 1908 s 23.)

¹⁸ ”Kvinnorna som är medlemmar av förbundet (eller ligan) har den åsikten att landets lagar inte är bindande för den del av befolkningen som saknar möjlighet att delta i deras utarbetande. Förbundet kräver inte aktivt handlande av alla sina medlemmar men accepterar endast dem som medlemmar, som delar dess ståndpunkt och sympatiserar med dess taktik. Som ett kampmedel räknas misskreditering så långt som möjligt av de liberaler som sitter vid makten. Härvid tar förbundet inte hänsyn till några som helst andra faktorer än den kvinnliga rösträtten.” (*Kvinnoförbundet*, nr 1, 1908, Krönika över den utländska kvinnorörelsen: England.)

¹⁹ Förbundets medlemmar lyckades avbryta några möten som var viktiga för regeringen, där kabinetsmedlemmar framträdde för att förklara sitt program. Trots alla åtgärder som polisen vidtagit, lyckades suffragisterna tränga in på dessa möten. De avbröt ministerns resonemang, vilken fråga det än gällde (flottan t ex) och frågade om regeringen tänkte uttala sig till förmån för kvinnornas valrättigheter. Polisen avlägsnade kvinnorna, det blev bråk och ibland också slagsmål, eftersom några män, särskilt medlemmarna i den manliga Ligan för kvinnlig rösträtt, försvarade kvinnorna. Stämningen var förstörd, ministern förmådde inte samla sina argument för att fortsätta talet. Mötets betydelse var undergrävd.” (*Kvinnoförbundet*, nr 1, 1908, Krönika över den utländska kvinnorörelsen: England.)

²⁰ Av den anledningen noterar Kvinnoförbundet i förbigående att frågan om allmän rösträtt i England ”än så länge inte tagits upp i praktiken”. Den energiska agitation och aktivitet som det engelska socialdemokratiska partiet utvecklar kring detta krav, de resolutioner som Arbetarpartiet antar och det intresse med vilket hela arbetarklassen följer kampens utgång – allt detta annulleras eller rättare sagt, ignoreras av våra jämlikhetskämpar. *Kvinnoförbundet* borde vara bättre informerat när det gäller den proletära kvinnorörelsen.

²¹ Mot bakgrund av de skillnader i taktik som finns mellan Nationella förbundet och Samhällspolitiska förbundet, kunde man ha väntat sig att det skulle uppstå en klyfta mellan dem med ödesdigra återverkningar på hela kvinnorörelsens utveckling. Lyckligtvis har de båda förbunden kunnat undvika den faran. Det har funnits ett slags tyst överenskommelse mellan dem: var och en fortsätter sin egen väg men ibland går de samman om gemensamma aktioner. Ett yttre tecken på denna överenskommelse är tidskriften *Women's Franchise* (*Kvinnornas rösträtt*) som de båda förbunden ger ut gemensamt. Det verkar som om detta samarbete har påverkat båda organisationerna: Samhällspolitiska förbundet har gått åt höger, och Nationella förbundet åt vänster. (*Kvinnoförbundet*, nr 4, 1907, I. Mirovitjs artikel.)

²² Som bekant gick Stengers lagförslag igenom i februari i år (1908) vid andra läsningen i underhuset med 271 röster mot 92. Naturligtvis är det mycket tveksamt vad som kommer att hända med det i fortsättningen. Det kommer säkert att stoppas i överhuset. Men för närvarande är detta den första segern för den feministiska principen i England.

²³ Se *Die Gleichheit*, nr 252, 1906, s 17.

²⁴ Sin inställning till censurrösträtten motiverar Keir Hardie på följande sätt: ”I denna blygsamma reform kommer somliga att se ett ödesdigert försök att utvidga egendomsrätt och genom att ge egendomsägande kvinnor rösträtt medverka till att de ansluter sig till reaktionen och motarbetar arbetarklassens rösträtt. Det är onödigt att tillägga att en betydande del av den liberala pressen accepterar och betonar detta falska påstående med all den uppfinningsförmåga som en rik och felfri fantasi är mäktig ... Var och en som läser lagförslaget kommer att se att det inte föreslås någon som helst valrätt där. I stället ställs kravet att kvinnorna skall få rösträtt enligt samma principer som männen. Lagförslaget föreslår endast att den könsbaserade rättslösheten skall avskaffas, som hindrar kvinnan som sådan att få rösträtt. Om man stadgar egendomsrätt för männen, låt då det samma gälla för kvinnorna. Även om en kvinna är klok som Bacon, begåvad som Shakespeare, värtalig som Demosthenes och rik som Krösus – även om hon har alla dessa egenskaper, kan hon som kvinna inte lägga sin röst för en parlamentsledamot. Det framlagda lagförslaget avskaffar rättslösheten som avhåller henne från att bli medborgarinna. Det avskiljer henne från ”idioters, svagsintas och tiggares” krets och erkänner kvinnan såsom en mänsklig varelse som kan vara medborgarinna.” (Keir Hardie: Kvinnan som medborgarinna, *Kvinnoförbundet*, nr 2, 1908.)

²⁵ Sachse: Die Frage des Frauenwahlrechts in England, *Neue Zeit*, nr 51, 1908.

²⁶ *Die Gleichheit*, nr 10, 1908.

²⁷ Det är intressant att inte ens våra ryska feminister avhåller sig från medvetet falska beskyllningar av socialdemokratin i detta fall. När de lovprisar medlemmen av det oberoende arbetarpartiet Keir Hardie för hans ovärderliga insatser för kvinnorörelsen, sätter de honom emot socialdemokraternas "lömskhet": "Och helt nyss på arbetarpartiets kongress i Belfast 1906 framträdde Keir Hardie som beslutsam anhängare av allmän rösträtt utan könsåtskillnad och utmanade därigenom majoriteten i sitt parti, som vill genomföra allmän rösträtt *enbart för män.*" (*Kvinnoförbundet*, nr 1, 1908). Men Keir Hardie förespråkade som vi redan påpekat politiska rättigheter endast för *en del* av kvinnorna, men socialdemokraterna för *alla*.

²⁸ "En valreform är bara progressiv och har överhuvudtaget en mening endast om den överför en del av den politiska makten från de egendomsägande klasserna till de egendomslösa. En valreform som i det avseendet stannar vid det gamla eller t o m ökar de egendomsägande klassernas politiska makt, är meningslös eller värre än meningslös även om den förefaller vara en 'utvidgning' av rösträtten. Men det är precis sådant som lagförslaget om utvidgning av begränsad rösträtt till kvinnorna är i grund och botten" ... (Sachse: Zur Frage des Frauenwahlrechts in England, *Neue Zeit*, nr 51, 1908, s 914.)

²⁹ Sachses artikel i *Neue Zeit*, nr 51, 1908.

³⁰ C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 34.

³¹ C. Zetkin: *Ibid*, s 34.

³² Detaljer om de feministiska organisationernas karaktär i Frankrike finner man i *Kvinnokalendern* för 1903 och i T. Bogdanovitjs artikel Kvinnorörelsen i *Guds värld*, 1903.

³³ Se *Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907, Krönika över den utländska kvinnorörelsen.

³⁴ Under de sista två åren har Frankrikes socialistiska parti börjat verka mer eller mindre systematiskt bland arbetarklassens kvinnor på samma sätt som socialistiska partier i alla länder.

³⁵ Se *Kvinnoförbundet*, nr 5-6, 1908, Krönika över den utländska kvinnorörelsen: Frankrike.

³⁶ *Kvinnoförbundet*, nr 7-8, 1908

³⁷ C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 14.

³⁸ *Kvinnoförbundet*, nr 3, 1907, Krönika över den utländska kvinnorörelsen. Man kan inte låta bli att notera att även denna moderata feministiska organisation i Tyskland får känna på effekten av den kvinnliga arbetarrörelsens växande styrka och blir alltmer en anhängare av den sociala reformismen. På Hamburg-kongressen diskuterade man i detalj frågor som arbetsdagens längd för kvinnor, helgledighet, mödravård för arbeterskor, reglering i lag av jordbruksarbeterskornas arbete osv.

³⁹ C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 16.

⁴⁰ *Die Gleichheit*, nr 13, 1907.

⁴¹ *Die Gleichheit*, nr 10, 1908.

⁴² *Kvinnoförbundet*, nr 5, 1907.

⁴³ Se *Kvinnokalendern* för år 1906, s 332, där hela texten finns till den resolution som då antogs. I den periodiska pressen *Nasja zizn [Vårt liv]*, *Rus [Ryssland]*, *Pravo [Rätten]* väckte det första kvinnomötet livlig debatt.

⁴⁴ *Kvinnokalendern*, s 324, 1906.

⁴⁵ *Ibid*, s 327.

⁴⁶ *Ibid*, s 327.

⁴⁷ På initiativ av Sällskapetets ordförande dr Sjobanova organiserades t o m hjälp åt dem som fått amnesti.

⁴⁸ "Vi hoppas alltså, heter det i denna petition, att det kommer en tid i vårt fosterland då alla medborgares initiativ och energi kommer att tas tillvara. Det är dags att avskaffa kvinnans onormala rättsliga ställning som t o m begränsar hennes äganderätt. Hon har skyldigheter och betalar skatt men hon har inte rätt att rösta om deras storlek och fördelning och hon saknar möjlighet att göra den insats för fosterlandet som hon känner sig kapabel till. I den fasta övertygelsen om samhällsopinionens makt och den känsla för rättvisa som präglar de progressiva elementen bland det ryska folket, uttalar undertecknade kravet att kvinnorna skall tillerkännas aktiv och passiv valrätt till städernas och landstingens självstyrelse i samband med den förestående översynen av landstings- och stadsförordningarna." (*Första kvinnokalendern*, s 325, 1906.)

⁴⁹ Denna deklaration är karakteristisk därför att kvinnorna som skrivit under den i likhet med engelskorna grundar sina krav på innehav av egendomsstatus: "no taxation without representation." (Se *Kvinnokalendern*, s 329, 1906.)

⁵⁰ *Redogörelser och protokoll* från Jämlikhetsförbundet, s 5, 1906.

⁵¹ *Bulletin* nr 3, s 3.

⁵² *Ibid*, s 3.

⁵³ *Redogörelser och protokoll* från Jämlikhetsförbundet, ss 33-34, 1906.

⁵⁴ *Ibid*.

⁵⁵ *Ibid*, ss 16-17.

⁵⁶ *Ibid*, s 12.

⁵⁷ Ibid, s 32.

⁵⁸ Ibid, s 24.

⁵⁹ *Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907.

⁶⁰ Ibid.

⁶¹ ”I väst har kvinnorörelsen splittrats i två riktningar - en socialistisk och en borgerlig. Kvinnorörelsen i Ryssland befinner sig ännu i det tillstånd av ursprungligt kaos varur världar skapas. Här har det nätt och jämnt börjat framträda olika riktningar. Men på ett eller annat sätt rycker rörelsen redan med sig breda demokratiska grupper, och det är vår plikt att förstå och formulera deras intressen.” (*Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907.)

⁶² *Kvinnoförbundet*, nr 5, 1907.

⁶³ ”Helt felaktigt tillskriver socialdemokraterna oss feminister en önskan att genomföra censusrösträtt. Aldrig har vi haft någon sådan avsikt. Vi ryska feminister förstår inte ens hur man kan tillåta några begränsningar i någons rättigheter - vem det vara må!! Det är just häri som skillnaden ligger mellan feministerna och alla andra partiers kvinnor att vi inte på något sätt är intoleranta. Som jag redan sagt flera gånger inbjuder vi alla till vårt förbund, både hellener och judar, utan att samtidigt hindra någon från att verka enligt sin övertygelse.” (M. Vachtina: *Föredrag i kvinnofrågan*, s 20.)

⁶⁴ O. Klirikova: Lagen om kvinnornas jämlikhet, *Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907.

⁶⁵ M. Vachtina: *Föredrag i kvinnofrågan*, s 6.

⁶⁶ M. Pokrovskaja: Ekonomiskt kaos, *Budbärrerskan*, nr 10 och 11, 1906.

⁶⁷ *Redogörelser och protokoll*, s 30, 1906.

⁶⁸ *Kvinnoförbundet*, nr 2, 1908.

⁶⁹ *Budbärrerskan*, s 131, nr 5, 1905.

⁷⁰ Till Kvinnosällskapets deklaration anslöt sig ytterligare 22 kvinnoorganisationer i Ryssland. Totalt lyckades Kvinnosällskapet samla omkring 9 000 namnunderskrifter på deklarationen.

⁷¹ *Kvinnoförbundet*, nr 2, 1907 och *Budbärrerskan*, nr 12, 1905.

⁷² Se t ex *Kvinnorörelsen*, 1905.

⁷³ *Kvinnorörelsen*, s 14-15, 1905.

⁷⁴ *Redogörelser och protokoll*, s 3.

⁷⁵ *Kvinnorörelsen*, s 2.

⁷⁶ *Redogörelser och protokoll*, s. 3.

⁷⁷ ”Det nybildade kadettpartiet som en betydande del av landstingskongressens deltagare gått in i, strök omnämmandet av kvinnorna från partiplattformen, och man krävde mer agitation både på partikongresserna och lokalt för att rättigheterna skulle tas upp som en obligatorisk punkt på partiets program.

Utän tvekan gjordes denna eftergift under samhällsopinionens tryck. När det gällde att sprida opinionen hade kvinnorna starkt stöd av de socialistiska partierna.” (*Redogörelser och protokoll*, s 5, 1906.)

⁷⁸ *Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907, Frågan om kvinnans jämlikhet bland bönderna, L. Gurevitj.

⁷⁹ C. Zetkin: *Zur Frage des Frauenwahlrechts*, s 27.

⁸⁰ ”Den utomordentligt låga procenten fullmakter som lämnats av kvinnor kan endast förklaras med att de har svårigheter att välja förtroendemen på grund av de regler som gäller för detta i landstingsförordningen. Denna press leder i praktiken till att den överväldigande majoriteten egendomsägande kvinnor berövas rätten att företräda sina egendomsintressen. Det är den omständigheten samt viljan att på något sätt ta sig ur den absurda situationen vid valen där antalet väljare i de allra flesta fall är mindre än antalet kandidater i stadsfullmäktigevalen – som föranlett nämnden att förespråka att kvinnornas rätt att lämna fullmakt för deltagande i valförsamlingarna i deras ställe, skall utsträckas till att kunna gälla alla personer som fyller de villkor som stadgas i artiklarna 16 och 17 i förordningen om landstingsnämnderna för personligt deltagande i valförsamlingarna och på så sätt likställa dem i det avseendet med personer av manligt kön som nått myndig ålder men inte fyllt 25 år.” (*Kvinnoförbundet*, s 3-4, nr 4, 1908.)

⁸¹ M. Bezobrazov: Nya rättigheter, *Kvinnoförbundet*, nr 3, 1908.

⁸² ”Vi är inte bortskämda med att de politiska funktionärerna öppet hänvisar till våra medborgerliga förtjänster och därför gladda vi oss å moskvakvinnornas vägnar: det är trots allt angenämt att gång på gång få känna sig som inflytelserika medborgarinnor som uppmanas att delta i valen. En sådan appell förpliktar även sina upphovsmän att också i framtiden ta med kvinnornas inflytande i beräkningen. Ändå föranleder de moderata gruppernas beslutsamma ton mycket sorgsna reflektioner. Misstar sig inte ’de censusägande medborgarna och medborgarinnorna’ om de betraktar en klok gubbe som en skicklig läkare och överlämnar sin käre sjuke anförvant till hans besvärjelser och trollformler?” (*Kvinnoförbundet*, nr 3, 1908.)

⁸³ *Kvinnoförbundet*, nr 4, 1908.

⁸⁴ Ibid, s 2-3.

⁸⁵ Lagförslaget i fråga återges i sina huvuddrag i nr 1 av *Kvinnoförbundet* för 1908.

⁸⁶ A. von Rutzen: Kvinnornas rösträtt till riksduman, *Kvinnoförbundet*, nr 3, 1908.

⁸⁷ A. Lassère: *Kvinnornas kollektiva deltagande i den franska revolutionen*.

⁸⁸ ”Medborgarinnorna i Grenoble var de första som utmanade den gamla regimen och gjorde öppet motstånd mot den. Den berömda befallningen om parlamentens upplösning upprörde Grenobles invånare. Den 7 juli 1788 gjorde sig parlamentsledamöterna redo att lämna staden på guvernörens befallning, men kvinnorna i provinsen Dauphiné visade sig vara mer revolutionärt sinnade än männen: en mängd mång-lerskor från basaren, bondkvinnor, hantverkarskor, alla de kvinnor som den gamla regimen bragt till förtvivlan, skyndade sig till presidenten, som redan berett sig att skiljas från parlamentsledamöterna. De spände ifrån ekipaget och tvingade dem med våld att stanna kvar i staden. Efter att ha organiserat en speciell vaktstyrka, begav de sig iväg för att försvara stadsportarna och lägga beslag på staden Grenobles nycklar. Kvinnornas iver smittade av sig på männen. Det var de som med fanatisk glöd slog larm och sammankallade frihetskämpar från de kringliggande byarna. Det var de som besvarade Barnavs uppmaning att försvara friheten. De var de första som gick i öppen strid med de kungliga trupperna och tvang guvernören att skriva en uppmaning till kungen att genast sammankalla parlamentet. Utan att lägga ned vapnen krävde de också under de följande dagarna att det soldatkompani som gjort sig skyldigt till de blodiga sammandrabbningarna, skulle flyttas från staden. Men naturligtvis blev den kungliga regeringens motdrag att sända dit två nya kompanier ... Reaktionen förstärktes men stämningen i Dauphiné lade sig inte. Man beslöt att återupprätta de tidigare församlingarna och sammankallade de tre ständens deputerade till den 27 juli. Det upprörda hovet skyndade sig att översvämma provinsen Dauphiné med trupper och gav befälet över denna 'straffexpedition' åt den hårde marskalk Vaux ... Men Dauphiné lugnade sig inte och kvinnorna som varit de första som höjde upprorets fana, svarade på hovets våldsdåd genom att med märklig enighet sätta på sig skärp med Dauphiné- fanans gyllene och blå färger – den självständiga provinsens emblem ... Och i januari 1789 överlämnade de en skrivelse till kungen där de förklarade: 'Vi kan inte längre ge livet åt barn som är dömda att leva i ett land av despotism.' ” (*Histoire du Dophin*, par Chapuis-Montlaville, torre II, page 484.)

⁸⁹ Andrian Lassère: *Kvinnornas kollektiva deltagande i den stora franska revolutionen*, s 10.

⁹⁰ Se den finska deputeraden Furuhejms tal vid Köpenhamn-kongressen. (*Kvinnorörelsen*, Mirovitj, s 45.)

⁹¹ V. Reeves: *Kvinnornas politiska rättigheter i Australien*, s 3.

⁹² *Ibid*, s 13.

⁹³ *Ibid*, s 38.

⁹⁴ *Ibid*, s 9.

⁹⁵ *Ibid*, s 29.

⁹⁶ Det är anmärkningsvärt att den feministiska rörelsen var starkast i Victoria av alla Australiens stater, men som bekant är det just där som de australiska kvinnorna inte har valrättigheter.

⁹⁷ *Die Gleichheit*, nr 18, 1908.

⁹⁸ *Ibid*, nr 11, 1908.

⁹⁹ *Kvinnoförbundet*, nr 1, 1907, L. Gurevitjs artikel.

¹⁰⁰ *Ibid*, s 10.

¹⁰¹ *Budbärerskan*, s 399, nr 11, 1906.

¹⁰² I den periodiska pressen och annat tryck sprids många värdefulla fakta som beskriver hur stora arbeterskemassor som deltog i händelserna 1905-06. Det hade varit utomordentligt instruktivt att samla dessa fakta, eftersom detta kvinnornas massdeltagande i kampen för en förnyelse av vårt samhälls- och statssystem – vid sidan av redan kända fakta om enskilda hjältemodiga individers deltagande i den ryska befrielseörelsen – bättre än något annat visar att den ryska kvinnan förtjänar den jämlikhet hon strävar efter.

¹⁰³ Se Förbundets agitationslitteratur – *Mir truda [Arbetets värld]*, t ex broschyren *Till bondkvinnorna och arbeterskorna*.

¹⁰⁴ *Världens förnyelse, Arbetets värld*, s 3.

¹⁰⁵ Se min artikel De två riktningarna på den internationella kvinnokongressen i Stuttgart, *Obrazovanie [Uppfostran]*, september, 1907.